

Cdre. Prof. Dr. Frans Osinga

Oorlog en het Schild van Athena

De Waarde van Krijgswetenschappen

Universiteit
Leiden

Bij ons leer je de wereld kennen

Oorlog en het Schild van Athena, De Waarde van Krijgswetenschappen

Oratie uitgesproken door

Cdre. Prof. Dr. Frans Osinga

bij de aanvaarding van het ambt van bijzonder hoogleraar

War Studies (krijgswetenschappen)

aan de Universiteit Leiden

op maandag 11 oktober 2019

**Universiteit
Leiden**

We are living in the aftermath of something.

Are we on the eve of something else?

Charles Morice, 1905

1. Krijgswetenschappen en de herontdekking van oorlog

Een inleidend woord over de titel

Mijnheer de rector magnificus, leden van het bestuur van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap en leden van het Curatorium van deze bijzondere leerstoel, geacht bestuur van de Faculty of Governance and Global Affairs van de universiteit, collega hoogleraren, waarde collega's van het Institute of Security and Global Affairs van de Haagse Campus en van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie, vertegenwoordigers van de Nederlandse krijgsmacht, zeer gewaardeerde toehoorders, welkom en dank dat u vandaag aanwezig wilt zijn bij mijn oratie.

De titel en de beeltenis van Pallas Athena verraden mijn ambitie en mijn visie. Een korte toelichting is wellicht toch op zijn plaats. De Griekse Godin Pallas Athena was een multi-tasker. Zij, de dochter van Zeus, vervulde meerdere functies. Zo was zij de godin van de kunsten en van de hemel, maar ook de godin van wijsheid en de krijgskunst. Volgens de mythologie ging zij soldaten in de strijd voor als leider. Beelden en afbeeldingen van haar tonen haar met een uil, helm, met een lans en een schild. Voor de Grieken vertegenwoordigde zij het gedisciplineerde en strategische perspectief op oorlog, dit in contrast met haar broer Ares, die de rouwe kant van bruut oorlogsgeweld en bloeddorstigheid verbeeldde. Athena steunde enkel hen die voor een rechtvaardige strijd de wapens oppakten.

De afbeelding duidt ook op het feit dat bestudering van oorlog en oorlogvoering een eeuwenoude traditie kent. Oorlog werd gezien als een van meest essentiële onderwerpen waar een staatshoofd, vorst of regering zich mee bezig diende te houden. Zoals Sun Tzu 2500 jaar geleden al stelde: *“war is the road to ruin or survival”*. Dit vergde gedegen systematische en voortdurende studie. Het is niet voor niets dat Pallas Athena

in het logo van de Universiteit Leiden staat afgebeeld. Alleen luistert zij hier naar de naam Minerva. Kennis is het schild van Athena: het biedt bescherming tegen ondoordachte militaire ondernemingen en geeft raad wanneer oorlog dreigt of wordt gevoerd. En daar sluit ik mijn oratie op aan: het belang van het kennisdomein van krijgswetenschappen. Kennis over hedendaagse oorlog en oorlogvoering is namelijk juist in deze tijd belangrijk, en zeker niet alleen voor militairen.

Krijgswetenschappen: een positionering

Michael Howard wordt gezien als de geestelijke vader van moderne krijgswetenschappen. Hij nam in de vijftiger jaren als docent aan King's College in Londen het initiatief om een studierichting te ontwikkelen over oorlog maar had hier nog geen naam voor. De Chancellor van King's College had een eenvoudige oplossing: *‘it's about war and warfare, is it not? So why don't you call it war studies?’* En daarmee is meteen duidelijk waar mijn leerstoel over gaat. *War Studies* – in het Nederlands ook wel aangeduid met de term krijgswetenschappen – is de studie van oorlog en oorlogvoering.

Dat is een erg breed palet. Een eerste impressie: oorlog kent vele gedaantes – interstatelijk, intra-statelijk, conventioneel, onconventioneel, regulier en irregulier. Krijgswetenschappen bestudeert oorlog en oorlogvoering in al deze verschijningsvormen en tracht te ontdekken wat de kenmerkende dynamieken zijn. Het domein bestrijkt onder andere ook de huidige spanningen tussen de VS en China, het VN optreden in Mali, de aard van terroristische bewegingen zoals ISIS en de vraag hoe die bestreden kunnen worden. Maar het behandelt ook de vraag in hoeverre *Artificial Intelligence* en *Cyberattacks* kunnen leiden tot nieuwe vormen van oorlogvoering of oorzaak kunnen zijn van internationale instabiliteit.

Oorlog en oorlogvoering kunnen ook bestudeerd worden op verschillende niveaus. De krijgswetenschappelijke literatuur herbergt studies over of door commandanten, persoonlijke

ervaringen van een soldaat of eenheid, maar ook analyses van een operatie en grote campagnes. Oorlog kan gezien worden vanuit het perspectief van de politiek van een land, waarbij de overwegingen, om al dan niet deel te nemen aan een internationale interventie aan de orde worden gesteld, evenals de logica van de gekozen strategie. Met andere woorden, krijgswetenschappen analyseert militaire operaties vanaf het politiek strategische tot aan het tactische niveau. Het omvat voorts diverse thema's zoals technologische ontwikkelingen, trends in het optreden van statelijke en niet-statale actoren, strategische theorieën, ethische en juridische perspectieven over uitgevoerde operaties en kritische analyses over nieuwe operationele concepten. Ook de reflectie van deze ontwikkelingen in militaire innovatie, en het defensie- en veiligheidsbeleid behoort tot het aandachtsgebied.

4

Het tracht bovendien inzicht te verschaffen in de aard van de te verwachten conflicten en de consequenties die er kunnen zijn voor een krijgsmacht of het veiligheids- en defensiebeleid van een land. Het stelt vragen zoals; Hoe hebben maatschappelijke perspectieven op oorlog en oorlogvoering zich ontwikkeld in de afgelopen decennia? Wat zijn de functies van het militaire machtsinstrument voor Westerse maatschappijen? Wat verklaart het succes of het falen van interventies? Hoe zijn het karakter en de functie van de oorlog in de loop van de tijd veranderd? Hoe zullen nieuwe uitdagingen zoals veranderende internationale machtsverhoudingen en het informatietijdperk de toepassing van geweld beïnvloeden? Met welke operationele, juridische en ethische dilemma's worden militaire beslissers geconfronteerd?¹

De bestudering van oorlog en oorlogvoering in Nederland

Landen zoals Nederland, België, Duistland en de Scandinavische landen kennen een minder rijke intellectuele traditie en infrastructuur op dit terrein dan de Angelsaksische. In de Angelsaksische wereld worden oorlog en oorlogvoering niet alleen onderwezen en bestudeerd binnen militaire academies en een groot aantal denktanks, maar ook in vele universitaire

opleidingen. Krijgswetenschappen - *War Studies* - wordt daar als volgt omschreven:

'War Studies explores the military, diplomatic, philosophical, social, political, psychological or economic dimensions of human conflict. In the context of modern warfare, it considers issues of defence policy, strategic planning, logistics and operations. It is concerned with understanding and explaining the military dimension of international relations.'

Oorlog en oorlogvoering worden daar 'wide and deep' bestudeerd.² Krijgswetenschap heeft daar vanwege de machtspositie van die landen en de rol die zij toekennen aan het militaire instrument, een nauwe relatie met het militaire en politieke establishment. Het werd en wordt niet alleen beoefend vanuit wetenschappelijke interesse maar ook mede om beleid te informeren, om strategie en militaire doctrine te ontwikkelen en trends in oorlogvoering te signaleren ten behoeve van de vraag welk type wapensysteem er moeten worden ontwikkeld.

In de Nederlandse academische wereld is bestudering van oorlog vanaf de jaren zestig terdege een belangrijk thema geweest, maar het oogmerk was wezenlijk anders. Oorlog moest vooral worden voorkomen, zeker in de schaduw van de dreiging van een nucleaire oorlog. Dat was de kerndoelstelling van de bestudering van oorlog – polemologie - in Nederland en continentaal Europese landen. Polemologie, een woord dat is afgeleid van het Oudgriekse woord *polemos*, dat simpelweg oorlog betekent, beoogde de oorzaken van oorlogen te onderzoeken. In Nederland heeft Röling in Groningen aan de wieg gestaan van deze wetenschap met de oprichting van het Polemologisch Instituut. Dit heeft navolging gevonden in Nijmegen, waar Leon Wecke lange tijd een boegbeeld was, de VU in Amsterdam (met Mient Jan Faber), maar ook in Leiden waar Philip Everts zich lang met vredesvraagstukken bezig hield. Het doel was een bijdrage te leveren aan de totstandkoming van duurzame vrede. Deze instituten waren, niet verrassend, nauw verbonden aan de vredesbeweging IKV.

De meer militair en op beleid georiënteerde bestudering van oorlog, veiligheid en defensie vond en vindt in Nederland ook plaats binnen instituten zoals The Hague Center for Strategic Studies, TNO en Clingendael. Net als de krijgsmacht, hebben ook deze instituten de bezuinigingen op defensie niet zonder kleerscheuren overleefd. Opmerkelijk genoeg bestond er binnen de Nederlandse officiersopleidingen, daar waar men zou verwachten dat de bestudering van oorlog en oorlogvoering toch een centraal element zou zijn, tot aan 2010 geen academische studierichting met die focus.

In het afgelopen decennium staat de bestudering van de militaire dimensie van internationale veiligheid weer pregnanter in de belangstelling, zeker bij studenten. Ik denk hierbij aan Conflict Studies in Utrecht, Nijmegen en Amsterdam, waar vooral constructieve *conflict resolution* methoden centraal staan; voorts de Bachelor Security Studies aan de Haagse Campus van de Universiteit Leiden, de specialisatie Global Conflict in het Leidse Master programma International Politics en de Master Krijgsgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, waar ook de leerstoel Militair Recht is gevestigd. De Atlantische Commissie kent al jaren de bijzondere leerstoel Strategische Studies, die helaas momenteel vacant is. Sinds 2010 wordt op de Nederlandse Defensie Academie voor cadetten en adelborsten in Breda een Bachelor Krijgswetenschappen verzorgd. Sinds 2013 is daar de Master Military Strategic Studies bij gekomen.

De Bijzondere Leerstoel War Studies

Mijn leerstoel richt zich op de aard van hedendaagse conflicten, crises en de ontwikkelingen in oorlogvoering. Geografisch ligt de nadruk op ontwikkelingen in en rond het Europese continent, maar ontwikkelingen elders die van invloed zijn op het veiligheids- en defensiebeleid van Westerse landen worden eveneens in ogenschouw genomen. Van krijgsgeschiedenis onderscheidt het zich door een focus op contemporaine vraagstukken, een set van onderzoeksmethoden waarin een

grotere en expliciete rol wordt toegekend aan theorievorming en de toepassing van theorie als hulpmiddel bij analyses. Een tweede onderscheid is voorts dat krijgswetenschappen betoogt dat de bestudering en het begrip van het complexe fenomeen oorlog en de inzet van de krijgsmacht een multidisciplinaire benadering vereisen, waarin technologie, rechtswetenschappen, (militaire) geschiedenis, militaire strategie, internationale veiligheidsstudies, politieke wetenschappen, sociologie, en psychologie worden samengebracht, maar ook inzichten vanuit organisatiekunde. Daarmee bevindt Krijgswetenschappen zich zowel in het domein van de geesteswetenschappen als de sociale wetenschappen.

Ten derde, terwijl polemologie etymologisch vrijwel synoniem is aan krijgswetenschappen, kent krijgswetenschappen veel minder een normatieve insteek. Het primaire doel van de Leerstoel Krijgswetenschappen vloeit namelijk voort uit de doelstellingen van de Koninklijke Verenging voor Beoefening van de Krijgswetenschap en het Institute for Security and Global Affairs op de Haagse Campus van de Universiteit Leiden waarin de leerstoel een plek heeft gekregen. Het gaat om het uitvoeren en bevorderen van wetenschappelijk onderzoek naar de rol van het militaire instrument in hedendaagse conflicten en het verhogen van de kennis daarover in de Nederlandse maatschappij.

Kritiek op de discipline

Hedendaagse krijgswetenschappen kent een rijke historie. Dat gaat van 2500 jaar oude Chinese verhandelingen over de kunst van het oorlog voeren via Griekse dialogen over diplomatie en oorlog en Romeinse verslagen van militaire campagnes naar het werk van Machiavelli. Het voert van de 19de-eeuwse strategische auteurs zoals von Clausewitz en Baron de Jomini en de maritieme tegenhangers Mahan en Corbett, naar de bekende theoretici van het interbellum zoals Basil Liddell Hart en Julio Douhet. De diepgang en invloed van hun werken staat buiten kijf. Weinig studies over het wezen oorlog en strategische

interactie tussen strijdende partijen kunnen het werk van bijvoorbeeld von Clausewitz naar de kroon steken. De klassieke strategische theorieën hebben ook nog steeds waarde, zeker wanneer zij begrepen worden vanuit hun eigen *Zeitgeist*, in de vorm van classificatie van vormen van militair optreden, plausibele suggesties onder welke omstandigheden een bepaalde strategie raadzaam is.³ Maar in hoeverre we die tegenwoordig kunnen betitelen als wetenschappelijk is de vraag. Auteurs zoals Liddell Hart en Douhet redeneerden sterk vanuit hun eigen ervaring en hadden een specifieke agenda met hun publicaties; zij wilden beleid, doctrine en strategie beïnvloeden en die ‘bias’ kleurt hun werk. Zij ontwikkelden hun ideeën ook in een wezenlijk andere maatschappelijke en strategische context dan de huidige. Als er al een methode ten grondslag lag een de analyses, dan was dat de historische, en niet een multidisciplinaire.

6

War Studies, *Strategic Studies*, of Krijgswetenschappen zoals we dat momenteel herkennen in Nederland, vindt zijn oorsprong tijdens en net na de Tweede Wereldoorlog met de introductie van het atoomwapen. Dan is ook net het magistrale werk *Makers of Modern Strategy* verschenen, en heeft Quincy Wright zijn omvangrijke tweeluik *The Study of War* uitgebracht. Dan komen ook wetenschappers vanuit verschillende disciplines met name in de Verenigde Staten, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk bijeen om de nieuwe geopolitieke context te duiden en daarin de functie van militair geweld, en vooral de strategische waarde van het atoomwapen. De geopolitieke verhoudingen gekoppeld aan de opkomst van het nucleaire wapen vereisten nieuwe strategische concepten. Dit leidde tot de ontwikkeling van innovatieve ideeën over afschrikking strategieën (*deterrence* en *coercion*) inclusief suggesties over de wijze waarop een nucleaire crisis middels een rationale escalatieladder kon worden beheerst en eventueel worden gewonnen. Deze periode tijdens de Koude oorlog van 1950-1970 wordt wel als het gouden tijdperk van *Strategic Studies* gezien.

Tot begin jaren tachtig werd de discipline gedomineerd door het nucleaire vraagstuk en de rivaliteit tussen de twee groot-

machten. Na Vietnam had de bestudering van zogenaamde *limited wars* afgedaan als een voor het Westen relevant thema.⁴ De focus van de discipline volgde de focus van het veiligheidsbeleid en dat was op dat moment de Oost-West confrontatie, en met name de nucleaire afschrikkingstheorie en de proliferatie problematiek. Vraagstukken over conventionele oorlogvoering en capaciteiten werden niet overgeslagen, deze thema's werden vooral belicht als element van de afschrikkingproblematiek en de verdediging van het Europese grondgebied.

Geconfronteerd met de toenemende kwalitatieve en numerieke conventionele militaire capaciteit van het Warschau Pact, grijpen vanaf mid-jaren zeventig analisten en militairen in de VS terug naar inzichten over *maneuver warfare* in de Tweede Wereldoorlog. Vooral het Duitse *Blitzkriegmodel* werd als model gezien voor nieuwe militaire doctrines om zo een oplossing te bieden voor het conventionele militaire operationele probleem in Europa. Nieuwe wapensystemen zoals de F-16, F-15, de A-10 de B-1, de Abrams tank en Bradley pantserwagens deden tegelijkertijd hun intrede om deze doctrine in de praktijk mogelijk te maken en het Westen weer militair technologische superioriteit te verschaffen. De verengende focus op de mogelijke clash tussen de supermachten, op de dominante technologische focus en op de bizarre klinische afschrikkingstrategie deed afbreuk aan de wetenschappelijke relevantie van de discipline. Michael Howard herinnerde de vukbroeders aan de andere, wellicht vergeten, dimensies van strategie, zoals de logistieke, de operationele en de sociale dimensie.⁵

Zowel in Nederland als in de meeste continentale Europese landen heeft nog een factor een rol gespeeld bij de andere academische positionering van de studie van oorlog. Oorlog was hier, door de nasleep van de Tweede Wereldoorlog, lange tijd een sterk beladen en omstreden fenomeen. Het begrip oorlog had na de ervaringen van de 20ste eeuw een paradigmatische betekenis gekregen, in die zin dat het duidde op een grootschalige, interstatelijke, geïndustrialiseerde, totale oorlog met vernietigende gevolgen voor de betrokken maatschappijen.

Oorlog had in zijn weerzinwekkende hedendaagse gedaante, in de perceptie van West Europese politici en academici, zijn legitieme en instrumentele functie verloren. In de jaren zeventig en tachtig zag West Europa vele demonstraties tegen kernwapens, neutronenbommen en kruisraketten. Het einde van de Koude Oorlog trok het belang van strategische concepten zoals *Mutual Assured Destruction* in twijfel.

Tegen deze maatschappelijke en strategisch culturele achtergrond worden ook andere redenen begrijpelijk waarom krijgswetenschappen niet een onomstreden tak van wetenschap was.⁶ Het is in beginsel moreel neutraal in die zin dat het, ten eerste, accepteert dat oorlog een blijvend maatschappelijk verschijnsel is en diep in het menselijk handelen is verankerd, en ten tweede dat deze discipline neutraal beschouwt wat de intenties en strategieën waren van de strijdende partijen in een conflict. Het tracht helder te maken welke factoren hebben geleid tot het al dan niet behalen van de politieke doelstellingen. Met andere woorden, de discipline is geïnteresseerd om de logica en dynamiek van militair optreden te duiden. De moreel neutrale bestudering van oorlog en oorlogvoering, en het streven om vanuit die bestudering vingerwijzingen af te leiden hoe een oorlog met grotere kans op succes kon worden gevoerd, heeft in die maatschappelijke context veel kritiek uitgelokt. Beoefenaars van *war studies*, *strategic studies* en krijgswetenschappen werden beticht onderdeel van het probleem te zijn. Inderdaad bestond er veelal een vrij directe relatie tussen onderzoekers, beleidsontwikkelaars (die onderzoek financierden) en militaire strategische denkers, die vanuit hun affiliatie met een specifiek krijgsmachtdeel belang hadden bij dergelijke studies om keuzes voor wapensystemen te rechtvaardigen. De vraag is terecht of er voldoende kritische distantie werd bewaard.

Anderen wierpen op dat dergelijke analisten militair geweld legitimeerden, en ontnamen met hun eenzijdige focus op het militair instrument het zicht op niet-militaire strategieën om conflicten te beslechten en gingen er van uit dat de inzet van het militaire instrument in beginsel op een rationele wijze kon

plaatsvinden. Door eufemistisch taalgebruik kon de harde realiteit worden verbloemd. De introductie van de lexicon van nucleaire strategie leverde een conceptuele bril op, waardoor de politieke werkelijkheid geduid werd, een politieke helderheid en rationaliteit suggererend die er in werkelijkheid niet was.⁷

Het begrip macht werd ook te eendimensionaal gelijkgesteld met militaire macht, wat op zijn beurt weer werd vereenzelvigd met de beschikbaarheid van militaire middelen en geweld. Andere bronnen van macht – normatieve, *agenda-setting*, informatiele, discursieve, economische, diplomatieke – zoals die al vanaf de jaren zeventig in de sociologische literatuur werden geïdentificeerd, bleven onderbelicht. Dat gold ook voor ethische aspecten. Te makkelijk werd oorlog als een onvermijdelijk fenomeen in het internationale systeem beschouwd, terwijl de rol van internationale organisaties zoals de VN in het voorkomen van conflicten werd genegeerd. Zeker in de tijd dat speltheorie en kille rationaliteit nucleaire afschrikingsstrategie beïnvloedden en de menselijke maat uit de analyses verdween, was deze kritiek begrijpelijk.

Internationale veiligheid werd voorts met name gezien vanuit een statelijk en militair perspectief. Al begin jaren negentig betoogden analisten in andere disciplines dat dit een te beperkt begrip was. Veiligheid ging ook om niet-militaire dreigingen zoals hongersnood, humanitaire noodtoestanden tijdens burgeroorlogen of in de nasleep van een natuurramp, om mensenrechten en veiligheid van specifieke minderheden. Het begrip veiligheid moest in hun visie horizontaal worden opgerekt (meer thema's moesten binnen het begrip veiligheid worden geschaard) en ook verticaal (het betrof niet alleen de staat die als object van veiligheid moest worden beschouwd maar ook etnische groepen en zelfs wellicht specifieke individuen zoals vrouwen en kinderen).⁸ Als oorlog niet meer als een legitiem of relevant instrument wordt beschouwd en macht steeds minder van militaire aard is, verliest de studie ervan vanzelfsprekend zijn waarde. Maar dat is een perspectief dat vandaag de dag niet meer houdbaar is.

Hernieuwd maatschappelijk belang: de herontdekking van oorlog

Wat ik vanmiddag wil aantonen, is het hedendaagse belang van een grondige bestudering van oorlog en de rol van het militaire instrument. Een enkele blik op het nieuws herinnert ons dagelijks aan verschillende conflicten en oorlogen overal in de wereld. Momenteel vindt er een grensoverschrijdende burgeroorlog plaats in Yemen en woedt er al jaren een complexe oorlog aan de grens van Turkije. Gemiddeld zijn er jaarlijks 14 VN vredesoperaties aan de gang waaraan 110.000 mensen deelnemen. Daarnaast worden er rond de 50 andere vredesoperaties uitgevoerd door regionale veiligheidsorganisaties. Oorlog is niet ver weg.

Recent stelde Huub Modderkolk dat er momenteel een onzichtbare oorlog woedt.⁹ Vlak voor zijn afscheid dit jaar als commandant van de Nederlandse Landstrijdkrachten, zei generaal Leo Beulen eveneens dat de Nederlandse maatschappij, in oorlog is maar dat nog niet beseffen. Enkele jaren geleden verklaarde minister-president Rutte dat Nederland in oorlog was met ISIS.¹⁰ Dat is allemaal correct. Maar het is ook onvolledig. Ik ga nog verder dan hun stellingen. Samen met vele andere Europese landen is Nederland sinds het “uitbreken” van de vrede op 9 november 1989 (de val van de Berlijnse Muur) al 30 jaar in oorlog. Dat is schuil gegaan onder labels zoals vredesmissie of humanitaire interventie, maar het was terdege oorlogvoering. Het Westen is in die drie decennia meermalen verrast geweest over de complexe operationele dynamiek die het tegenkwam tijdens interventies. Het heeft grote moeite gekost om politieke doelstellingen van interventies ook daadwerkelijk te bereiken. Ik zal dat in het komende hoofdstuk duidelijk zal maken. In mijn betoog laat ik vervolgens zien welke verklaringen krijgswetenschappen daar voor heeft aangedragen. Eén daarvan is de ontkenning van oorlog, een ontkenning die samenhangt met een beperkt begrip van dat verschijnsel en de Westerse en vooral West-Europese strategische cultuur. Verder spelen er lacunes in het Westerse strategische referentie-

kader, ongefundeerd optimisme bij het toepassen van nieuwe onbeproeft concepten en institutioneel geheugenverlies bij krijgsmachten een niet onbelangrijke rol. Met andere woorden: kennis.

Tegelijkertijd, zo laat ik zien in hoofdstuk 3, heeft krijgswetenschappen juist in diezelfde drie decennia een indrukwekkende evolutie doorgemaakt in reactie op de vele veiligheidspolitieke en militaire ontwikkelingen die plaatsvonden. Een evolutie die de kritiek die zojuist aan de orde kwam, weerlegt en er voor zorgt dat krijgswetenschappen ook voor de toekomst van waarde zal zijn, zeker in het licht van de zorgwekkende veiligheidspolitieke ontwikkelingen rondom en binnen Europa. In hoofdstuk 4 reflecteer ik op deze beschouwing en kom ik terug op de titel van deze oratie.

2. Dertig jaar oorlog; een krijgswetenschappelijk retrospectief

In dit hoofdstuk geef ik een korte strategische geschiedenis van de afgelopen 30 jaar. Daarin moet ik selectief te werk gaan. Voor wat betreft de casuïstiek betreft het noodzakelijkerwijs een gelimiteerde uiteenzetting van de Westerse en vooral Europese militaire ervaringen sinds 1990 en de problemen die daarbij werden ondervonden. Ik doe dit aan de hand van korte schetsen van de drie dominante typen missies, die de inzet van Europese en ook Nederlandse krijgsmachten hebben gedomineerd en die hebben geresulteerd in diepgravende kritische krijgswetenschappelijke studies.

De Europese krijgsmachten zijn in grofweg drie dominante strategische contexten ingezet, die min of meer samenvallen met 3 tijdsvakken:

- de periode van 1990-2001, een periode waarin *peace keeping* en *peace enforcement* centraal hebben gestaan. Een periode die ook wel als de strategische pauze wordt aangeduid.
- De periode 2001-2014, waarin vooral de wederopbouw van Afghanistan de militaire activiteiten domineerde.
- De periode 2014-nu: de beëindiging van de wederopbouw missie in Afghanistan, waarna de schok van ISIS, maar vooral de nieuwe assertiviteit van Rusland tot een herbezinning heeft gedwongen.

Daarna volgen krijgswetenschappelijke perspectieven, die op basis van die ervaringen naar voren zijn gekomen. Hierin komt de vraag aan de orde wat de strategische problemen kan verklaren die het Westen in de afgelopen drie decennia heeft ondervonden.

De periode 1990-2001: vredesoperaties in de Balkan

Vrijwel direct na het vallen van de muur, brak de burgeroorlog uit in Joegoslavië. De EU en aansluitend de NAVO besloten schoorvoetend tot een vredesoperatie om de strijdende partijen uit elkaar te houden, het geweld in te dammen en de strijdende facties tot wapenstilstanden te dwingen. Tegelijkertijd trachten zij middels konvooien met hulpgoederen het humanitaire leed van de burgerbevolking te verzachten. Het achterliggend motief was tweeledig: ten eerste kon zodoende voorkomen worden dat de instabiliteit zich zou verspreiden buiten de directe regio. Het tweede motief was humanitair van aard: het kon toch niet zo zijn dat in het nieuwe vredige Europa, met haar instituten NAVO en de Europese Gemeenschap, een verschrikkelijke burgeroorlog op Europees grondgebied woedde en het welvarende liberale Westen passief toekeek terwijl de middelen er waren om dit soort kleine brandhaarden te blussen? De militaire superioriteit was immers net ervoor tijdens Operatie Desert Storm in Irak bewezen. Met historisch gezien verwaarloosbare verliezen aan de zijde van de coalitie was Koeweit bevrijd in een klinkende overwinning op de grote troepenmacht van Saddam Hoessein.

Klassieke Peacekeeping

De vredesoperaties werden initieel opgezet volgens het dan gangbare VN Blauwhelmen model. Dit klassieke model van vredesoperaties ging ten eerste uit van een interstatelijk conflict met functionerende politieke en veiligheidsinstanties, die ook daadwerkelijk effectieve controle uitoefenden op de militaire eenheden. Ten tweede was een veronderstelling en voorwaarde dat de betrokken strijdende partijen toestemming hadden verleend voor de presentie van de vredesmacht die op een wapenstilstand zou toezien. De vredesmacht stond neutraal in het conflict en mocht alleen geweld toepassen ter zelfverdediging. Zodra een van de partijen geweld zou richten op de vredesmacht zou deze zich terugtrekken.¹¹ De Blauwhelmen beschikten dan ook niet over zware wapens. Als er geëscaleerd

moest worden, dan kon eventueel een beroep worden gedaan op luchtsteun van *Operation Deny Flight*, een missie die initieel als doel had het conflict in intensiteit in te dammen door het de partijen onmogelijk te maken om met vliegtuigen aanvallen uit te voeren.¹² De toestemming tot iets forsere militaire dwangacties moest, tot 1995, afkomen van de VN, de zogenaamde ‘*dual key*’ afspraak.

Bosnië

Dit bleken onterechte aannames te zijn. De strijd in het uit-eenvallen Joegoslavië was een interstatelijk conflict, een burgeroorlog. De strijdende partijen, Serviërs, Kroaten, Bosniërs en Bosnische Serviërs, schonden tijdelijke wapenstilstanden wanneer het hen uitkwam. Hun leiders bleken veelal weinig interesse te hebben in initiatieven van de VN, de Contactgroep van diplomaten of de Europese Gemeenschap. Zij waren veel meer geïnteresseerd in de militaire verhoudingen ten opzichte van elkaar, het beschermen van eigen of gewonnen gebied en de verschuivende onderlinge machtsverhoudingen. VN waarnemers werden bedreigd, VN hulpkonvooien werden geblokkeerd en niet zelden moest in ruil voor toegang tot een bepaalde vallei een deel van de hulpgoederen worden overgeleverd aan de lokale strijdende partij. Zogenaamde *Safe Area*'s, een nieuw en ad hoc geïntroduceerd concept, bleken uiterst kwetsbaar. Wanneer luchtsteun werd aangevraagd door Blauwhelmen en de VN na lange leste overgang tot dreigen met symbolische luchtaanvallen, werden zelfs VN waarnemers gegijzeld als represaille maatregel. Dit neutraliseerde de VN dreiging direct.¹³

Pas na de verschrikkingen van Srebrenica ontstond er bereidheid om over te gaan van *peace keeping* naar *peace enforcement*. De randvoorwaarden werden op de grond gecreëerd voor een effectieve dwangactie middels een luchtoffensief; de *Rules Of Engagement* (ROEs) werden robuuster, een troepenmacht van 10.000 man met zware wapens trok Sarajevo binnen, kleine groepen Blauwhelmen werden weggehaald uit kwetsbare niet

te verdedigen gebieden en het vertragende *dual-key* proces werd beëindigd. Het resultaat was *Operation Deliberate Force*, een NAVO luchtoffensief, gekoppeld aan artillerie en mortier beschietingen door het 10.000 man sterke grond-contingent, dat in 18 dagen eindelijk de Servische en Bosnisch-Servische leiders om de onderhandelingstafel wist te krijgen. Dit leidde uiteindelijk tot de Dayton Akkoorden. Daar stond tegenover dat de eisen, die aan de leiders Milosevic en Karadzic werden gesteld, beperkt van aard waren terwijl de NAVO veel politiek en militair gewicht en geloofwaardigheid had moeten mobiliseren om een geloofwaardige en politiek relevante dreiging te kunnen produceren.¹⁴

Kosovo

Een soortgelijke complexiteit en venijnige dynamiek speelde de NAVO ook parten in 1998-1999 toen duidelijk werd dat Milosevic niet van zin was de zuivering van Kosovo stop te zetten. Inmiddels was er binnen de VN, vanwege de tragedie van Srebrenica, de frustraties van de mislukte VN acties in Somalië, en de genocide in Rwanda, de doctrine voor vredesoperaties van Blauwhelmen-operaties naar meer robuuste ‘*peace enforcement*’-missies omgezet. Instemming van alle strijdende partijen was niet per se essentieel en neutraliteit werd losgelaten; in die zin dat geweld desnoods gehanteerd mocht worden tegen die partij die het de vredesmacht onmogelijk maakte om het legitieme VN mandaat ten uitvoer te brengen. Het zogenaamde post-Westfaalse *peacekeeping* model ontstond en de VN was de weg ingeslagen naar het concept van ‘*human security*’ en wat in 2005 de ‘*Responsibility to Protect*’ (R2P) doctrine zou gaan heten.¹⁵ Inzet voor humanitaire belangen – ‘*liberal interventionism*’ in de woorden van Tony Blair – was het credo. Maar ook met betrekking tot de humanitaire crisis in Kosovo kostte het veel moeite en diplomatiek gemarchandeer om de NAVO landen geleidelijk bijeen te krijgen achter een robuuste humanitaire interventie in de vorm van *Operation Allied Force*.¹⁶ Wat de doorslag daadwerkelijk gaf, waren de beelden van de massamoord in Racak in februari 1999.

Op tactisch niveau stond de professionaliteit en militaire superioriteit van de NAVO buiten kijf. De operatie begon echter aarzelend met een kleinschalig begin van geringe intensiteit. Diverse factoren ondermijnden bij Milosevic de perceptie dat de NAVO bereid was om een serieus luchtoffensief op te zetten en vol te houden. Al eerder in 1998 had de NAVO gedreigd met een luchtoffensief, wat daarna een loze dreiging bleek. Europa was te zeer verdeeld. In 1999 was de interne onenigheid tussen de NAVO lidstaten eveneens evident, dit keer over de soorten aan te vallen doelen en over de vraag of er geëscaleerd moest worden. Ook was bekend dat er alles aan moest worden gedaan om risico's voor vliegtuigbemanning en burgers te minimaliseren. Tot slot viel de NAVO initieel doelen aan die maar weinig daadwerkelijk politiek gewicht bij Milosevic in de schaal legde. Pas toen de geloofwaardigheid van de NAVO zelf in het geding kwam, ontstond er politieke bereidheid om te escaleren, strategisch relevantere doelen aan te vallen en de operatie net zolang vol te houden totdat Milosevic zich bereid toonde zijn troepen uit Kosovo terug te trekken.

De periode 2001-2014: wederopbouw van Afghanistan

Achteraf bezien waren de jaren negentig slechts een strategische 'pauze'.¹⁷ Het optimisme dat met Fukuyama vanaf 1989 zijn intrede had gedaan in het politieke discours in vooral Noordwest-Europa, bleek naïef en misplaatst. Fukuyama's bestseller *The End of History and the Last Man* suggereerde dat het einde van de Koude Oorlog ook het einde van geopolitiek inluide, want er was geen ideologische rivaal meer voor de liberaal-democratische rechtstaat nu niet alleen het fascisme maar ook het communisme als alternatief had afgedaan.¹⁸ In de toekomst zou de vrije markt in combinatie met democratie voor veiligheid, welvaart en stabiliteit zouden zorgen. Samuel Huntington had in zijn boek *The Clash of Civilizations* al gewaarschuwd voor dat optimisme van Fukuyama. Hij stelde dat in de toekomst nog steeds oorlogen konden ontstaan op de culturele scheidlijnen in de wereld en die scheidlijnen konden ook religieus vaan aard zijn.¹⁹

Het gevoel van veiligheid werd op 11 september 2001 met de gruwelijke aanslagen op de Twin Towers en het Pentagon teniet gedaan. Toen later in 2004 en 2005 ook Madrid en Londen werden getroffen door terroristische aanslagen, was het duidelijk dat conflict en geweld – aanwezig in nog zoveel delen van de wereld – niet aan Europa voorbij zouden trekken. Nu het Westen meermaals was getroffen door religieus fundamentalistische groeperingen, die in de zwakke en falende staten rondom Europa vrij spel hadden gekregen om te opereren, was het 'logische' antwoord hierop van het Westen: *statebuilding*.²⁰ Voor de Verenigde Staten was het antwoord de '*Global War on Terror*' waarin militaire inzet een grotere rol kreeg toebedeeld dan in het Europese veiligheidsbeleid. Het antwoord van de EU kwam in 2003 in de vorm van een nieuwe veiligheidsstrategie: De dreiging van terrorisme en extremisme, tezamen met vluchtelingenstromen en transnationale criminele netwerken vinden hun oorsprong in de (dreigende) falende staten rondom Europa, zo stelde deze strategie. Het Westen zag zich genooddaakt om deze falende staten bij te staan en hen te helpen een effectief staatsbestel te herstellen. Het streven was een ring van stabiele landen rondom Europa te creëren.

Statebuilding

Vanuit de VN en aan de VN gelieerde denktanks werden normatieve suggesties gedaan welke '*lines of operations*' – ontwikkelpaden – tot effectieve *statebuilding* zouden leiden. Dit betrof het herstel van de economie, de implementatie van de '*rule of law*' (m.a.w. het opbouwen van een rechtssysteem volgens Westers model met Westerse waarden en normen), een effectief en representatief democratisch politiek bestel, en het herstellen van de veiligheid in het land. Dit *liberal statebuilding* model ging uit van het Westerse model van samenlevingen en berustte op inzichten vanuit moderniseringstheorieën, inzichten voortkomend uit de vraag wat verklaarde waarom Westerse staten welvarend, stabiel en relatief veilig waren.²¹ Al snel was duidelijk, ook in het licht van de vredesoperaties in de jaren negentig, dat *statebuilding* vroeg om een gezamenlijke aanpak

en niet enkel een militaire. Vanaf 2005 wordt ‘de *comprehensive approach*’ (ook wel aangeduid als ‘*interagency-approach*’, de ‘*whole of government approach*’, of de 3D-benadering) binnen Westerse krijgsmachten, de NAVO, de VN en de EU conceptueel gemeengoed – met aandacht voor de economie, de rechtsorde en goed bestuur, naast de inzet van militaire eenheden die voor de veiligheid moesten zorgen.

Deze concepten waren leidend toen in december 2001 de toekomst van Afghanistan werd besproken in Bonn, na de succesvolle militaire campagne *Operation Enduring Freedom*. Dit bewees de waarde van hoogwaardige expeditionaire capaciteiten en de merites van de ‘*New American Way of War*’. Met een overvloed aan verkenningmiddelen, informatiedominantie, luchtoverwicht (mede dankzij de introductie van *stealth* vliegtuigen), special forces, goede data-verbindingen tussen eenheden en precisiewapens, konden tegenstanders snel worden geïdentificeerd en aangevallen. In Afghanistan konden *special forces* in 2001, in samenwerking met de Noordelijke Alliantie, op deze wijze over een groot gebied verspreid de Taliban verdrijven. Ook in 2003 bleek *The New American Way of War* uiterst succesvol. In slechts enkele weken werd het Iraakse leger verslagen en Saddam Hoessein ten val gebracht. Net zoals in Afghanistan, werd ook hier getracht het land weer op te bouwen volgens het *liberal statebuilding model*.

De statebuilding activiteiten kwamen zowel in Irak als Afghanistan maar moeizaam op gang. In het machtsvacuüm dat in Irak ontstond, ontwikkelde zich vanaf 2003 een burgeroorlog tussen de Sjiïeten en Soennieten. In Afghanistan wist de Taliban snel de ontstane *security-gap* te vullen, toen bleek dat de internationale troepenmacht veel te klein was om in heel Afghanistan invloed uit te oefenen. Succesvolle *statebuilding* vereist een voldoende mate van veiligheid en die moest in Afghanistan en Irak in toenemende mate fel bevochten worden. Wat hielp was de intensieve samenwerking tussen land- en luchtmachtstrijdkrachten. Luchtsteun kon, door moderne datacommunicatie, met grotere precisie worden ingeroepen als een

patrouille of konvooi onder vuur kwam te liggen. De *insurgents* konden ook steeds beter worden bestreden door het gebruik van onbemande verkenningsvliegtuigen – drones – die ‘*real-time*’ doel-informatie vergaarden voor gevechtsvliegtuigen.

Counter-insurgency herontdekt

Door de toenemende dreiging van *Improvised Explosive Devices* en hinderlagen kreeg bescherming van eigen eenheden steeds meer de aandacht. Dit niet alleen om slachtoffers onder eigen militairen te voorkomen, maar ook om te voorkomen dat *insurgents* beelden van succesvolle aanvallen via social media konden verspreiden. Want deze zouden een negatieve uitwerking kunnen hebben in het gebied en ver daarbuiten. Tijdens deze operaties werd duidelijk hoe groot de invloed van de proliferatie van social media was geworden. Dit speelde vooral *insurgents* en terreurbewegingen in de kaart. Social media verschaffen hen een krachtig platform om instructies en hun ideologie, lokaal en wereldwijd te verspreiden. Met deze berichten konden zij individuen en groepen intimideren, en tevens suggereren dat zij machtiger waren dan feitelijk het geval was. Voor Westerse strijdkrachten vertaalde zich dit in de noodzaak om aan zogenaamde strategische communicatie te doen, zowel naar de lokale bevolking als naar het eigen thuisland om zo uit te kunnen leggen wat de achtergrond van acties en gebeurtenissen was.

Ofschoon er vele slachtoffers vielen te betreuren, waren deze gevechtsacties op tactisch niveau succesvol, dankzij de hoge mate van professionaliteit en inzet- en beschermingstechnieken, zeker vergeleken met voorgaande ervaringen in irreguliere oorlogen. Maar zij vertraagden ook het tempo van de wederopbouwactiviteiten. Succes op dat terrein was maar met moeite aan te geven. Naarmate gevechtshandelingen noodzakelijkerwijs de overhand namen boven opbouwactiviteiten, moest vanaf 2007 de politiek schoorvoetend onderkennen dat het hier om *insurgencies* ging. Het antwoord daarop lag in een herontdekking van *counter-insurgency* (COIN). Westerse

krijgsmachten bleken hierop echter onvoorbereid: de kennis en expertise ontbraken en deze moesten worden herontdekt. Bovendien bleek, bijvoorbeeld in politiek Nederland, dat het bericht niet direct in goede aarde viel dat ISAF niet alleen een wederopbouwmissie was, maar initieel vooral een vechtmis­sie. Tot slot, het bevechten van asymmetrisch optredende tegenstanders was (en is) uiterst complex vanwege de vele restricties die Westerse eenheden aan geweldsgebruik werden opgelegd. Momenteel is Afghanistan nog immer niet stabiel.

2014: Rusland en de herontdekking van collectieve verdediging

Een veiligheids­politiek waterscheidingsmoment, zo kenschetste de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) het jaar 2014, wijzend naar de Russische assertiviteit in de Oekraïne, de annexatie van de Krim, de opkomst van ISIS in Irak en Syrië, en dit gekoppeld aan de grote stroom vluchtelingen uit die regio naar Europa.²² Een nieuwe koude oorlog is een feit, zei de Russische premier Medvedev tijdens een internationale veiligheidsconferentie te München in 2016.²³ Rusland is gebrand op herstel van haar status als superpower in het internationale verkeer middels ‘*soft*’ en ‘*hard power*’ instrumenten en gelooft in een eigen dominante beschaving met mythische en zeker orthodox religieuze fundamente­n waarin geen plaats is voor de Westerse liberale waarden en rechtsbeginselen. Achter de retoriek gaat een diep wantrouwen schuil jegens ‘het Westen’. Het tracht dan ook weer de strategische buffer en invloed­sfeer te herstellen tussen Rusland en West-Europa. In meer abstracte zin is het ver­wikkeld in een strijd tegen de westerse ordening van het internationale bestel en liberale denkbeelden.²⁴ Daar waar het NAVO Strategisch Concept van 2010 nog stelde dat interstatelijke dreigingen nabij het NAVO-verdragsgebied zeer onwaarschijnlijk waren, onderkent de NAVO sinds 2014 het probleem van de nieuwe geopolitieke rivaliteit met een assertief Rusland op de grens van het NAVO verdragsgebied.²⁵ Rusland confronteerde Europa met drie strategische problemen:

1. *Hybrid Warfare*
2. De herontdekking van conventionele afschrikking
3. De herontdekking van nucleaire strategie

Hybrid Warfare

Hybrid warfare is het Westerse label voor de Russische wijze van optreden zoals gedemonstreerd werd tijdens de annexatie van de Krim.²⁶ Dit label duidt op een georkestreerde Russische inzet van conventionele militaire middelen, irreguliere strijdmetho­den, subversieve activiteiten, inzet van paramilitaire eenheden, opruiing, psychologische oorlogvoering, propaganda, mediamanipulatie, misleidingactiviteiten, inzet van speciale eenheden zonder herkenningstekens op het uniform, cyberaanvallen en controle over de media. Deze brede aanpak resulteert in het vermogen om invloed uit te oefenen in westerse samenlevingen en beperkt zich dus niet tot de Russische grens met Europa. Het is een graduele strategie van de lange adem, waarbij volstaan wordt met het behalen van kleine incrementele politieke successen – een *fait accompli* – die ieder afzonderlijk voor het Westen vermoedelijk geen *casus belli* zijn maar na verloop van tijd in samenhang wel een nieuwe situatie kunnen creëren. Het beoogt invloed uit te oefenen zonder direct gewapend geweld toe te passen en op deze wijze uiteindelijk de politieke doeleinden te bereiken, dan wel de voorwaarden te scheppen om alsnog met militaire middelen snel een lokale overwinning te bereiken. Het tracht door voortdurende acties – intimidatie van politieke leiders en opinie­leiders, omkoping, mediamanipulatie, sancties, militaire dreiging langs de grens in de vorm van oefeningen, cyber-aanvallen et cetera – de politieke weerstand te testen, maatschappelijke onrust te zaaien, de mate van internationale *commitment* en de geloofwaardigheid van westerse afschrikking te polsen. Voortkomend uit een nauwgezette studie van de high tech *Western Way of War*, tracht *Hybrid warfare* doelbewust onder de geweldsdrempel te blijven van het westerse oorlogsbegrip, zodat de geografisch en in tijd verspreide acties van diverse middelen ook niet als oorlogshandelingen worden herkend en effectieve

besluitvorming over tegenmaatregelen moeilijk is en wellicht uitblijft. Het is de zone tussen vrede en oorlog.

Een integraal onderdeel is de geraffineerde wijze waarmee *soft power* wordt gehanteerd. Rusland beschouwt *soft power* – informatievoorziening, omkoping, financiering, economische steun en sancties – als middel waarmee mogelijk extremisme kan worden opgestookt en uitgebuit, separatisme kan worden geëntameerd, evenals nationalisme.²⁷ En, gecombineerd met het manipuleren van de publieke opinie, kan de legitimiteit van een zittende regering worden ondermijnd, evenals de uitkomst van democratische verkiezingen. In diverse talen wordt via tv zenders zoals RT en Sputnik het ogenschijnlijk gebalanceerde maar uiteindelijk eenzijdige Russische perspectief verspreid. Via zogenaamde ‘*Troll Armies*’ heeft Rusland sinds enkele jaren de beschikking over middelen om ook via sociale media en online forums een groot en wijdverspreid publiek te bereiken met het Russische narratief. Dit heeft enerzijds het defensieve doel om de Russische bevolking af te schermen van alternatieve visies op gebeurtenissen en westerse kritieken op het regime. Maar het heeft ook een offensief karakter. Via diverse kanalen wordt voortdurend het Russische perspectief getoond en desinformatie verspreid. En de visie van Westerse autoriteiten en de betrouwbaarheid van Westerse media wordt in twijfel getrokken via frames die suggereren dat Europa geen antwoord heeft op het migratieprobleem, het Islamitisch terrorisme, dat het veel misdaad kent, en Christelijke waarden schendt, etc. Voeg daarbij de indruk die is gewekt dat via cyberactiviteiten en financiële donaties politici, partijen (met name van extreemrechtse en Euro-sceptische snit) en verkiezingen wellicht kunnen worden beïnvloed, en dan ontstaat het veront-rustende beeld dat Rusland inderdaad in staat moet worden geacht, meer dan voorheen, de sociale cohesie en politieke eendracht in Europa aan te tasten.²⁸

Conventionele afschrikking; Hard power ende modernisering van de Russische krijgsmacht

Naast deze ‘*soft power*’ werd het westen verrast door de professionaliteit en discipline van Russische militaire eenheden en een indrukwekkende militaire modernisering van gevechtsvliegtuigen, maritiem materieel, pantservoertuigen en tanks, luchtafweersystemen, en grond-grond raketten, offensieve en defensieve cyber-capaciteiten en middelen voor elektronische oorlogvoering.²⁹ Dit wordt gecombineerd met intensieve en grootschalige oefeningen. Met deze middelen is Rusland in staat gebleken ‘*snap exercises*’ te lanceren, waarbij grote hoeveelheden materieel en personeel (soms met meer dan 100.000 man) zich snel over strategische afstanden weten te verplaatsen. Rusland kan daarmee lokaal onder het mom van een oefening, langs een Europese grens een militaire intimiderende dreiging produceren.³⁰

Daarnaast werd het Westen verrast door wat het *Anti Access-Area Denial* (A2AD) probleem is gaan heten: Rusland heeft in de Kaliningrad enclave met de stationering van moderne lucht-afweersystemen en grond-grond raketten, en middelen voor elektronische oorlogvoering het vermogen opgebouwd om in delen van Oost-Europa het westen ongestoorde toegang en gebruik te ontzeggen van het luchtruim, weg- en zeetransport, en het elektronisch spectrum.³¹ Hiermee kan het voorkomen dat de NAVO bijvoorbeeld de luchtverdediging van Polen en de Baltische staten versterkt of verkenningvluchten uitvoert. Met grond-grond raketten kan het militair wegtransport vanuit West-Europa naar de Baltische staten worden bemoeilijkt en bijzonder riskant worden gemaakt. Door A2/AD capaciteiten kan in twijfel worden getrokken of een versterking van de Baltische staten überhaupt mogelijk is of zonder veel risico kan worden uitgevoerd. Het verlies van gegarandeerd lucht-overwicht, iets dat een fundament voor het Westerse militaire optreden vormde sinds 1990, betekent ook dat het leveren van luchtsteun aan troepen in de grensregio’s problematisch wordt. Door de combinatie van deze problemen komt, volgens diverse

analisten, de geloofwaardigheid van de conventionele afschrikking van het Westen en daarmee het collectieve veiligheidsconcept van de NAVO in het geding. Ook elders nabij het NAVO verdragsgebied bevinden zich zulke Russische A2AD zones.³²

De NAVO heeft sedert de top in Wales diverse initiatieven genomen. Er is besloten tot vorming van de *Very High Readiness Joint Task Force* (VJTF) – de zogenaamde flitsmacht. Als *reassurance* maatregel richting de Baltische lidstaten en om een ‘*trip wire force*’ ter plekke te hebben, is tijdens de NAVO-top in Warschau besloten om vier multinationale bataljons, onder leiding van de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Canada, in de Baltische staten en Polen te legeren. Cybercapaciteiten worden versterkt evenals de gereed stelling via het 30-30-30 initiatief: 30 squadrons vliegtuigen, 30 bataljons en 30 schepen moeten binnen 30 dagen instaat zijn om richting de oostgrens te gaan, ter versterking van de eenheden daar. Voorts hebben lidstaten afgesproken de defensie uitgaven te verhogen richting de ‘norm’ van 2%.³³ De EU heeft op haar beurt beleid ontwikkeld om ongewenste beïnvloeding tegen te gaan.

Herontdekking van nucleaire afschrikking

De nieuwe assertiviteit van Rusland kende tot schrik van het Westen ook een kille nucleaire dimensie. Het land test nieuwe kruisraketten, heeft ‘*nuclear capable*’-raketten in Kaliningrad en heeft Denemarken expliciet bedreigd deze te gebruiken in verband met de rol van dit land in de ballistische raketverdediging van het bondgenootschap. Rusland is voorbereid op een (beperkte) kernoorlog en kent volgens diverse analisten dit soort wapens ook niet alleen een strategische rol toe, maar ook een militair-operationele.³⁴ In Europa daarentegen is er na 1990 nauwelijks een discours geweest over nucleaire afschrikking en als het er was, twijfelde men ernstig over de relevantie van dit soort wapens in de post-Koude Oorlog context en over de vraag in hoeverre Europese lidstaten de mogelijke aanwezigheid van dergelijke Amerikaanse wapens op hun grondgebied

nog moesten toestaan. De NAVO heeft sindsdien bovendien drastisch gesneden in de nucleaire afschrikking en is gestopt met scenarioplanning tegen een specifieke nucleaire tegenstander, met verlies aan expertise en training op dit gebied. De NAVO-top in Warschau heeft dit geadresseerd en het na afloop verschenen communiqué maakt duidelijk dat ‘*any employment of nuclear weapons against NATO would fundamentally alter the nature of a conflict*’. Een duidelijk signaal richting Rusland. Tegelijkertijd, zo concludeerde de Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (AIV), heeft de NAVO nog geen adequaat antwoord op een Russische escalatie. Afschrikking is mogelijk via een ‘*punishment*’ strategie, maar dat is reactief; een afschrikking strategie die een tegenstander duidelijk maakt dat een aanval niet succesvol zal zijn – een ‘*denial*’ strategie – behoort nog niet tot het vermogen van de NAVO.³⁵

Op zoek naar verklaringen voor het strategische deficit

In de krijgswetenschappelijke literatuur zijn vele verklaringen aangedragen voor de militair-strategische problemen van het Westen, en met name Europa, sinds de jaren negentig.³⁶ Deze studies bezien het vanaf het tactische niveau – het niveau van bataljons, *battle-groups*, en van Taliban tactieken – tot en met besluitvorming in de Westerse hoofdsteden. Ze kijken naar technologische ontwikkelingen en innovatieprocessen, de invloed van media, normen en juridische kaders, en analyseren de gehanteerde militaire strategieën. Op een hoger abstractieniveau wordt het veiligheids- en defensiebeleid van landen tegen het licht gehouden, evenals de rol van organisaties zoals de VN, de NAVO en de EU bij interventies. Tot slot is er een stroom studies die aandacht besteed aan maatschappelijke percepties over oorlog en de rol van het militaire instrument, ofwel, de strategische cultuur.

De ontkenning van oorlog

Een deel van de strategische problemen waar het Westen tegenaan is gelopen, kan terug worden herleid tot de vrij uitzon-

derlijke strategische cultuur die vanaf de jaren zeventig postvatte binnen West-Europese maatschappijen, of wat Michael Howard de sociale dimensie van strategie noemde. Oorlog was “verdwenen” uit het referentiekader en waar wel feitelijk sprake was van oorlog, werd het ontkend. Het militaire instrument, *hard power*, verloor zijn waarde en legitimiteit, zo betoogde de Amerikaanse politicoloog John Mueller in 1989, na het beschouwen van het academische en politieke debat in met name Noordwest Europa (waarbij hij expliciet refereert aan Nederland). De nasleep van de Vietnam Oorlog, de oliecrisis, de discussies rond de kruisraketten en de neutronenbom, het steeds abstractere en absurdere beeld van een doemscenario van een 3de wereldoorlog, al deze symptomen leidden Mueller tot de observatie dat grootschalige oorlog ‘*obsolete*’ was geworden; onbruikbaar als instrument vanwege de allesvernietigende uitwerking in het atoomtijdperk. Overbodig vanwege de groeiende interdependentie en de bindende werking van internationale organisaties en bovendien normatief niet meer denkbaar en ook niet meer passend in het beleid-instrumentarium van hoogontwikkelde Westerse maatschappijen. Mueller stelde dat “*major war is now sub-rationally unthinkable in the West*”, niet alleen vanwege de kosten-baten overwegingen (oorlogen leveren geen economisch gewin meer op i.t.t. de koloniale periode), maar nog meer vanwege een attitudeverandering. De ‘lange vrede’ die het Westen tijdens de Koude Oorlog genoot, was een gewoonte, een aanname en een verwachtingspatroon geworden.³⁷ Dit proces van “*debellicozation*” heeft geleid tot *security communities*, regio’s waar oorlog niet langer wordt beschouwd, noch overwogen als legitiem middel ter conflictbeslechting. *Soft power* – de positieve werking van globalisering, internationale verdragen en organisaties – werd voor de toekomst belangrijker geacht dan *hard power*. Gezien vanuit een post-1945 West-Europees perspectief een begrijpelijke attitude. Europa, inclusief haar krijgsmachten, was ‘postmodern’ geworden.³⁸

De rol van het militaire instrument verschoof navenant. Het beeld dat oorlog gelijk staat met statelijke legers die veldslagen

leveren en succesvol is wanneer de militaire overwinning is bereikt en er vrede wordt bewerkstelligd, leek een relikwie geworden. Toen Europa en het Westen in bredere zin vanaf 1989 weer veilig waren en, volgens Fukuyama en president Bush er geen rivaliserende ideologie meer bestond naast het liberaal democratische model³⁹, nam ‘*human security*’ – het centraal stellen van de veiligheid van etnische groepen en specifieke individuen – in academische kringen, denktanks en veel Europese politieke elites de plaats in van ‘*state security*’. De waarde van het militaire instrument – en het enige resterende motief dat investeringen in defensiepolitiek rechtvaardigde – lag voor de meeste Europese landen voortaan in het vermogen om deel te nemen aan vredesoperaties. Deze operaties moesten vooral gezien worden als ‘*wars of choice*’ en geen ‘*wars of necessity*’, waarbij vitale belangen of het overleven van de staat zelf op het spel stonden, zoals Lawrence Freedman in 1996 constateerde.⁴⁰ De inzet van militaire eenheden en de toepassing van militair geweld in humanitaire operaties werd daarom ook niet zozeer als oorlog gezien noch als zodanig aangeduid in het politieke en maatschappelijke debat, maar gelabeld met eufemistische termen zoals vredesoperaties, trainingsmissies, peacekeeping missies, humanitaire hulp operaties, wederopbouw missies, of humanitaire interventies. Reflecterend op zijn ervaringen vanaf 1990, verwoordde voormalig Generaal Sir Rupert Smith deze overtuiging eloquent als volgt:

*War no longer exists... war as cognitively known to most non-combatants, war as battle in a field between men and machinery, war as a massive deciding event in a dispute in international affairs; such war no longer exists.*⁴¹

Vanaf begin jaren negentig vertaalde zich dit binnen de NAVO in een verschuiving van de aandacht en *raison d’être* van collectieve verdediging naar crisis management. Dit uitte zich in bijbehorende heroriëntatie voor wat betreft type training, oefening en uitrusting, en voortdurende bezuinigingen, vooral in middelen die voor interstatelijke conflicten essentieel zijn.⁴² Sinds 1999 is bekend dat Europa in hoge mate afhankelijk is

van Amerikaanse capaciteiten. Zonder de bijdragen van de VS had Europa een beperkte operatie zoals *Allied Force* niet uit kunnen voeren. Sinds die tijd staan er voortdurend dezelfde type militaire middelen op de lijstjes met tekortkomingen, die de NAVO lidstaten ieder jaar plechtig beloven middels allerlei samenwerkingsinitiatieven op te lossen. Binnen de EU worden soortgelijke ‘*capability gaps*’ geconstateerd en parallel initiatieven gelanceerd. Ondanks deze initiatieven zijn de Europese militaire capaciteiten voor het hoogtechnologische grootschalige gevecht sinds 1999 sterk afgenomen. Dat bleek onder meer tijdens *Operation Unified Protector* boven Libië. De financiële en economische crisis van 2008 en de langdurige kostbare operatie in Afghanistan sneed bij vele Europese landen in de beschikbare investeringsbudgetten voor modernisering en vervanging van militaire systemen.

In Nederland uitte dit zich ook in regelmatige discussies over de vraag in hoeverre een “klein” land als Nederland nog wel een krijgsmacht nodig had. Volgens sommige partijen aan de linker kant van het politieke spectrum waren kostbare wapensystemen, die vooral nuttig waren voor intensieve gevechtshandelingen, minder relevant dan een krijgsmacht die goed was toegerust op vredesoperaties – een vredesmacht. Voor operaties of fases in een humanitaire interventie, welke acties hoog in het geweldspectrum vergden, kon Nederland samen met andere NAVO lidstaten met een soortgelijke strategische cultuur kijken en vertrouwen op bijdragen vanuit de grote landen, en met name de VS.⁴³

Ook de NAVO bezuinigde, onder meer op de permanente militaire staven en operationele hoofdkwartieren. Gereedheid en trainingsniveau van eenheden daalden eveneens, mede omdat er geen urgentie was om eenheden op een hoge gereedheidstatus te handhaven. Vanaf 2003 stonden trainingen en oefeningen met name in het teken van de stabilisatie missies in Irak en Afghanistan. Reactiesnelheid in politieke besluitvorming is een volgende factor. Omdat vanaf 1990 Europa vooral met vredesoperaties te maken kreeg en niet collectieve verdediging, raakte

de hoogste militair commandant van de NAVO (SACEUR) het mandaat kwijt om de aan hem toegewezen eenheden snel zonder inmenging van de nationale hoofdsteden naar een hogere paraatheid te brengen en zo nodig al preventief richting een grensgebied te dirigeren. Hoewel de voortdurende *burden-sharing* discussie met de VS voor Europese lidstaten terdege beschamende situaties opleverden en de bezuinigingen ook niet pasten bij de sinds 2001 al verslechterende internationale veiligheidspolitieke context, waren deze ontwikkelingen in het toenmalige tijdsgewricht politiek min of meer te rechtvaardigen.

De context van oorlog met bijbehorende lexicon en eisen ten aanzien van strategieontwikkeling, verdween door deze maatschappelijke en organisatorische factoren uit beeld ook al spoorde de daadwerkelijke dynamiek tijdens interventies niet meer met het oorspronkelijke eufemistische label dat op een missie was geplakt.⁴⁴ Volgens diverse analisten schuilt hierin een optimistische ontkenning van de geschiedenis. En dat is niet voor het eerst in de moderne Westerse maatschappijen. In 1905 waarschuwde Freud al dat oorlog als normaal menselijk politiek gedrag uit de collectieve psyche aan het verdwijnen was; de Westerse wereld was modern en beschaafd geworden en er was geen noodzaak meer tot het beslechten van conflicten middels oorlog.⁴⁵ Recent suggereerde Stephen Pinker in zijn veel besproken boek *The Better Angels of Our Nature* dat, kijkend naar dominante trends in de afgelopen 10.000 jaar, oorlogsgeweld op zijn retour was. Maar, zoals afgelopen drie decennia is gebleken, in dergelijk optimisme liggen aanzienlijke risico's. “Europa leefde op Venus, Amerika op Mars”, betoogde Robert Kagan in zijn befaamde werk *Of Paradise and Power* waarbij hij al in 2003 een waarschuwende vinger hief richting Europa.

Oorlog, een kameleon

In dit optimisme ligt, zo suggereren de ervaringen van de afgelopen drie decennia, een strategisch risico. Daarmee verliest de inzet van militaire middelen namelijk ook de instrumentele

waarde die het kan hebben, die het nog steeds heeft in de perceptie van niet-Westerse maatschappijen. Hiermee verdwijnt ook het zicht op de strategische logica van de venijnige dynamiek waarin militaire eenheden terecht komen, en van datgene waar een eenheid zich daadwerkelijk mee bezighoudt. En dat is oorlog voeren in de paradigmatische beroemde Clausewitziaanse zin: oorlog is een verlengde van de politiek waarmee de politiek met militaire middelen een tegenstander de wil tracht op te leggen. En dat is ook wat met de diverse westerse interventies de facto werd getracht en wat de diverse type actoren probeerden te frustreren en niet zelden slaagden zij daarin.

Dat er veelal geen klassieke veldslagen tussen statelijke legers te zien waren, doet niets af aan deze werkelijkheid. Clausewitz hanteerde diverse metaforen om duidelijk te maken dat oorlog een veelkoppig en veranderlijk verschijnsel is.⁴⁶ Het is als een kameleon die afhankelijk van de omgeving van kleur kan verschieten. Het is een verschijnsel dat is opgehangen tussen drie magneten – de ratio, emoties en onvoorspelbaarheid – en net als een object tussen drie magneten, kent een oorlog, zelfs als het aan de gang is, een dynamisch karakter. Belangen die op het spel staan voor de diverse partijen, de sterkte van de strijdmachten, de intensiteit en duur van de strijd, de wilskracht van de politiek, de mate waarin de bevolking steun levert, de aard en omvang van coalitiepartners, de training en logistiek van de troepen, de kwaliteit van het strategische plan. Al dit soort factoren speelden in zijn ogen een rol. Hoewel hij veelal onterecht wordt beschouwd als de geestelijke vader van de totale oorlog, had hij terdege oog voor de diversiteit aan typen oorlogen die deze variabelen konden veroorzaken en die hij ook ontwaarde in de krijgsgeschiedenis. Inherent in zijn werk is de metafoor van oorlog als een botsing tussen twee of meerdere complexe systemen die voortdurend zich aanpassen op veelal onvermoeide manieren.⁴⁷ Het Westen heeft, kan achteraf worden gesteld, dit onvoldoende ter harte genomen.

De verengde blik van Europa werd onder andere duidelijk in de Balkan en Rwanda, waar het Westen moeite had om te on-

derkennen dat etnische zuiveringen, politieke moordpartijen en verkrachtingen ook in de 20ste eeuw nog steeds een integraal onderdeel konden uitmaken van een arsenaal barbaarse strijdmethoden en een bewuste doelgerichte strategie.⁴⁸ *Back to Barbarism*, betitelde Therese Delpech haar boek, dat reflecteert op de jaren negentig.⁴⁹ Het beperkte legalistische Westerse perspectief op wat oorlog is, wanneer en hoe het gevoerd mag worden, door wie en tegen wie, verblindde velen ook in 2014 tijdens de annexatie van de Krim; er was geen botsing zichtbaar tussen twee legers.

Dat het optreden door het Westen getypeerd werd als hybride duidt dan ook op een forse mate van verwarring over de vraag waar het Westen getuige van was geweest.⁵⁰ Dat inzet van een combinatie van militaire en diverse niet-militaire middelen eerder de norm in oorlogvoering is geweest – de Tweede Wereldoorlog kende naast botsingen tussen legers bijvoorbeeld ook voortdurende guerrilla-acties, economische blokkades, industriële mobilisatie en propagandacampagnes – dan uitzondering en dat dergelijk optreden ook tijdens de Koude Oorlog de Russische benadering was, was uit het geheugen verdwenen. Net als in 2014 ging dit om de inzet van Spetznas-eenheden diep in het grondgebied van de tegenstander, ophitsing van lokale politiek-radicalen elementen, toepassing van ‘Maskirovka’ (gebruik van misleiding, camouflage, en heimelijk optreden) en ‘reflexive control’-methoden (verspreiden van verwarrende informatie zodanig dat het doelpubliek niet meer weet welke bron het moet vertrouwen, wat waar is en wat fictie). Uitbuiten van het beperkte perspectief op wat oorlog is kwam ook al in 1999 naar voren in het boek van twee Chinese kolonels, getiteld *Unrestricted Warfare* (oorlog zonder begrenzingsen) dat ook in het Westen vertaald en wijd verspreid is.⁵¹ Zij betoogden dat een multi-dimensionele strategie, met juist vele niet-militaire beïnvloedingsmethoden, de manier vormde om de militaire superioriteit van het Westen te omzeilen en de competitie met het Westen aan te gaan.

Oorlog als Risicomanagement

De militair technologische superioriteit van het Westen heeft eveneens de Westerse strategische cultuur gevoed. De industriële stijl van oorlogvoering – die in de twintigste eeuw zoveel vernietiging heeft veroorzaakt – heeft namelijk plaats gemaakt voor de informatietechnologie en de mogelijkheid tot precisiebombardementen waar de wereld voor het eerst kennis mee maakte tijdens *Desert Storm*. Volgens diverse analisten heeft zich, in ieder geval in de Amerikaanse krijgsmacht, een *Revolution in Military Affairs* voltrokken.⁵² Maritieme dominantie en luchtoverwicht boden een groot vermogen tot ‘*power projection*’. Dit verschafte het Westen twee decennia ongestoorde toegang tot de ‘*global commons*’. Buiten het bereik blijvend van afweersystemen konden doelen met hoge accuratesse worden uitgeschakeld waarmee ook eigen grondtroepen beter konden worden beschermd. De militair-technologische superioriteit gaf nieuwe mogelijkheden om interventies zonder veel militair risico en dus ook politiek risico uit te voeren. Tijdens diverse interventies werd deze superioriteit uitgebuit om regimes aan te pakken en terroristische groepen en *insurgents* te detecteren en zo nodig uit te schakelen. Door deze vorm van *stand-off warfare* kunnen veiligheidsrisico’s worden verkleind.

Terwijl de militaire logica en merites in beginsel duidelijk zijn, heeft dit ook een keerzijde. Volgens diverse analisten leidt het tot de illusie dat interventies niet gepaard hoeven te gaan met risico’s voor eigen troepen, voor politici noch voor de eigen maatschappij.⁵³ Humanitaire interventies worden in de hoek van kritische studies ook beschouwd als een middel dat Westerse staten hanteren om risico’s voor hen zelf te verminderen. Het doel is immers het indammen van het conflict, zodat het geen regionale destabilisatie veroorzaakt en geen vluchtelingenstromen op gang brengt. *Statebuilding* kan er voor zorgen dat georganiseerde criminaliteit en terrorisme lokaal worden bestreden en zich niet in Westerse staten manifesteren.⁵⁴ Martin Shaw betitelde dit cynisch als *Risk Transfer Warfare*: risico’s

voor Westerse maatschappijen, militairen en politici moeten worden uitgesloten en de risico’s van oorlogvoering, als die er al zijn, worden in de vorm van eufemistische woorden als *collateral damage* afgewenteld op de maatschappij en de onschuldige burgerbevolking van het land dat doelwit is.⁵⁵

Shaw, maar ook McInnes en Ignatieff, wezen hiermee op het norm-verhogende effect van enerzijds de demonstraties van het vermogen tot zeer accurate luchtaanvallen en anderzijds het feit dat het hier om humanitaire interventies ging. Deze combinatie heeft geleid tot een toenemende aversie voor *collateral damage*, burgerslachtoffers en slachtoffers – *casualty sensitivity* – onder eigen militairen. Immers, de beelden en statistieken sinds de Golf Oorlog van 1991 suggereren het vanwege de nieuwe technologische mogelijkheden ook niet meer nodig is.⁵⁶ Het behoud van politiek en maatschappelijk draagvlak en de perceptie van legitimiteit vereisten, zeker door de voortdurende kritische blik van de media, dat de lat tijdens militaire inzet steeds hoger werd gelegd. De invloed van internationaal recht en het oorlogsrecht werd navenant groter. De hoogtechnologise wijze van optreden werd dan ook politiek en ethisch de norm.

Dit is op zich een waardevolle ontwikkeling. “*Humane Warfare*” betitelde de Britse professor Christopher Coker de westerse manier van militaire inzet: ‘*humane*’ omdat oorlogvoering met een nog niet eerder gezien respect voor internationaal oorlogsrecht gepaard ging. Dit ging bij de planning van operaties een dominante rol spelen. “*Humane*” ook omdat het Westen alleen nog oorlog voerde indien het om humanitaire belangen ging, of in ieder geval een interventie op die manier kon uitleggen. Dit was, zoals Coker concludeerde, een onderdeel van het postmoderne Westerse project.⁵⁷ Maar als er dan wel eens een incident met burgerslachtoffers viel te betreuren, kon dit direct leiden tot kritische vragen in de media en de politiek over de legitimiteit van de operatie.

Lawfare

Deze ontwikkelingen leidden ook tot stringente inperkingen van militaire operaties, met daarbij een grote en niet zelden onrealistische nadruk op het beschermen van de eigen troepen – *force protection*. Risicomijding, en het feit dat veel landen uiteindelijk de afweging maakten dat interventies slechts humanitaire waarden betroffen en veel minder gingen over daadwerkelijk strategische belangen, vertaalde zich ook in een grote terughoudendheid om grondtroepen aan te bieden voor internationale interventies. Soms maakte risicomijding het feitelijk onmogelijk om effectief de doelstellingen van een humanitaire interventie of opbouwmissie te behalen. In de Balkan leidde risico-sensitiviteit tot de grote terughoudendheid bij het uitvoeren van dwangacties en het zeer aarzelend gebruik van luchtsteun. Escalatie moest worden voorkomen, was het credo. Blauwhelmen moesten bij de minste of geringste dreiging rechtsomkeer maken. En risico-mijding in de NAVO coalitie tijdens *Operation Allied Force*, leidde tot de initieel weinig overtuigende luchtaanvallen die alleen Servische troepen in Kosovo mochten treffen. Uiteindelijk vereiste deze sensitiviteit dat drie presidenten (Clinton, Blair en Chirac) de doelenlijsten moesten checken en accorderen. Dit is micromanagement op politiek-strategisch niveau. Vechten met één hand op je rug, noemde Rob de Wijk deze restrictieve vorm van oorlog voeren.⁵⁸

In Afghanistan leidde de perceptie (die achteraf niet juist bleek) dat luchtsteun in disproportionele aantallen burger-slachtoffers resulteerde ertoe, dat Rules Of Engagement werden aangescherpt. Daardoor kwam *force protection* juist weer in het geding, waardoor eenheden vervolgens minder bereid waren om riskante patrouilles te lopen, aldus Barrie.⁵⁹ Een ander symptoom van nationale risico-gevoeligheid was dat eenheden van sommige landen niet of nauwelijks meer van hun basis afkwamen. Dit feit werd vervolgens door de Taliban uitgebuit. Ook de zogenaamde *hearts and minds* aanpak hield volgens analisten, politici en commandanten in dat er erg terughoudend met militair geweld moest worden omgegaan.

Daar stonden andere studies tegenover waaruit bleek dat de Taliban juist geweld hanteerde om de plaatselijke bevolking te intimideren en tot loyaliteit te dwingen. Eerdere studies hadden al gesuggereerd dat sterke Westerse landen het aflegden in guerrilla oorlogen, juist omdat zij weigerden om een mate van geweld te gebruiken die noodzakelijk is om een rebellie te verslaan en veiligheid te produceren.⁶⁰

Deze gevoeligheid voor slachtoffers werd volop uitgebuit door tegenstanders van allerlei pluimage zoals Mladic, Karadzic, Saddam Hoessein, Gaddafi, en de Taliban. Zij dreigden vele zo niet duizenden Westerse soldaten om te brengen, daarbij uitroepend dat het Westen niet de bereidheid daartoe heeft. De effecten van het gijzelen van VN waarnemers in de Balkan, de Amerikaanse strategisch aftocht na de dood van 18 mariniers in Somalië, de mediabeelden waarin de NAVO ter verantwoording werd geroepen toen in de Balkan een trein werd vernietigd die op een brug reed die juist werd aangevallen, het zijn slechts enkele voorbeelden die toonden dat het Westen op dit vlak een strategische achilleshiel kende. Met de opkomst van social media – het vermogen sinds de introductie van web 2.0 om materiaal te ‘uploaden’ – zijn er voorbeelden dat incidenten juist worden uitgelokt of geësceneerd. De beelden daarvan werden vervolgens vrijwel direct breeduit verspreid en bereikten een wereldwijd publiek, waarmee beoogd werd de publieke en politieke perceptie over de legitimiteit van het Westerse optreden te ondermijnen. Thomas Rid betitelde dit als *War 2.0*, terwijl David Betz het *virtual war* noemde.⁶¹ De militair jurist Charles Dunlap op zijn beurt noemde dit *Lawfare*: het vereiste stringente en op zich lovenswaardige streven van Westerse militairen om te voldoen aan de eisen van het humanitair oorlogsrecht werd zo door tegenstanders als wapen tegen hen gebruikt.⁶²

Strategische vaagheid

De ontkenning van oorlog is ook gepaard gegaan met een verwaarlozing van het bijbehorende strategische referentiek-

der en de vocabulaire. Diverse krijgswetenschappelijke auteurs, bijvoorbeeld Isabelle Duyvesteyn en Herman Amersfoort, hebben geconcludeerd dat het Westen voortdurend de basisbeginselen van militair strategisch denken en handelen negeerde of in ieder geval minder heeft laten prevaleren boven andere overwegingen dan nodig bleek.⁶³ Militaire strategie beoogt de conceptuele brug te vormen tussen enerzijds politieke en militaire doelstellingen en randvoorwaarden, en anderzijds de ter beschikking staande middelen en beperkingen. Strategie behoort de vraag te kunnen beantwoorden waarom verwacht mag worden dat aanpak A met de beschikbare middelen met behoorlijke mate van waarschijnlijkheid zal leiden tot het behalen van de militair-strategische en politieke doelstellingen. Strategie geeft de manier aan, het plan, hoe die doelstellingen bereikt kunnen worden. En zonder strategie, oordeelde Betts in 2000, *War is mindless killing*⁶⁴.

Hew Strachan heeft betoogd dat strategie zijn militaire connotatie heeft verloren en vaak te pas en te onpas wordt gebruikt terwijl het feitelijk om beleid of een algemeen voornemen gaat, een intentie.⁶⁵ Maar anders dan beleid is militaire strategie concreet en gericht op een specifiek probleem dat met of in ieder geval deels met inzet van militaire middelen moet worden bereikt, zeer waarschijnlijk in een setting waarin een andere actor zal trachten dit te verijdelen. Strategisch handelen vereist als minimum, zo stelt Colin Gray, specifieke kennis over militaire strategie en strategische theorieën waarin variabelen voor succes en falen worden geïdentificeerd, en kennis van *best practices* die in militaire doctrines en wetenschappelijke studies zijn neergeedaald.⁶⁶

Dit gebrek aan strategische logica heeft voortdurend nadelige effecten gehad. In de Balkan werd de eerste jaren bedreigd met luchtaanvallen tegen de strijdende partijen, maar dit betrof kleinschalige aanvallen op militaire tactische objecten – een tank of een tactische commandopost. Dit waren symbolische acties, die dan ook al snel hun dreigende karakter verloren. Ook tijdens de meer omvangrijke dwangoffensieven – Operaties *Deliberate Force*, *Allied Force* en *Unified Protector* – was

het niet zozeer een doorwrochte strategie die het aanvalsplan dicteerde, maar een lijst met doelen waarover NAVO lidstaten het na een consensus zoekend politiek proces eens waren. “*War by committee*”, betitelde een Amerikaanse analist dit cynisch.⁶⁷ In hoeverre die doelen ook daadwerkelijk politiek relevante waarde vertegenwoordigden, was niet een vraag die voorin het planningsproces doorslaggevend was. Evenmin werd de wens gehonoreerd van de commandant van de luchtoperatie (de Amerikaanse generaal Short), die intussen de lessen van de eerdere falende NAVO acties had geleerd. Hij suggereerde om vanaf dag één intensief aan te vallen, inclusief doelen in en om Belgrado om zo de geloofwaardigheid en vastberadenheid van de NAVO te demonstreren en om direct aanzienlijke schade toe te brengen die door Milosevic als politiek relevant en pijnlijk zou worden beschouwd.

Kijkend naar Afghanistan zien we een soortgelijk probleem. Christopher Elliott heeft fraai aangetoond dat in het Verenigd Koninkrijk niet te achterhalen viel hoe en waar en met wie het strategievormingsproces was doorlopen, waarin het besluit viel om Britse troepen naar Helmand te sturen.⁶⁸ Hij maar ook Hew Strachan en andere deskundigen concluderen dat, bij het uitblijven van een duidelijke strategie, tactische en operationele plannen van de troepen ter plaatse uiteindelijk de lacune opvulden. Het bestrijden van de Taliban, de *insurgents*, wat een op zich noodzakelijke tactische en operationele activiteit was, nam de plaats in van een goede strategie.⁶⁹

Dat gold ook voor het concept van de *Comprehensive Approach*, de 3D benadering, de *Whole of Government Approach*, of zo u wilt, de *Dutch Approach*. Dit op zich logische (en tot dogma verheven) concept gaat ervan uit dat wederopbouw maar ten dele een militaire taak is. Succes vereist de inzet van en samenwerking met andere ministeries en *Non-Governmental Organisations* (NGOs), die kunnen zorgen voor de ontwikkeling van de economie, de infrastructuur, een effectief lokaal bestuur en een rechtssysteem.⁷⁰ In Nederland heeft dit concept zich in 2014 vertaald in de Leidraad Geïntegreerde Benadering.

Deze geïntegreerde benadering, de *Comprehensive Approach*, was geen strategie maar een beleidsstuk, aan aanwijzing voor de verschillende organisaties hoe zij het beste samen kunnen werken. Het is een naar binnen gekeerd organisatieconcept, dat zich eigenlijk nog nooit echt had bewezen en dat in de uitvoering haperde omdat de andere benodigde organisaties niet noodzakelijkerwijs dezelfde doelstellingen of mate van toewijding hadden, noch de middelen daartoe, noch de bereidheid om hun activiteiten met militaire eenheden af te stemmen.⁷¹

In Nederland, tot slot, werd het begrip haalbaarheid van een interventie niet zozeer in strategische zin beantwoord – zal de missie met de beschikbare middelen de strategische doelstellingen bereiken – maar in logistieke zin: is Nederland in staat om de eenheden naar het missiegebied te transporteren en daar logistiek te onderhouden. Ook de VS heeft geworsteld met het ontwikkelen van een coherentie strategie, en die wisselde veelal met het aantreden van een nieuwe commandant in Kabul. Het gevolg van dit gebrek aan een eenduidige strategie was een gefragmenteerde aanpak.⁷² Kitzen en Thönissen betitelden het geheel als strategische vaagheid.⁷³

Gebrekkige doelstellingen

Een onderdeel van dit gebrek aan strategische logica was het ontbreken van heldere doelstellingen en de definitie van succes. Zo waren er onrealistische, verschuivende of oneindige doelstellingen. Het paradigmatische beeld van oorlog herbergt het idee dat succes gelijkstaat aan een eclatante militaire overwinning op het slagveld waarmee de helder geformuleerde doelstellingen – het verslaan van de tegenstander – worden behaald. Een militaire commandant wil ook graag een heldere politieke doelstelling aangereikt krijgen om op basis daarvan militaire doelstellingen te kunnen bepalen, om vervolgens een plan te ontwikkelen dat daartoe kan leiden.

Dit top-down model ging niet op in de strategische contexten sinds 1990.⁷⁴ In langdurige missies was sprake van *mission*

creep; de missie nam toe in omvang van het takenpakket en de complexiteit. In Libië begon de missie tegen Gaddafi in 2011 als humanitaire interventie, maar eindigde in een regime change operatie. In de Balkan moesten Blauwhelmen initieel wapenstilstanden observeren, konvooiën escorteren, daarna toezien op verkiezingen, geweld indammen, medewerking van strijdende partijen afdwingen, *safe areas* bewaken (maar niet beschermen), en humanitaire nood lenigen. Uiteindelijk moesten zij zelfs de leiders van de strijdende partijen naar de onderhandelingsstafel dwingen. Wat succes precies inhield was niet altijd evident noch uit te drukken in gangbare militaire criteria. *The utility of force*, zo stelde Rupert Smith in zijn befaamde boek met die titel, is niet meer het behalen van een overwinning maar management van geweld; het scheppen van een conditie waarin een politieke oplossing gezocht kan worden.⁷⁵

In Afghanistan en Irak werden juist weer “maximalistische” doelstellingen nagestreefd: de volledige herinrichting en opbouw van een maatschappij, een maatschappij die niet op Westerse leest was geschoeid en geen traditie kende van effectief staatsbestuur volgens Westers democratisch model. Hiervoor bestonden geen militaire doctrines en ook in academische studies stonden weinig empirische voorbeelden – op Duitsland en Japan post-1945 na -die suggereerden dat een dergelijke onderneming succesvol zou kunnen worden uitgevoerd. Ook hier werd naarstig gezocht naar criteria die inzicht konden geven over de stabiliteit van een land, het verbeteren van het rechtssysteem, etc. De vraag was, hoe meet je succes als de doelstelling wederopbouw is van een gehele maatschappij of een provincie. Hoe ziet een haalbare en inhoudelijk ook relevante *end state* er uit?⁷⁶

Doelstellingen konden ook per coalitiepartner verschillen.⁷⁷ Soms was het feit dat een land zichtbaar deelnam aan een internationale missie en gezien kon worden als betrouwbare bondgenoot, voldoende voor de binnenlandse politiek. Dit bepaalde dan tevens welke middelen een land bereid was in te zetten en welke risico's het bereid was te incasseren. Het tonen

van solidariteit met het bondgenootschap, of het deelnemen aan een missie was (en is) voor sommige landen, waaronder Nederland, soms een doel op zichzelf.⁷⁸ Dit vertaalde zich vervolgens in specifieke operationele restricties en randvoorwaarden voor de inzet.⁷⁹ De strategische logica van de inzet van de coalitie strijdmacht was dan een minder relevant vraagstuk en werd overgelaten aan het bondgenootschap of de leider van de coalitie (in veel gevallen de VS).

Ten aanzien van het primaire doel van een operatie bleken ook regelmatig onderlinge verschillen in prioriteit te bestaan. Voor de VS was het contra-terrorisme aspect van het opereren in Afghanistan lange tijd belangrijker dan het wederopbouw doel van de coalitie missie. Sommige landen deden mee aan een VN, NAVO of EU missie met als doel het vertrek uit een minder populaire interventie te compenseren. De missie ISAF zelf is deels te verklaren als reactie op, en middel om de trans-Atlantische spanning weg te masseren die ontstaan was rond de Amerikaanse invasie van Irak in 2003. Het ontwikkelen van een militair strategisch verantwoorde aanpak wordt dan vrijwel onmogelijk. Wanneer een missie geslaagd is of beëindigd kan worden, is dan een arbitraire politieke overweging en geen strategische.

Mismatch tussen doelen en middelen

Een voortdurend terugkerend probleem is de discrepantie geweest tussen enerzijds de eisen die de strategische logica stelt voor wat betreft militaire capaciteiten in het licht van de doelstellingen en de strategische omgeving, en anderzijds de middelen die een land bereid was ter beschikking te stellen voor een interventie, de randvoorwaarden en restricties die de uitgezonden eenheid opgelegd kreeg. In de Balkan werden aan de strijdende partijen op zich beperkte doelen gesteld zoals het stoppen met geweld, het doorlaten van een konvoi door een vallei, het terugtrekken van troepen uit een gebied of het respecteren van bestanden. De dreiging die eerst de EU en daarna de NAVO hier tegenover stelde, stond echter in geen

verhouding tot de belangen die voor de etnische facties op het spel stonden. Er was een grote asymmetrie in belangen tussen enerzijds het Westen en anderzijds de strijdende facties. Voor het Westen ging het vooral om humanitaire belangen, terwijl het bij strijdende Kroaten, Serviërs en Bosnische Serviërs vooral om vitale belangen ging. De oorlog nam “totale” vormen aan. Dit vond de afgelopen decennia ook plaats in Rwanda en in andere burgeroorlogen waar identiteit een centraal politiek motief was. De middelen – de dreiging – die de NAVO te berde bracht, was zelden voldoende om in deze verschrikkelijke dynamiek in te breken.

In Afghanistan speelde ook een ander probleem. Effectieve *counter-insurgency* operaties (COIN), evenals stabilisatie- en wederopbouwmissies, vereisen een grote troepenmacht en een lange adem. In Afghanistan zowel als Irak bleek het moeilijk om voldoende internationale bijdragen op de been te brengen. In Nederland bijvoorbeeld lag er geen operationele analyse ten grondslag aan de omvang van de missie naar Uruzgan, maar een militaire inschatting van het aantal militairen dat de binnenlandse politiek zou accepteren.⁸⁰ Desalniettemin kenden de missie uiteindelijk – zei het kortstondig – een omvang van 130.000 militairen. Dit grote aantal bleek toch ontoereikend voor een dergelijk groot gebied, een vasthoudende en taaie Taliban en een complexe sociale en politieke (corrupte) machtsstructuur. Zelfs na meer dan een decennium aan militaire operaties in Afghanistan is stabiliteit nog ver te zoeken.⁸¹ “*Unwinnable*” betitelde Theo Farrell zijn studie naar de Britse inzet in Afghanistan.⁸²

Misperceptions, kennislacunes en geheugenverlies

De voorgaande set van factoren is niet compleet. Misperceptions, kennislacunes en institutioneel geheugenverlies, zo suggereert de voorgaande beschouwing, zijn eveneens belangrijke factoren van betekenis geweest. Het lijkt er op dat het Westen de waarschuwing van von Clausewitz onvoldoende ter harte heeft genomen. Hij stelde dat “*The first, the supreme, the most*

*far-reaching act of judgment that the statesman and commander have to make is to establish by that test the kind of war on which they are embarking; neither mistaking it for, nor trying to turn it into, something that is alien to its nature.*⁸³ Dit is niet uniek aan de afgelopen dertig jaar want in zijn boek *Why Nations Go To War*, observeerde de historicus Stoessinger, kijkend naar de 20ste eeuw, dat “*No nation that began a major war in this century emerged a winner, and misperception is the most important single precipitating factor*”. Deze mispercepties betroffen, in zijn woorden, “*wrong self-image, wrong image of (the character of) the opponent, of the adversary’s intention toward himself and of the adversary’s capabilities and power*. Het gevolg was dat *wars are always longer than anticipated as a result of misperception*”.⁸⁴ Dit lijkt zowel in het geval van de Balkan als in Afghanistan van toepassing. Mandell, concludeerde dat, kijkend naar de Westerse ervaringen in vredesoperaties sinds 1990, er een hele reeks misvattingen ten grondslag heeft gelegen aan die missies, zoals een *overschatting* van:

- *the understanding of the host society and the obstacles to progress;*
- *the capabilities of armed forces and their technologies in subduing local resistance, and their ability to pursue both stability and justice;*
- *the ease and speed of transforming the political system and transfer of power to local authorities;*
- *the readiness of the local population to adopt external values and norms*
- *the external legitimacy accorded to postwar arrangements;*
- *their capacity to mobilize and sustain domestic and international support*

Daarnaast zag hij juist een *onderschatting* van *the severity of local social turmoil in the post-hostilities phase and of the costs and time involved in economic reconstruction*.⁸⁵

Achteraf moet worden geconcludeerd dat er lange tijd sprake was van kennislacunes binnen betrokken ministeries en krijgsmachten, maar ook binnen de krijgswetenschappelijke community. Ten eerste, de planning van de initiële vredesoperaties in de Balkan ging er foutief van uit dat de burgeroorlogen aldaar sterke gelijkenissen vertoonden met eerdere conflicten, waarin klassieke vredesoperaties werden uitgevoerd. Er bestond geen alternatieve doctrine, voor zover er doctrines over vredesoperaties bestonden in Europese krijgsmachten, die net uit de Koude Oorlog kwamen waarin voorbereiding op het grootschalig conventioneel gevecht de dominante activiteit in opleiding en training was. Voorts bestond er binnen krijgsmachten, maar ook bij de academische instituten nog weinig kennis over de aard van deze burgeroorlogen, de motieven, de oorsprong, de logica van geweld welke strijdende partijen toepasten en over mogelijke oplossingen. Ten derde bestond er geen kennis over de dynamiek van *coercive diplomacy*: de vraag hoe men met beperkte middelen toch geloofwaardig een tegenstander de wil op kan leggen en tot concessies kan dwingen of zijn vermaledijde acties kan stoppen. Dergelijk optreden vergt nauwe coördinatie tussen militair strategische commandanten en de diplomaten die het overleg voeren. Kennis hierover moest worden herontdekt. In ieder geval kan achteraf worden geconstateerd dat de strategische logica mankementen vertoonde en dat daar waar de kennis wel aanwezig is geweest, de militair-strategische overwegingen niet hebben geprevaleerd boven overwegingen van andere aard.⁸⁶

Daaraan kan worden toegevoegd een ongefundeerd optimisme over het succes van soms nog onbeproeft strategische concepten. In Afghanistan en Irak werden de limieten van COIN en *statebuilding* pijnlijk duidelijk. Succes van COIN en *statebuilding* (volgens Westers concept) vergt een militaire inspanning die de Westerse samenlevingen niet bereid waren op zich te nemen. Het aantrekkelijke Westerse staatsmodel bleek niet makkelijk geëxporteerd te kunnen worden. De 3D-benadering

blijkt weliswaar essentieel te zijn, maar ook bijzonder weerbarstig om in de praktijk ten uitvoer te brengen. Om diverse redenen was het moeilijk om de verschillende nationale instanties – ministeries en NGOs - te mobiliseren om deel te nemen aan de missie en met het nationale militaire contingent samen te werken.⁸⁷

De veelomvattende opdracht (COIN, wederopbouw, uitvoering van de 3D benadering) vertaalde zich op tactisch en operationeel niveau in een bijzonder complexe en nieuwe set van taken voor commandanten. In hun Afghaanse provincie werden zij verantwoordelijk voor niets minder dan het wederopbouwen van de lokale samenleving, wat vooral niet militaire activiteiten behelsde, inclusief overleg met stamoudsten en burgemeesters van dorpen. Naast deze forse oprekking van hun traditionele militaire taak werd hun bevoegdheid tegelijkertijd ingeperkt door de vele *rules of engagement* en door de noodzaak om hun activiteiten te coördineren met niet-militaire organisaties en de militaire capaciteiten soms ook ten dienste te stellen voor die organisaties (die overigens niet altijd van zins waren om zich te laten coördineren). Hun bewegingsvrijheid werd bovendien ingeperkt door de voortdurende media aandacht. Ieder tactisch incident kon leiden tot directe politieke vragen, inmenging of repercussies, een fenomeen dat strategische compressie is gaan heten.⁸⁸

Ook de COIN-aanpak, gebaseerd op klassieke campagnes uit de 20ste eeuw, bleek ontoereikend in deze conflicten. Tactische en militair strategische successen werden weliswaar behaald en waren op lokaal niveau relevant, maar dit vertaalde zich niet in daadwerkelijk politieke successen op nationaal niveau. En de successen die zijn behaald, bleken nauwelijks te resulteren in lange termijn verbeteringen. Enerzijds was dit, zoals boven besproken, een gevolg van ontoereikende middelen, gebrek aan coördinatie, uitblijven van toegezegde donaties, corrupte lokale en nationale politici, en geraffineerde tegenstanders die niet

voldeden aan het klassieke model van *insurgents*. Anderzijds was lange termijn succes, gezien de politieke complexiteit in de diep gefragmenteerde Afghaanse maatschappij, wellicht ook een te ambitieuze doelstelling. Zoals Berdal concludeerde, het was een missie te ver.⁸⁹

Voor wat betreft de wederopbouwmissies in Irak en Afghanistan moet achteraf toch ook worden geconstateerd, dat die missies ondernomen werden zonder empirisch bewijs dat suggereerde dat het *liberal statebuilding* model in een complexe post-conflict context in een niet-Westers land ook succesvol kon worden uitgevoerd. Ook hier kunnen kennislacunes – op het gebied van COIN en statebuilding en de complexe politieke en culturele structuur van deze maatschappijen – als factor voor het uitblijven van succes worden aangewezen. Er was sprake van ongefundeerd optimisme. Het is dan ook verklaarbaar dat na een decennium van lovenswaardige, maar uiteindelijk toch strategisch teleurstellende militaire inzet, vele westerse landen de validiteit van deze operationele concepten en van *liberal statebuilding* tegen het licht houden en daar in toenemende mate sceptisch tegen over staan.⁹⁰

Vanaf 2014 speelt, net als bij de herontdekking van COIN in Afghanistan en Irak, “geheugenverlies” een rol: kennis en expertise was verloren gegaan op het gebied van interstatelijke oorlogvoering, inclusief nucleaire afschrikking. De NAVO lanceert sinds de schok van 2014 weer op Art 5 gerichte oefeningen (Trident Juncture), herontdekt de logistieke uitdagingen om snel eenheden van brigade grootte te transporteren (waar voorheen het transport van een hele divisie routine was), richt zich weer op onderzeebootbestrijding, de verdediging van de Atlantische Oceaan en bouwt weer vergeten expertise op in het grootschalige ‘*joint*’ gevecht. Echter, zo concludeerde een RAND analyse in 2016, totdat verbetering van de *readiness* en modernisering van de Europese krijgsmachten gerealiseerd is, zal het Westen niet in staat zijn om de territoriale veiligheid

van de nieuwe Oost-Europese lidstaten te garanderen.⁹¹ Dit is het gevolg van 25 jaar verwaarlozing van capaciteiten, kennis, en expertise voor Art 5 operaties. Rusland kon en kan twijfelen aan het conventionele afschrikingsvermogen van de NAVO en aan de bereidheid om te escaleren. In een langdurige oorlog met de NAVO, kan Rusland realistisch bezien niet overwinnen, maar Moskou is daarentegen wel in staat om een korte conventionele oorlog met beperkte politieke doelen te voeren tegen de oostelijke lidstaten van de NAVO. Het kan daarmee ook dreigen, om de validiteit van Artikel 5 en de NAVO solidariteit te testen. Dit alles is vooralsnog een hypothetisch, maar voor de Baltische staten geen aantrekkelijk, noch onvoorstelbaar scenario.

Dergelijke kritiek moet genuanceerd worden met het besef dat strategische expertise schaars is en strategie ontwikkeling en implementatie uitermate complex zijn waarin politieke doelstellingen en randvoorwaarden, coalitie-dynamiek, mogelijkheden van de beschikbare middelen en logistieke obstakels, bijeen moeten worden gebracht in een coherent plan in een dynamische context waarin een tegenstander anticipeert en reageert, en de media 24/7 meekijken. Zelden verloopt strategie ontwikkeling en de implementatie van een geaccordeerd plan volgens de rationaliteit die militairen in hun gedetailleerde procesbeschrijving hebben vastgelegd als sjabloon.⁹² Strategie is wellicht een illusie, suggereerde Betts dan ook in het licht van de vele interveniërende factoren die in kunnen werken op zo'n proces.⁹³ Bovendien zijn er wel degelijk militaire successen behaald, soms zelfs ondanks het gebrek aan strategie, zeker daar waar bewust beperkte doelstellingen werden gesteld. Zoals uiteindelijk het succes van *Allied Force*, *Enduring Freedom*, en *Unified Protector*, en zeker operatie *Inherent Resolve*, de campagne tegen ISIS. Maar ook daar bleken de initiële militaire successen teniet te worden gedaan door de afwezigheid van een lange termijn strategie die de militair- strategische successen kan omzetten in politiek-strategische. Bovendien ligt er een paradox in de voorgaande beschouwing dat mispercepties, ongefundeerd optimisme, kennislacunes en institutioneel geheu-

genverlies terugkerende factoren zijn, die verklaren waarom het Westen, en met name Europa problemen heeft gekend in het strategisch effectief inzetten van het militaire instrument. Er was afgelopen dertig jaar namelijk geen gebrek aan groeiende inzichten in strategische problematiek. Integendeel.

3. De Opbloei van Krijgswetenschappen

Krijgswetenschappen heeft juist in de afgelopen dertig jaar een bloeiperiode meegemaakt. Analisten sloegen, om de complexe en snelle veiligheidspolitieke ontwikkelingen waarin het Westen zich bevond te kunnen duiden, een brug tussen verschillende kennisdomeinen zoals terrorisme-studies, conflict studies, internationale betrekkingen, antropologie, diplomatieke studies, ethiek en recht, mediastudies, en psychologie. Krijgswetenschappen zoekt en verbindt inzichten die in andere disciplines naar voren komen welke licht kunnen werpen op actuele strategische vraagstukken. Een enigszins chronologisch opgezette terugblik op enkele thema's, studies en debatten binnen krijgswetenschappen laat zien dat binnen *War Studies* vrij direct de diverse strategische en operationele problemen aan de orde kwamen waar Westerse krijgsmachten mee te maken kregen. Voorts werden nieuwe ontwikkelingen bediscussieerd die opdoemden op de veiligheidspolitieke en militair-strategische horizon.

De periode 1990-2001

Revolutie of niet?

In de VS en het Verenigd Koninkrijk ontstond direct na 1991 een debat over de betekenis van Desert Storm voor de Westerse wijze van oorlogvoering. Eliot Cohen suggereerde in zijn lijvige studie over Desert Storm dat er een embryonale revolutie in oorlogvoering aan de gang was. Technologieën zoals precisiewapens, *stealth* vliegtuigen, conventionele kruisraketten, elektronische storingsmiddelen, nieuwe generaties sensorplatforms, allen gekoppeld aan datalinks, en gecoördineerd in een operationeel hoofdkwartier waarin de traditionele en dysfunctionele schotten tussen de krijgsmachtdelen waren weggenomen, leverden een ongekend effectieve strijdmacht op, die in staat bleek om het Irak (op dat moment het vierde leger ter wereld) te verslaan zonder grote verliezen te leiden. Het

werd door sommigen betiteld als een *information revolution* en de eerste *information war* vanwege het feit dat de door de VS geleide coalitie over informatie dominantie beschikte, terwijl Irak voortdurend achter de feiten aan liep doordat hun commandocentrales “blind en doof” waren na gerichte aanvallen. De informatie revolutie die zich had voltrokken binnen de civiele maatschappij was, zo toonde Desert Storm, ook doorgedrongen in oorlogvoering. Anderen zagen het als een *precision revolution* en voorspelden *precision age warfare* omdat nu ook met een ongekende accuratesse kleine doelen konden worden aangevallen. Een enkele bom volstond om een gebouw of een tank te vernietigen, daar waar in het verleden meerdere bommen moesten worden afgeworpen met navenante nevenschade. Zoals Cohen suggereerde, *everything that can be seen can now be hit*. Tot slot zagen sommige analisten vooral een *air power revolution* omdat de technologische ontwikkelingen vooral ten goede waren gekomen aan de effectiviteit van de inzet van het luchtwapen.⁹⁴

27

In dit debat over de betekenis van Desert Storm speelden in de VS krijgsmachtdeel belangen een niet te verwaarlozen rol. Desert Storm toonde voor de Amerikaanse luchtmacht aan dat in toekomstige oorlogen het luchtwapen een veel dominantere rol kon en moest spelen en zo eindelijk effecten kon bereiken, die de air power theoretici van het interbellum hadden voorzien. Het luchtwapen moest niet alleen meer als een ondersteunend middel voor het landoptreden worden beschouwd. Luchtoverwicht was een belangrijke, zo niet doorslaggevende factor geweest in het eclatante succes. In de toekomst zou het soms ook mogelijk worden een oorlog te voeren en te beslissen zonder grote troepen formaties - *boots on the ground* - in het operatiegebied. Deze positie bleef niet onbetwist vanuit de zijde van de Amerikaanse landmacht, waarbij werd gewezen op het feit dat er op tactisch niveau nog steeds sprake was geweest van klassieke botsingen tussen tanks en artilleriebeschietingen. Op dat niveau was veel minder sprake van een doorslaggevende impact van technologische voorsprong.⁹⁵

Ondanks dit soms felle debat omarmden ook de Amerikaanse landmacht en marine de nieuwe technologieën. De landmacht ging over tot het digitaliseren van de pantservoertuigen, tanks en operationele hoofdkwartieren.⁹⁶ De marine investeerde idem dito in ICT en vooral datalinks. De luchtmacht trachtte vooral via datalinks tussen sensoren en offensieve wapensystemen de tijd te bekorten tussen observatie van een klein mobiel doel en het moment van aanval, de zogenaamde *sensor-to-shooter-time*. Dit resulteerde in 1997 in een concept zoals *Network Centric Warfare*.⁹⁷ Het zou ook nieuwe vormen van optreden mogelijk maken: kleine eenheden die via datalinks met elkaar en ondersteunende systemen zoals gevechtsvliegtuigen in verbindingen stonden, konden meer dan voorheen mogelijk was, verspreid worden over grote afstanden en desondanks toch hun acties coördineren en als een zwerm in een gebied optreden. De introductie van netwerken maakte andere – plattere, gedecentraliseerde - organisatievormen mogelijk.⁹⁸ Een RAND studie waarschuwde Europa dat jaar dat de VS een nieuwe wijze van oorlogvoering had ontwikkeld, waarbij snelheid, informatiedominantie en ‘stand-off’ wapens centraal stonden. De succesvolle operaties OEF en OIF bevestigden volgens diverse Amerikaanse analisten de validiteit van deze ‘*New American Way of War*’.⁹⁹

Ook historici mengden zich in het debat. Zij wezen er op dat dergelijke revoluties veelal een periode opleveren van militaire superioriteit voor het land dat als eerste de revolutionaire ontwikkelingen weet te omarmen en om te zetten in een nieuwe manier van oorlogvoering. Tegelijkertijd werd er gewaarschuwd voor de verwachting dat, juist daar waar deze specifieke revolutie op civiele ICT berustte, deze superioriteit van relatief korte duur zou zijn omdat andere landen de achterstand redelijk snel in zouden kunnen lopen. Andere auteurs twijfelden aan het belang van analyses over Desert Storm in een tijdsgewricht waarin het voor velen in Europa niet waarschijnlijk leek dat een dergelijk scenario zich nogmaals zou voor doen.¹⁰⁰

Coercive diplomacy

De burgeroorlog in de Balkan dwong krijgswetenschappen om niet alleen naar interstatelijke maar ook naar intra-statelijke conflicten te kijken. Al begin jaren negentig werd onderzocht in hoeverre theorieën over interstatelijke *coercive diplomacy* en nucleaire *deterrence* toepasbaar zouden kunnen zijn voor de problemen waar het Westen zich in de Balkan voor geplaatst zag. Hoe kan een leider als Milosevic of Saddam Hoessein gedwongen worden om de eisen van het westen te accepteren, ondanks het feit dat een dreiging uit slechts beperkte conventionele middelen zou kunnen bestaan? Welke randvoorwaarden moeten in het oog worden gehouden? Welke militaire, economische, infrastructurele of symbolische doelcomplexen zouden logischerwijs tot politiek relevante effecten leiden?

Mid- en eind jaren negentig leidt dit tot nieuwe theorievorming waarin duidelijk wordt wat er nodig is om de kosten-baten afweging bij een politieke leider zoals Milosevic te beïnvloeden.¹⁰¹ Dit betrof onder meer de politieke randvoorwaarden en benodigde militaire capaciteiten. Deze lijst bevat de perceptie dat het Westen escalatiedominantie bezit, en een geloofwaardige en snel te mobiliseren militaire capaciteit die met grote waarschijnlijkheid de schade kan toebrengen waarmee wordt bedreigd. Voorts bleken duidelijk geformuleerde eisen, een sterke eendrachtige coalitie, het creëren van een ‘*sense of urgency*’ om te voldoen aan die gestelde eisen en een reputatie dat dreigingen ook worden waargemaakt, belangrijke succes factoren. Achteraf gezien voldeden de dwangacties van de NAVO vrijwel nooit aan deze lijst met randvoorwaarden.

Tegelijkertijd waren in militaire kringen andere strategische vragen aan de orde: hoe kan met beperkte militaire middelen effectief druk worden uitgeoefend? Welke doelcomplexen zouden in het politieke perspectief van de tegenstander de grootste waarde vertegenwoordigen en biedt een dreiging die doelen aan te vallen ‘leverage’ om het politieke besluitvormingsproces van de tegenstander te beïnvloeden? In hoeverre is het dreigen

met aanvallen voldoende of moeten er ook symbolische aanvallen plaatsvinden om de geloofwaardigheid van toekomstige dreigingen te demonstreren? Moet er intensief worden aangevallen vanaf dag één of moet is juist een graduele intensivering effectief? Bekende strategische concepten zoals ‘*punishment*’ en ‘*denial*’ uit nucleaire afschrikkingstheorie werden in het conventionele domein getrokken. *Denial* betreft het creëren van de perceptie bij de tegenstander, dat de kans dat hij zijn doel gaat behalen erg klein is. *Punishment* is het mechanisme waarbij een tegenstander onder druk wordt gezet door middel van aanvallen op belangrijke infrastructuur en economische relevante objecten of het dreigen daarmee. De indruk moet worden gewekt dat de schade die dergelijke aanvallen kunnen veroorzaken, zo hoog kan oplopen dat het politieke leiderschap van de tegenstander overtuigd raakt dat die onacceptabel worden en dat het tijd wordt om te voldoen aan de eisen van het Westen.¹⁰² Dit was een debat dat vooral in de VS en het Verenigd Koninkrijk werd gevoerd en het vond plaats naast een discussie over de oorzaak en betekenis van de ongekend succesvolle operatie *Desert Storm*. De demonstratie van de effectiviteit van precisiewapens, gekoppeld aan het gemak waarmee het Westen luchtoverwicht kon bemachtigen, bood in beginsel nieuwe strategische opties. Het was bijvoorbeeld nu mogelijk om met precisiemunitie allerlei soort objecten aan te vallen, ook al bevonden die zich midden in steden, en zo pressie uit te oefenen. Dit suggereerde ook een nieuwe methode om dwang uit te oefenen, namelijk via *decapitation*: het bedreigen van het leiderschap in die zin dat hun communicatiemiddelen, hun symbolen van macht, of hun bezittingen doelwit werden. In het debat kwam vervolgens de vraag aan de orde welke van de drie opties – *denial*, *punishment of decapitation* - de meest effectieve zou zijn.

Sancties

De discussie over dwangstrategie liep parallel aan de discussie over de effectiviteit van sancties.¹⁰³ Het aantal unilaterale maar vooral ook multilaterale sancties nam, nu de rivaliteit tussen

de supermachten was verdwenen, toe als onderdeel van het instrumentarium om eisen van de VN kracht bij te zetten. Het functioneerde ook als een rituele maatregel, waarna het militaire instrument eventueel gelegitimeerd in beeld kon worden gebracht. Tegen de diverse strijdende partijen in de Balkan werden al snel sancties afgekondigd, en dat gold ook voor Saddam Hoessein en Gaddafi. De discussie betrof ten eerste de vraag in hoeverre sancties effectief waren of überhaupt konden zijn. Een extreem standpunt stelde dat sancties, empirisch gezien, nooit of zelden hebben geleid tot daadwerkelijke beëindiging van een actie die aanleiding gaf tot de sanctie.¹⁰⁴ Ook werd betoogd dat autoritaire regimes nauwelijks vatbaar waren voor dergelijke sancties, want die raakten veelal vooral de bevolking en niet het heersende regime. Bovendien kon, zo bleek in Irak, dat regime sancties uitbuiten om de eigen machtspositie in het land te versterken. Twee analisten noemden de *comprehensive sanctions* dan ook “*sanctions of mass destruction*” vanwege de duizenden slachtoffers in Irak die indirect het gevolg waren van deze sancties.¹⁰⁵

Anderen wezen erop dat unilaterale sancties weinig effectief waren omdat die eenvoudig te omzeilen zijn, maar dat multilaterale sancties, zoals toegepast op bijvoorbeeld Gaddafi, gecombineerd met diplomatieke *incentives* wel degelijk tot een koerswijziging hadden geleid, zeker als op de achtergrond een latente dreiging van militair ingrijpen aanwezig is.¹⁰⁶ Aanvullend werd onderzocht of, en betoogd dat het type regime ook bepalend is voor het soort sancties dat effect kan sorteren.¹⁰⁷ Autoritaire regimes bleken, in verhouding, wel gevoelig voor *targeted sanctions*, maar nauwelijks voor *comprehensive sanctions*.¹⁰⁸ Deze studies leidden in de afgelopen twee decennia tot de ontwikkeling van zogenaamde *smart* of *targeted sanction*. Deze beogen alleen op die goederen en diensten sancties te leggen die het leiderschap of zelfs specifieke individuen raken.¹⁰⁹ Van recente datum is de doorontwikkeling van *targeted sanctions* naar *financial warfare* wat refereert naar het vermogen om banktegoeden en financiële transacties van groeperingen of specifieke leiders te monitoren en zo nodig deze tegoeden te blokkeren.¹¹⁰

Ten slotte is de vraag aan de orde geweest welke strategische functies sancties kunnen hebben. Een kritiek op degene die geen effectiviteit van sancties konden constateren was, dat zij een vrij digitale maatstaf hanteerden: alleen als het succes enkel aan sancties toe te schrijven viel, waarbij succes gelijk werd gesteld met het volledig inwilligen van de eis van het Westen, werd dit effect erkend. Effectiviteit moet echter veel genuanceerder worden gezien. Ten eerste moet het instrument geplaatst worden naast alternatieve handelingsopties: zijn sancties minder effectief dan een alternatief? Of is er geen alternatief, althans niet met dezelfde geringe kosten voor diegene die de sanctie oplegt?¹¹¹ Bovendien, naast het dwingende effect dat beoogt een koerswijziging te bewerkstelligen bij een tegenstander, kunnen sancties tot doel hebben het handelen in te perken door specifieke capaciteiten te ontzeggen. Ten vierde, en dat is wellicht het meest belangrijke, gaat er een normatief signaal van uit. Er wordt duidelijk gemaakt dat een politieke norm is overschreden en dat kan een belangrijk doel op zichzelf zijn.¹¹²

Peacekeeping

In Europa lag het accent meer op de problemen rond vredesoperaties. Meer in algemene zin ontstond een discussie over de rol van geweld in vredesoperaties vanuit het perspectief van de strijdende partijen, de limieten van het klassieke Blauwhelmen model en de noodzaak voor Blauwhelmen om ook over robuuste escalatie en zelfverdedigingscapaciteiten te beschikken.¹¹³ Al snel, rond 1992, leidt dit tot suggesties voor ‘*wider peacekeeping*’ en ‘*robust peacekeeping*’.¹¹⁴ Recent wordt juist weer gewezen op het risico dat geweldgebruik door VN troepen kan opleveren voor hulpverleners.¹¹⁵ Ook wordt kritisch gekeken naar de vraag in hoeverre humanitaire interventies burgeroorlogen daadwerkelijk kunnen beëindigen en een transitie naar een stabiele maatschappij kunnen bewerkstelligen. Geweld indammen lijkt veelal haalbaar, mits VN troepen langdurig in een conflict regio present blijven met voldoende robuuste ROE’s. De statistieken zijn echter minder hoopgevend over het vermogen om zogenaamde ‘*root causes*’ aan te pakken.

Ondanks de diverse rapporten waarin wordt aangegeven dat het de VN ontbreekt aan logistieke capaciteiten, operationele planningscapaciteit en inlichtingenorganisatie, staat het vermogen van de VN om effectief aansturing te kunnen geven aan vredesoperaties nog steeds ter discussie. Tot slot, na de acceptatie van het human security concept binnen de VN en het lovenswaardige concept van *Responsibility to Protect* wordt vanaf 2011 fel gedebatteerd of dit concept nog levensvatbaar is na de problematische nasleep van de succesvolle *Operation Unified Protector* in Libië.¹¹⁶

New Wars

De vele burgeroorlogen in de jaren negentig leverde een gestage stroom van studies op. Diverse auteurs betoogden al sinds de jaren negentig dat er sprake was van “*New Wars*”; nieuwe typen actoren en nieuwe dynamieken en een wezenlijk andere conceptualisering van oorlog. Ralph Peters betitelde dit als “*A New Warrior Class*”. Martin van Creveld en Mary Kaldor betoogden dat deze nieuwe oorlogen niet vanuit de instrumentele strategische logica van het westen begrepen konden worden en duiden daarmee op het beperkte en cultureel bepaalde begrip van oorlog. Nieuwe typen *warlords* zijn niet per se uit op de overname van de staatsmacht, maar juist op het voortzetten van de lokale oorlog om daarmee hun machtspositie in de anarchistische situatie in stand te kunnen houden. Oorlog is een doel op zich. Clausewitz was oud en ‘*out*’. Klassieke literatuur over guerrilla strijders zou vandaag de dag dan ook maar ten dele nog relevant zijn. Maar ook de *high-tech* legers van het Westen zouden irrelevant worden; tanks, gevechtsvliegtuigen en fregatten zijn van weinig waarde tegenover dit soort strijdgroepen.¹¹⁷

Binnen Conflict Studies kwamen publicaties naar voren over de instrumentele rol die cultuur, etniciteit, religie en nationalisme, al dan niet gefingeerd, spelen in burgeroorlogen. *Warlords*, criminele organisaties, leiders van etnische en religieuze groepering kwamen in beeld. Studies over de “sociale construc-

tie” van politiek geweld toonden aan hoe leiders van etnische facties mythes, culturele artefacten en religie kunnen mobiliseren om vijandbeelden te creëren en geleidelijk aan extreem geweld tegen ‘de ander’ te legitimeren.¹¹⁸ Geweld in burgeroorlogen ontstaat niet spontaan maar wordt geëntameerd door politieke entrepreneurs. Deze processen verklaren het ‘totale karakter’ van burgeroorlogen, die gevoerd worden op grond van etnische en/of religieuze gronden. Voor degenen die deelnemen aan de strijd, geeft deze strijd zin aan hun bestaan. Of zoals Chris Hedges stelde, kijkend naar de etnische conflicten van de jaren negentig waarin deze existentiële belevenis van oorlog zichtbaar werd, *War is a Force That Gives Us Meaning*.¹¹⁹

De periode 2001-2014

Cosmic War

De aanslagen van 9/11 pasten in dat beeld. Deze aanslagen leverden een stroom van studies op over de ogenschijnlijke nieuwe vorm – de *fourth wave* – van catastrofaal fundamentalistisch terrorisme, over radicaliseringsprocessen, de logica van zelfmoordterrorisme, de rol van religie en over mogelijke strategieën om dit probleem te pareren. Studies over al Qaeda, de Taliban, Hezbollah en meer recent ISIS, trachten zicht te krijgen op de motieven, doelstellingen, organisatievorm en tactieken van deze fundamentalistische bewegingen.¹²⁰ Deze studies suggereren dat het Westerse instrumentele perspectief op oorlog deels weliswaar het gedrag van dergelijke groepen kan verklaren, maar dat het ook een beperkte en cultureel bepaalde is. Er bestaan daarnaast ook eschatologische visies waarvan, in de woorden van Jürgensmeyer, de belevenis van een eeuwigduurende ‘kosmische’ metafysische en existentiële religieuze strijd van Al Qaeda een uiting is.¹²¹

COIN, Neo-COIN or Hybrid Conflict

Als reactie op de strategische en operationele problemen in de Balkan, Irak en Afghanistan kwam er ook een sterke stroom

studies op gang over de aard van hedendaagse irreguliere oorlogvoering.¹²² Inzicht in lokale culturen bleek essentieel. Klassieke werken over counter-insurgencies werden afgestoft en bezien op hun actuele relevantie. Traditionele concepten zoals *hearts and minds* campagnes, en *clear-hold-build*, werden herontdekt, maar ook bekritiseerd omdat deze *insurgencies* sterk afweken van de insurgencies waarop de klassieke COIN theoretici hun werk baseerden. Bijvoorbeeld het winnen van *hearts and minds* werd in het huidige tijdsgewricht vooral als een methode gezien die zich moest richten op de ‘*hearts*’. Geweld toepassing om steun af te dwingen, paste niet meer bij de huidige tijd terwijl dat in het verleden wel degelijk een integraal onderdeel er van uitmaakte.¹²³ Kilcullen betoogde dat het juist om een *competition for control* gaat en daar waar het niet via de *hearts* lukt, intimideren groeperingen zoals de Taliban en ISIS de bevolking en lokale leiders zo nodig met toepassing van bruto geweld.¹²⁴ Voorts werd betoogd dat de *insurgents* niet per se uit waren op het overnemen van de staat. Niet langer was er sprake van een dichotomisch conflict tussen staat en *insurgent*. In plaats daarvan zijn er in hedendaagse *insurgencies* meerdere ook onderling rivaliserende groeperingen en bestaat het ecosysteem van dergelijke conflicten ook uit opportunistische criminele actoren, onbetrouwbare milities, kindsoldaten en fundamentalistische terroristen.¹²⁵

Ook de Intifada’s waar Israël mee te kampen kreeg en de Tweede Libanon Oorlog van 2006 gaven de beperkingen aan van de traditionele categorisering van typen oorlogen die Westerse academici en militairen hanteren. Hezbollah, veelal gezien als een terreurbeweging die gebruik maakt van terroristische aanslagen, bleek tijdens dit conflict plotseling de beschikking te hebben over zware wapensystemen zoals een arsenaal aan raketten met middellang tot lang bereik. Bovendien bleek het met gebruik van commerciële ICT een vrij capabel commandovoeringssysteem te hebben opgezet. Wellicht het meest categorie-doorbrekend was evenwel dat Hezbollah diverse tactieken bleek te kunnen hanteren van verschillende typen oorlogvoering: standaard guerrilla tactieken maar ook posi-

tionele verdediging van dorpen, waarbij Hezbollah strijders Israëliëse tanks wisten uit te schakelen. Het had dus de karakteristieken van zowel een terreur- en guerrilla-beweging als van een regulier leger, inclusief een geraffineerde media organisatie. Sommigen zagen dit als een manifestatie van *4th Generation Warfare*, als een natuurlijke evolutiestap in oorlogvoering en als een logisch vervolg en reactie op de Westerse *3rd Generation Manoeuvre Warfare*. Frank Hoffman introduceerde het label *Hybrid Conflict*, waarmee hij juist op dit categorie-doorbrekende aspect de aandacht wilde vestigen.¹²⁶

Virtual War

Digitalisering van de media heeft voor dergelijke niet-staatelijk actoren grote positieve gevolgen gehad. Ten eerste, zoals Betz en Stevens opmerken, kon twintig jaar geleden slechts een handvol landen zich kolossaal dure veilige en onmiddellijke wereldwijde communicatie veroorloven. Nu kan iedereen met een laptop en een netwerkverbinding onmiddellijk goedkoop informatie in verschillende vormen wereldwijd verzenden, bewerken, opslaan, en zo een veel groter publiek bereiken. En dat niet alleen met tekst maar juist met beeld- en geluidmateriaal, wat een veel grotere emotionele impact heeft. Cyberspace geeft hen ook ongekende toegang tot financieringsbronnen en mogelijkheden nieuwe rekruten te werven, acties te plannen en te coördineren van veraf. Een fysieke infrastructuur en nabijheid van leden van de organisatie is niet meer vereist. Daarom spreken sommige analisten van een ideeënoorlog, een mediaoorlog, *youtube war* of de virtuele oorlog.¹²⁷

Westerse eenheden die vanaf 2003 verwickeld waren in COIN operaties in Irak en Afghanistan, net zoals Israëliëse troepen tijdens de Tweede Libanon Oorlog, ondervonden de grote waarde die social media heeft voor de *insurgents*. Deze waarde bestaat uit: het gemak van toegang tot cyberspace, de lage kosten van het betreden van de virtuele arena en van het lanceren van cyberaanvallen, de eenvoud om een wereldwijd publiek te bereiken, de onduidelijkheid van de identiteit van acteurs en

hun locatie, het probleem van het toeschrijven van aanvallen aan specifieke personen, het gemak van verbergen, de snelheid van communicatie en overdracht van beelden, radicale ideologieën, politieke programma's en geld. Grenzen zijn betekenisloos geworden, grenscontrole onmogelijk. Het biedt een toevluchtsoord, een platform, een publiek, een organisatie en een slagveld.

Met name voor gewelddadige niet-staatelijke actoren zoals Al Qaida, Hezbollah, maar ook drugskartels, is het internet een belangrijke factor gebleken, vooral sinds de introductie van social media. Zo wist bijvoorbeeld Hezbollah een overwinning op Israël te claimen, niet vanwege een militair succes, maar door een doelgerichte mediacampagne. In Irak en Afghanistan wisten groeperingen zoals de Al Qaeda, Taliban en ISIS via social media de indruk te wekken over een veel grotere machtspositie te beschikken dan daadwerkelijk het geval was.¹²⁸ Aanslagen door zelfmoordterroristen, gruwelijke moordpartijen, onthoofdingen, en hinderlagen op patrouilles van Westerse troepen werden gepland en uitgevoerd, niet vanwege hun onmiddellijke tactische militaire effecten maar juist om propaganda materiaal te produceren.¹²⁹ Het doel was om lokale steun voor Westerse troepen uit te hollen, om zowel die troepen als de lokale bevolking te intimideren, om de zinloosheid van de Westerse inspanningen te suggereren en zo ook de politieke processen in de hoofdsteden van westerse landen te beïnvloeden.

Als reactie hierop ontwikkelden Westerse krijgsmachten doctrines voor *influence operations*, wat conceptueel een herontdekking was van traditionele psychologische oorlogvoering. Via zogenaamde '*strategic narratives*' en coherente berichtgeving (strategische communicatie) werd gepoogd om aan de eigen bevolking en de lokale populatie in het missiegebied duidelijk te maken wat de intenties en legitimatie waren van de Westerse militaire aanwezigheid. Bovendien werd hiermee getracht het optreden van de *insurgents* of terreurbeweging te de-legitimiseren.¹³⁰ Er volgde een zoektocht naar de mogelijkheden om met

dit soort niet-kinetische activiteiten gedrag te beïnvloeden.¹³¹ Dit bleek, zo toonden diverse studies aan, een asymmetrische strijd aangezien het voor *insurgents* wel mogelijk was om hun daden te duiden vanuit de historische en religieuze context van de lokale bevolking.¹³² Bovendien stond het hen vrij om feiten te verdraaien en leugens te verspreiden, terwijl dit voor Westerse eenheden direct hun geloofwaardigheid zou ondermijnen. Tot slot bleek het binnen een coalitie moeilijk er voor te zorgen dat alle landen een gelijkkluidend narratief hanteerden, zowel in het eigen land als in het missiegebied.¹³³

Liberal Statebuilding

Al vrij snel na het begin van de wederopbouw missies in Irak en Afghanistan verschijnen er studies over dit soort missies. Diverse auteurs trachten ‘*best practices*’ te ontwikkelen op basis van historische voorbeelden of moderniseringstheorie. De problemen waar Westerse troepen mee te kampen hadden, leidden echter ook snel tot een intensieve discussie over de validiteit van het *liberal statebuilding* model dat ten grondslag lag aan de westerse inspanningen in Irak en Afghanistan. Statebuilding volgens westers model herbergt, zo demonstreerde gezaghebbende auteurs, inherente contradicties.¹³⁴ Ter illustratie, initieel vereist het een omvangrijke troepenmacht om veiligheid te verzekeren maar diezelfde evidente presentie kan al snel als vreemde bezettingsmacht worden gezien. Ook de inzet van militair geweld tegen militante en criminele elementen, hoewel onvermijdelijk voor het herstel van de veiligheid, zal indien dat in de perceptie van de bevolking teveel gepaard gaat met burgerslachtoffers, leiden tot afbrokkeling van de legitimiteit van de operatie. Dat geldt tevens voor het volgende dilemma. Initieel zal een interventiemacht in de volatiele post-conflict context onvermijdelijk zaken moeten doen met die actoren die lokaal nog een zekere mate van autoriteit en invloed bezitten, terwijl hieronder zich ook de aanstichters van de burgeroorlog zitten, evenals corrupte en criminele *warlords*. Tot slot, de invoering van Westerse rechtsnormen en systemen en democratische beginselen – zoals een parlementair systeem, vrouwen-

rechten en het uitschrijven van vroegtijdige verkiezingen - zal veelal stuiten op lokale gebruiken en bestaande machtsstructuren. De conclusie medio 2010 was dat het wellicht nuttiger is om eerst te werken aan het bouwen van lokale instituten en organen die lokaal legitimiteit genieten, zelfs als die gebaseerd zijn op normen en waarden die haaks staan op de Westerse.¹³⁵

Proxy Warfare

Vanwege de problemen die het Westen wederom ondervond tijdens de *counterinsurgency* campagnes, wierpen diverse studies een kritisch licht op het strategisch nut van dit soort operaties.¹³⁶ Al eerder hadden Gil Merom en Andrew Mack gewezen op de uitdagingen die dit soort missies voor democratieën opleveren.¹³⁷ Een COIN operatie is personeelsintensief, vergt langdurige *commitment* (met als gevolg dat kleinere krijgsmachten weinig capaciteit meer over hebben voor andere missies), en is sterk afhankelijk van de kwaliteit en legitimiteit van het bestuur van de *host-nation*. Bovendien leidt het onvermijdelijk tot een aanzienlijke aantal slachtoffers onder Westerse militairen. Tot slot, empirisch blijken COIN operaties maar zelden succesvol afgelopen te zijn. Deze combinatie maakt COIN in politiek opzicht weinig aantrekkelijk en verschillende studies hebben daarom gewezen op alternatieve operationele concepten die een “low footprint-low risk” oplossing konden bieden.¹³⁸

Sinds het succes van *Operation Enduring Freedom* in 2001 staat het Afghaanse Model in de belangstelling. Immers, de Taliban werd verdreven met slechts enkele honderden Amerikaanse *special forces*, die samenspannen met de Noordelijke Alliantie en in nauwe samenwerking opereerden met een paraplu van *air power*. De meer algemene term is *proxy warfare*.¹³⁹ Met name Biddle betoogde dat dit een unieke casus was die, ongeacht de beschikbaarheid van *special forces* en *airpower*, buiten Afghanistan niet herhaald zou kunnen worden wanneer een lokale groep rebellen tegenover reguliere troepen zou staan.¹⁴⁰ Dat argument werd echter ontkracht in studies over de Ame-

rikaanse toepassing van dit concept tijdens *Operation Iraqi Freedom* in het noorden van Irak. Daar werkten Amerikaanse *special forces* teams samen met Koerdische strijders en zij wisten zo meerdere Irakese divisies in het noorden te binden die daardoor niet deel konden nemen aan de verdediging van Bagdad.¹⁴¹ Tijdens *Operation Unified Protector* – de NAVO actie tegen Gaddafi in 2011 – bestond er geen VN mandaat om eigen grondtroepen in te zetten. De facto is toen een proxy warfare concept toegepast; *special forces* van diverse landen gingen, buiten de NAVO om, Libische rebellen trainen en zij leerden hen hoe zij hun acties konden coördineren met NAVO vliegtuigen. Recent is een soortgelijk model toegepast in de strijd tegen ISIS, wat het Pentagon de *By-With-Through* benadering noemde. Europese en Amerikaanse eenheden trainden Irakese en Koerdische troepen, en *special forces* van de coalitie ondersteunden hen met het coördineren van luchtaanvallen.¹⁴²

34

Proxy warfare wordt echter ook kritisch bekeken. Het biedt potentieel een goede balans tussen enerzijds een minimale inspanning in de vorm van alleen maar Security Force Assistance¹⁴³ (trainingscapaciteit leveren) en operationele effectiviteit. Anderzijds heeft *proxy warfare* als nadeel dat het volledig aan de proxy wordt overgelaten om het gevecht te voeren. Het model veronderstelt voorts luchtoverwicht en goede coördinatie tussen land- en luchtmacht. Bovenal is het afhankelijk van de vraag in hoeverre en hoe lang de belangen, doelstellingen, het uithoudingsvermogen, en de risicoafwegingen van de Westerse coalitie overeenkomen met die van de *proxy forces*.¹⁴⁴ Het alternatief is de inzet van grote formaties van duizenden grondtroepen in het operatiegebied. Dit levert weliswaar operationeel beslist veel invloed, maar is politiek gezien een riskante onderneming en herbergt ook het risico dat het al snel als ongewenste bezettingsmacht kan worden afgeschilderd.

Drones, Targeted Killing

Een ander alternatief dat vanaf 2001 op is gekomen, is de introductie van het bewapende onbemande vliegtuig. Vanaf 2001

werd een bewapende drone voor het eerst ingezet in Afghanistan en het grensgebied met Pakistan. Dit bood een nieuw middel om leiders en bom-experts van terreurbewegingen en *insurgents* langdurig te observeren en in zogenaamde *targeted killing* acties aan te vallen. Dit leidde vanaf 2005, nadat deze praktijk frequenter werd toegepast en informatie er over naar buiten kwam, tot een heftig maatschappelijk en academisch debat over de effectiviteit en legitimiteit ervan. Een debat dat intensiverde toen onder Obama het aantal drone-strikes sterk toenam en de eerste kritische VN rapporten verschenen. Gevreesd werd voor ‘*extra-judicial killing*’; gebrekkige of in ieder geval niet-transparante borging van ‘*accountability*’ in het targeting proces; ‘*dronification*’ van buitenlands beleid en ‘*everywhere war*’ waarin schending van soevereiniteit te gemakkelijk en risicoloos werd voor politici. Een ander risico is de *playstation* mentaliteit: een drone-aanval lijkt wellicht voor jonge drone-piloten op een videospel. Oorlog wordt dan surreëel. ‘*Moral disengagement*’ en dehumanisering vormen daardoor een reëel risico.¹⁴⁵ Dit verklaart volgens critici het schijnbaar grote aantal burgerslachtoffers.

Wat later verschijnen empirische studies die bezien in hoeverre deze kritieken juist zijn en in hoeverre een uitspraak kan worden gedaan over de effectiviteit van dergelijke *targeted killings*. Deze studies betogen dat veel van de initiële zorgen en kritieken niet terecht waren, en dat effectiviteit terdege aantoonbaar was, wanneer gekeken werd naar bijvoorbeeld de impact op letaliteit van aanvallen, de vermindering van cohesie binnen de terreurbewegingen en de levensduur van een beweging. Nadat de VS meer inzage gaf in het *targeting proces* bleek dat dit veelal via gangbare militaire *targeting* processen verliep en dat er juridische checks waren ingebouwd. Ook de legitimiteit van drone aanvallen bleek minder een probleem dan in initiële rapporten werd gesuggereerd. Het Rode Kruis concludeerde dat zorgvuldig ingezette drones het in beginsel mogelijk maakten om aanvallen accurater uit te voeren. Zo zijn de regels van het humanitair oorlogsrecht zelfs beter te volgen dan met bemande vliegtuigen.¹⁴⁶

Andere auteurs legden in een innovatieve reeks publicaties een relatie tussen dit soort *leadership targeting* methodes en *deterrence* theorie.¹⁴⁷ Kijkend naar onder meer resultaten die Israël behaalde tegen terreurbewegingen en de effecten die de VS bereikte in Afghanistan en Pakistan, beargumenteerden zij dat er terdege een afschrikwekkend en gedrag-beïnvloedend effect behaald kon worden. Succes van een afschrikingsstrategie moest echter niet meer in absolute zin maar in restrictieve zin geduid worden, net zoals dat binnen misdaadbestrijding gangbaar is. Het doel is het gevaar van een terreurbeweging zodanig in te perken dat het normale dagelijkse leven niet voortdurend en ernstig wordt verstoord. Het feit dat zo nu en dan een *targeted killing* operatie plaatsvindt, moet ook niet gezien worden als een falen van *deterrence*, maar als signaal dat de staat in staat is om toe te slaan wanneer dat nodig is. Daarnaast is het een communicatiemiddel om aan te geven dat de terreurbeweging een norm heeft overschreden.

Cyberwarfare

Ook niet-kinetische strijdmiddelen kregen intensieve aandacht. Het eerste artikel over cyberwarfare werd al in 1993 in de VS gepubliceerd. In de jaren negentig wordt in toenemende mate gewezen op het belang van informatie-operaties: het verkrijgen en behouden van informatie dominantie, het verstoren van het vijandelijke vermogen om effectief leiding aan eenheden te geven door diens hoofdkwartieren, sensoren en dataverbindingen uit te schakelen (zogenaamde *Command and Control Warfare*), en het snel delen van informatie binnen eigen gelederen (een kernthema binnen Network Centric Warfare). In deze zelfde tijd komen er zorgen over de kwetsbaarheid voor verstoring via cyberspace naar voren en worden initiatieven genomen om de kritische infrastructuur van landen te beschermen, (zoals telecommunicatie faciliteiten, energienetwerken, financiële netwerken, en transportinfrastructuur (gas-, olie-, water-, spoorwegen, etc)).¹⁴⁸

De Russische cyberaanvallen via een '*denial of service*' aanpak op Estland in 2007, demonstreerden duidelijk de feitelijke gevoeligheid van open moderne maatschappijen voor cyberaanvallen.¹⁴⁹ Voorheen waren met name vandalisme, hacktivisme en economische spionage achterliggende motieven van cyberaanvallen. De aanval op Estland, evenals de toenemende Chinese cyberactiviteiten, de Stuxnet aanval op Iran en de Flame aanval in 2012, trokken cyberaanvallen het veiligheidspolitieke en militaire domein binnen.¹⁵⁰ In juni 2011 waarschuwde de Amerikaanse minister van Defensie Panetta bijvoorbeeld dat de volgende Pearl Harbor een cyberaanval zou kunnen zijn, in navolging van Richard Clarke die in 2011 deze metafoor had gebruikt als waarschuwing in een veelbesproken boek.¹⁵¹ En FBI-directeur Robert Mueller stelde dat cyberdreigingen de dreiging van terrorisme in de nabije toekomst zullen evenaren of overtreffen. Volgens de Britse generaal Sir David Richards moest het Westen de perceptie van veiligheid, oorlog en oorlogvoering bijstellen. Waren 10 jaar geleden het nog tanks, snelle jets en vlootverbanden die het dominante oorlogstuig waren, in de toekomst zullen aanvallen waarschijnlijk semi-anoniem worden uitgevoerd via cyberspace.¹⁵² Vanaf 2010 heeft ook de NAVO beleid en doctrine ontwikkeld en organisatie elementen opgezet om de cyberdreiging te onderkennen en te pareren.

Theorievorming en debatten volgden ook hier snel op incidenten en technologische ontwikkelingen. Vroege studies over de relatie tussen de ontwikkelingen in *cyberspace* en internationale veiligheid en oorlog trachten de specifieke karakteristieken bloot te leggen in vergelijking met traditionele wapensystemen. In tegenstelling tot conventionele hightech wapens, zijn cyberwapens niet het privilege van natiestaten. De commerciële ICT is namelijk beschikbaar voor allerlei typen actoren, die deze technologie ook voor criminele, politieke en militaire

doelinden kunnen gebruiken. Volgens sommige auteurs leidt dit tot een wezenlijke verandering van macht en een potentiële dreiging voor de internationale rechtsorde. Deze ontwikkeling bedreigt namelijk de ononderbroken toegang en het gebruik van één van de belangrijkste media van de moderne handel, aldus Philip Bobbitt in zijn boek *The Shield of Achilles*. In *The Future of Power* ziet Joseph Ney hierin aanwijzingen van de voortdurende verspreiding van macht van regeringen naar andere typen actoren en als onderdeel van één van de grote machtsverschuivingen van deze eeuw. Het is onwaarschijnlijk dat de grootste mogelijkheden *cyberspace* net zo kunnen domineren als andere domeinen zoals zee, lucht of land. Hoewel ze over meer middelen beschikken, hebben ze ook grotere kwetsbaarheden, maar het heeft weinig zin om te spreken van dominantie in *cyberspace*. De afhankelijkheid van complexe cybersystemen ter ondersteuning van militaire en economische activiteiten creëert in grote staten nieuwe kwetsbaarheden, die kunnen worden uitgebuit door niet-statelijke actoren.

Een tweede thema betrof het karakter van *cyberspace*. Hoewel *cyberspace* een domein is geworden, een gelijke van de andere fysieke natuurlijke domeinen of ‘*commons*’ - lucht, zee en land, is het wel een afwijkende want het is een virtueel domein. Terwijl land, zee en lucht natuurlijk en driedimensionaal zijn, is *cyberspace* “gedeterritorialiseerde” ruimte. In tegenstelling tot de andere domeinen, heeft *cyberspace* geen fysieke obstakels, noch ‘echte’ grenzen zoals een oever. Bovendien hebben afstand en tijd geen betekenis in de traditionele zin. In *cyberspace* verdwijnt afstand. Gegevens kunnen gelijktijdig op verschillende plaatsen verschijnen. Tenslotte is controle veel moeilijker uit te oefenen, zo niet onmogelijk. Toch is het overal en verbindt het gebeurtenissen op zee, land en in de lucht. Verlies in het cyberdomein tast ook het vermogen aan om acties op zee, land en in de lucht uit te voeren.¹⁵³

Ten derde wezen sommige analisten op het verschil in karakteristieken van cyberwapens versus traditionele ‘kinetische wapens’.¹⁵⁴ Cyberwapens – virussen – zijn hoogstwaarschijnlijk

“*one-shot*” wapens; eenmaal gebruikt zal er snel een verdediging worden ontwikkeld. De schade van kinetische aanvallen is bovendien direct zichtbaar, omvangrijk en tijdrovend om te herstellen, terwijl de effecten van cyberaanvallen meestal op korte tijd kunnen worden teruggedraaid. Voorts is de beschikbaarheid van basistechnologieën, die nodig zijn voor het produceren van cyberwapens en het lanceren van cyberaanvallen wijdverbreid. Dit terwijl de toegang tot en beschikbaarheid van conventionele wapentechnologie zeer beperkt en gereguleerd is. Aan de andere kant vereist het succesvol uitvoeren van een cyberaanval een hoger en indringender niveau v.w.b. *intelligence* over het doelwit, dan voor aanvallen met conventionele wapens, en de mate van onzekerheid is eveneens hoger.

Deze wezenlijk andere kenmerken van cyberwapens riepen de vraag op in hoeverre zij daadwerkelijk strategische effecten zouden kunnen sorteren en politieke doelstellingen kunnen (helpen) bereiken. Immers, deze wapens kunnen maar een keer worden ingezet en daardoor zal de geloofwaardigheid van een dreiging na een eerste aanval vermoedelijk snel afnemen. In juridisch opzicht rees de vraag wanneer een cyberaanval de drempel van intensiteit en vernietiging overschrijdt zodanig dat het als gelijkwaardig aan conventionele aanvallen moeten worden beschouwd.¹⁵⁵ Bij offensieve inzet rees voorts de vraag in hoeverre cyberaanvallen voldoende discriminerend kunnen, zijn zodat *collateral damage* kan worden voorkomen. Deze verschillen, en het gebrek aan empirisch materiaal, vertaalden zich vervolgens in de vraag of er überhaupt wel kan worden gesproken over cyberoorlog in de Clausewitziaanse zin.¹⁵⁶

Recente studies suggereren dan ook dat in *cyberspace* een wezenlijk andere afschrikkingsdynamiek heerst dan in het conventionele en nucleaire domein.¹⁵⁷ Cyberaanvallen zijn nauwelijks tegen te gaan omdat (a) zoveel actoren de beschikking hebben over cyberwapens en (b) de drempel om het in te zetten zo laag is evenals (c) de schade die wordt berokkend en (d) de kans dat een vergelding volgt gering is en (e), als die volgt, deze niet veel schade zal toebrengen. Als *deterrence* het

oogmerk is, dan kan dat alleen door juist zelf heel actief in cyberspace te zijn en voortdurende verkennende, verdedigende en ook offensieve cyberoperaties uit te voeren. Dit is een wezenlijk andere logica dan in de traditionele *deterrence* theorie, en een dynamiek die meer gelijkenissen vertoont met de logica van sancties en de zojuist besproken *restrictive deterrence* logica in terreurbestrijding¹⁵⁸ Het gevolg is wel dat activiteiten in cyberspace kunnen leiden tot een toename van internationale instabiliteit. Volgens diverse auteurs is het echter intussen geen vraag meer of er sprake kan zijn van cyberoorlog; volgens hen is het al een feit¹⁵⁹

De periode 2014-nu

Nieuwe technologieën

De annexatie van de Krim, de ontdekking van de assertiviteit van Rusland, de gestage opkomst van China als *peer competitor* van de VS, hebben in het Westen geleid tot een opleving van aandacht voor nucleaire afschrikking. Een thema dat weliswaar nooit weg was, zeker niet in de VS, maar dat in Europa toch minder relevant werd geacht dan studies over verdere inkrimping van het atoomwapenarsenaal van de grootmachten en het tegengaan van proliferatie van kennis en materiaal voor het produceren van kernwapens.¹⁶⁰ Het feit dat Rusland, zoals eerder al gesteld, een andere visie op de waarde van kernwapens hanteert is één factor. Een andere factor die de aandacht voor nucleaire wapens doet opleven, is de opkomst van nieuwe technologieën zoals de hiervoor besproken cyberwapens, Artificial Intelligence (AI), robotica en de combinatie daarvan met AI in de ontwikkeling van *autonomous weapon systems* (AWS of wel in de volksmond *killer robots*). Deze technologieën kunnen van invloed zijn op de relatieve stabiliteit die nu met nucleaire wapens wordt bereikt.

Eenzijds bepleiten diverse studies de militaire merites van dit soort systemen. Zo zouden ze mogelijkheden bieden om met robots in straten te patrouilleren en naar sluipschutters en

IEDs te speuren, zonder daarbij eigen soldaten bloot te stellen aan de traditioneel grote risico's van het optreden in dorpen en steden. Een ander voordeel lijkt te liggen in de eerder genoemde A2AD context, waarbij een zwerm van autonome wapensystemen geavanceerde vijandelijke luchtafweer kan uitschakelen of boven een gebied blijft patrouilleren op zoek naar specifiek vooraf gedefinieerde doelen; zoals tanks, artilleriesystemen of mobiele raket-lanceerplatforms, maar ook wellicht specifieke individuen.¹⁶¹ Artificial Intelligence systemen kunnen ook grote voordelen bieden in het monitoren van datastromen, videobeelden, en in het analyseren van grote hoeveelheden data. Daarmee vertegenwoordigen zij voor de inlichtingendiensten een grote waarde.¹⁶²

Maar de zorg over deze technologische ontwikkelingen overheerst.¹⁶³ De proliferatie van *drones* geeft een toenemend aantal statelijke en niet-statelijke actoren de mogelijkheid om met eenvoudige middelen luchtaanvallen te plegen op militaire eenheden maar ook op politieke en publieke manifestaties. Deze trend zal zich, zo vrezen vele analisten, doortrekken in het domein van autonome wapensystemen, ofwel *killer robots*, terwijl voor veel Westerse krijgsmachten de ethische en juridische aspecten van deze wapensystemen nog onderwerp van onderzoek zijn. Het Westen zal altijd een minimum aan *meaningful human control* vereisen als het gaat over de beslissing om het systeem offensief in te zetten. De vrees komt voort uit het besef dat AI ontwikkelingen vooral door commerciële civiele belangen worden gedreven. De proliferatie van AWS zal tijdens een crisis kunnen leiden tot destabilisatie en mogelijk snelle escalatie.¹⁶⁴ Het is een volgende stap in de de-humanisering van oorlogvoering. Daarin schuilt het gevaar dat het enigszins gemakzuchtig wordt ingezet omdat er geen levens van eigen troepen mee in de waagschaal worden gelegd.¹⁶⁵ Ook AI zal ter beschikking komen van diverse typen actoren, het zal fabricage en verspreiding van *fake news* vergemakkelijken, en wellicht ook leiden tot een wapenwedloop. Met AI versterkte inlichtingenorganisaties kunnen wellicht in de toekomst de locatie van kernwapens vaststellen bij rivalen, wat kan resultere-

ren in de uitholling van *deterrence stability*. Dit risico wordt des te groter wanneer een actor ook de beschikking krijgt over een nieuwe generatie hypersonische lange afstand kruisraketten, die te snel gaan om te kunnen worden onderschept door bestaande luchtafweer- en anti-raketsystemen en ook zo snel gaan, dat een reactie van de tegenstander vermoedelijk te laat zal komen.¹⁶⁶

De toekomst van oorlog: 5 visies

Er is binnen krijgswetenschappen geen gebrek aan visies over de toekomst van oorlog.¹⁶⁷ De vele conflicten, nieuwe technologieën en adaptieve actoren die de kop op staken in de afgelopen drie decennia hebben analisten aangespoord om toekomstbeelden te publiceren die soms trends extrapoleren, die continuïteiten benadrukken of die juist speculatieve verwachtingen poneren over de mogelijke impact van nieuwe technologieën en hameren op “disruptieve innovaties”. Weer andere visies hanteren een normatieve inslag.

Zo’n recent gepubliceerde normatieve visie, bijvoorbeeld die van Mary Kaldor, stelt dat het Westen voorbereid moet zijn op humanitaire crises en navenante humanitaire operaties. Deze visie betoogt dat dit soort crises de primaire legitimeringsgrond zijn en ook behoren te zijn voor het gebruik van het militaire instrument. Zij zelf noemt dit de *liberal peace security culture*, en associeert dit met effectieve internationale organisaties zoals de OVSE, de EU en de VN. Deze kosmopolitische visie ziet een toekomst, waarin oorlogen in falende en fragiele staten moeten worden beslecht en het geweld ingedamd via vredesoperaties zodat humanitair leed kan worden gelenigd.¹⁶⁸ Hiertoe moeten Westerse krijgsmachten de facto optreden als politie eenheden die in dorpen voor veiligheid zorgen en stabiliteit brengen om zo ruimte te creëren waarin een vreedzaam politiek proces op gang kan komen.

Een tweede toekomstvisie – “*sophisticated barbarism*” – voorspelt dat oorlogen in de toekomst zullen draaien om het optreden van gewelddadige niet-staatelijke actoren – een ecosysteem

van terreurbewegingen, criminele goed bewapende organisaties, warlords met hun milities en *insurgents*. Het onderscheid tussen dit soort groeperingen wordt ook weinigzeggend. Soms is etniciteit of religie een motief voor de strijd maar niet zelden gaat dit hand in hand met economisch winstbejag. Deze visie is een vervolg op de argumentatielijn van Martin van Creveld in diens boek uit 1989 *The Transformation of War*. We herkennen hierin ook de al eerder besproken *New Wars* thesis evenals het 4th *Generation Warfare* model uit de jaren negentig en Frank Hoffman’s *Hybrid Conflict* concept uit 2007. Volgens McFate zullen deze groeperingen in toenemende mate in staat zijn om ook Westerse landen schade toe te brengen via cyberaanvallen, corruptie, en de inzet van *drones*. Zij kunnen zich makkelijk organiseren in “*smart mobs*” via social media. Met hun barbaarse tactieken zullen zij in staat zijn om bevolkingsgroepen te intimideren. Hun strijdveld is in toenemende mate de stad, een omgeving waarin het moeilijk opereren is voor Westerse militairen. Er zal sprake zijn van een ‘*durable disorder*’, aldus Sean McFate, en daarin klinkt een echo door van eerdere toekomstvisies die waarschuwen voor uitdijend anarchisme in grote delen van de wereld.¹⁶⁹

De derde visie richt zich op de vraag wat dit betekent voor Westerse krijgsmachten. *The future is irregular*, voorspelde Seth Jones; Westerse militairen zullen vooral worden ingezet in een *counterinsurgency* rol, in een veelheid aan langdurige conflicten in instabiele regio’s.¹⁷⁰ Maar anders dan voorheen zal het Westen dit niet doen door middel van grote formaties in een conflictgebied, maar zal het vooral gebruik maken van *special forces*, training van *proxy forces*, verkenningsmiddelen die in staat zijn langdurig gebieden te observeren, en bewapende *drones* die zo nodig een precisie aanval op enkele individuen uitvoeren. De ambitie is niet zozeer de *insurgents* of terreurbewegingen definitief te verslaan, maar het indammen van het risico dat deze groeperingen tot regionale destabilisering leiden en/of een directe bedreiging voor het Westen vormen.¹⁷¹ Dit is de strijd die de VS in diverse Afrikaanse landen voert evenals tegen ISIS. *Surrogate Warfare*, zo betitelen Andreas Krieg and

Jean-Marc Rickli deze vorm van oorlog voeren waarin het Westen tracht met minimale fysieke presentie en dus politiek risico in conflictgebieden invloed uit te oefenen.¹⁷²

De vierde visie betreft de hernieuwde geopolitieke rivaliteit tussen de VS (met Europa aan de hand), Rusland en China, ofwel de terugkeer van “strategische competitie”. Het concept *hybrid threats*, dat direct na de annexatie als label werd gebruikt om het Russische optreden te duiden, is recent aangevuld met termen zoals *new total warfare*, *political warfare* en *gray zone warfare*.¹⁷³ Deze concepten suggereren dat strategische competitie gezien moet worden als oorlog; in die zin dat het net als tijdens de Koude Oorlog, een breed palet aan instrumenten en activiteiten in diverse militaire en vooral niet-militaire domeinen betreft, en ten tweede, dat het in de uitwerking van die instrumenten, diverse geleidingen in Westerse maatschappijen kan raken. Hierin ontwaren sommigen een “*Cool War*” of “*Soft War*”, waarin vooral een continue inzet van zogenaamde niet-kinetische middelen de boventoon voert in pogingen invloed uit te oefenen.¹⁷⁴ Dit omvat economische spionage via cyberaanvallen, economische sancties en *financial warfare*, financiering van omkoping en intimidatie van politici (en desnoods liquidatie door middel van vergiftiging), en financiering van militante anti-Europese politieke groeperingen in democratische staten en deze groeperingen zelfs voorzien van wapens.¹⁷⁵ Maar het gaat ook om invloed verkrijgen via hippe – *coole* – social media inclusief de verspreiding van *fake news* door *troll armies* van landen zoals Rusland en China. *Like Wars* noemt Peter Singer het, verwijzend naar het bekende Facebook icoon.¹⁷⁶ Dit is niet alleen het domein van militairen, integendeel. In deze strategische competitie spelen ook hackers, *troll armies*, tech-bedrijven, media-organisaties, banken, kenniscentra en energieleveranciers een rol. Oorlog en vrede, concepten die het Westen categorisch onderscheidt, lopen in elkaar over.¹⁷⁷ Het doel is politieke partijen en democratische processen in Westerse staten te beïnvloeden. Om deze dreigingen en risico’s te pareren, is volgens diverse studies dan ook een *whole of society* benadering vereist.¹⁷⁸

Tot slot een vijfde visie; de terugkeer van “*major war*”. Dit is, in de woorden van May Kaldor, de toekomst volgens de *Geo-Politics Culture*. In tegenspraak met John Mueller zien diverse auteurs weer een terugkeer van het grootschalig conflict naast de zojuist geschetste activiteiten in de *Gray Zone*. Oorlog in de klassieke zin, als een gewapend treffen tussen twee grote landen is niet meer onmogelijk en minder onwaarschijnlijk dan bijvoorbeeld in 1999, zo stelt onder meer Michael Mandelbaum. De dempende werking van internationale instituties neemt af en de behoefte van autoritaire regimes om voor nationale doeleinden een agressief buitenlandbeleid te voeren, neemt toe en dat geldt ook voor hun vermogen voor offensieve acties. Kleinschalige ‘*probes*’ worden daarom verwacht. Dit rechtvaardigt waarschijnlijk niet een grootschalige reactie vanuit het Westen, maar tracht wel langzaam de status quo te veranderen en de machtpositie van het Westen (lees vooral de VS) te ondermijnen en de bereidheid te testen om tot serieuze represailles over te gaan.¹⁷⁹ Maar risico voor escalatie is daarbij wel aanwezig.

39

Er zullen daarbij nieuwe technologieën worden benut zoals zwermen *drones* en *killer robots*. Als reactie daarop zullen nieuwe verdedigingsmiddelen zoals elektro-magnetische puls systemen worden ontwikkeld. Op de achtergrond spelen hypersonische wapensystemen een rol als nieuw dreigingsmiddel. AI zal worden benut om grote hoeveelheden data te analyseren, afkomstig uit grote aantallen genetwerkte commerciële en militaire sensoren en satellieten. AI en *quantum computing* zullen via nieuwe cognitieve processen advies geven over beslissingen over bijvoorbeeld; het juiste moment voor een conventionele aanval, een cyberoffensief, wel of niet te escaleren of voor het lanceren van een antisatelliet wapen.¹⁸⁰ De ruimte zal ook steeds meer militaire toepassingen kennen, inclusief offensieve.¹⁸¹

In het Westen is de VS juist daarom ook weer op zoek naar nieuwe operationele concepten die, net zoals *AirLand Battle* dat was tijdens de nadagen van de Koude Oorlog, een gepast militair antwoord kunnen geven op de nieuwe militaire uitdagingen zoals het A2AD probleem, cyberaanvallen en nucleaire

dreigingen. Dit heeft geleid tot studies met als titel *Multi Domain Battle*. In dit nieuwe Amerikaanse operationele concept spelen de gebruikelijke traditionele wapensystemen en formaties een rol, inclusief *special forces* maar ook zogenaamde *3rd Off-Set* technologieën zoals hierboven besproken (information warfare, hypersonische kruisraketten, onbemande wapensystemen, AI, offensieve cyberoperaties, elektronische oorlogsvoering, en wellicht ook '*space warfare*'). Niet alleen het front maar ook het eigen achter gebied staat onder de aandacht, teneinde daar subversieve fysieke en informatiele activiteiten te voorkomen.¹⁸² Een ander concept – *Cross Domain Deterrence* - beziet in welke mate het mogelijk is om met behulp van een combinatie van militaire en niet militaire middelen, kinetische acties, economische maatregelen, en informatiele methoden vorm te geven aan nieuwe afschrikking strategieën.¹⁸³

40

Deze visie is mede gebaseerd op een besef van verschuivende machtsverhoudingen. De invloed van de VS, en daarmee van het Westen, kalft af ten opzichte van China, maar ook van Rusland als we kijken naar de ontwikkelingen in het Midden-Oosten. De liberale wereldorde is aan erosie onderhevig en het liberale Westerse gedachtegoed staat ter discussie, in zowel niet-Westerse als in diverse Westerse landen.¹⁸⁴ Het aantal internationale organisaties zoals de VN, Wereldbank en het IMF staan sinds de financiële en economische crisis van 2008 onder druk. De traditionele vrije Westerse media worden in toenemende mate gewantwoord, ook in eigen land. De NAVO kampt met spanningen in de trans-Atlantische relatie. De EU worstelt met de opkomst van nationalistische en populistische sentimenten en onliberale politieke bewegingen in Europa. Dit is niet een terugkeer naar de Koude Oorlog, want in tegenstelling tot die periode zijn actoren nu actief uit op het verstoren van stabiliteit. We zullen in een tijdperk belanden waarin ideologie weer een belangrijke rol gaat spelen. Fukuyama is gelogenstraft: er is wel degelijk een concurrent voor het liberalisme van het westen. Autoritaire regimes dienen zich aan als levensvatbaar alternatief. En het is de vraag welke internationale orde deze competitie zal winnen.¹⁸⁵

De onzekerheid voorbij

Dergelijke speculatieve exercities zijn niet vrijblijvend. Zij zijn vaak aanleiding voor nieuwe politieke en militaire discussies over de toekomst van de krijgsmacht van een land en dat is ook niet zelden precies het doel van de auteurs. Zij trachten vat te krijgen op actuele ontwikkelingen, mogelijke consequenties van recente nieuwe verschijnselen of strategische trauma's en suggereren '*lessons learned*' voor de toekomst en het veiligheids- en defensiebeleid van een land. Een probleem is dat visies soms tegengesteld zijn of een hoog science fiction gehalte hebben en nogal technologisch deterministisch lijken. De hype rond een recente operatie, aanslag van een terreurorganisatie of een nieuwe technologie, kan er ook toe leiden dat vooral het hedendaagse en het nieuwe de toekomstvisies domineren en de continuïteiten en de parallellen met het verleden worden genegeerd.

Multidisciplinaire studies waarin een groot aantal experts bijdragen leveren, pogen voorbij deze beperkingen te komen. In Nederland worden sinds 2010 jaarlijks strategische monitoren uitgebracht met dit doel. Het Britse *Strategic Trends* programma is een soortgelijke exercitie. De meest uitgebreide is wellicht die van de Amerikaanse National Intelligence Council. Het lijvige rapport van 2017 geeft een vrij pessimistisch beeld over internationale veiligheid.¹⁸⁶ Een kleine greep uit problemen, dreigingen en risico's die deze rapporten identificeren: migratiestromen vanuit Afrika en het Midden-Oosten, mede veroorzaakt door klimaatverandering en burgeroorlogen aldaar. Dit heeft nationalistische en xenofobische reacties in Europese samenlevingen tot gevolg inclusief de opkomst van autoritaire regimes. Populisme en zelfs neofascisme steekt weer de kop op, en extreem religieus geweld is niet aflatend. Via social media worden mensen zich bewust van maatschappelijke ongelijkheid wat leidt tot polarisering van het politieke debat. Hun vermogen om militante acties te ondernemen neemt toe. Tegelijkertijd daalt de aantrekkingskracht van het Europese ideaal af en neemt de kwetsbaarheid voor cybercrime, spionage

en verstoring van handelsstromen neemt toe. Internationale organisaties, instituties en normen verliezen hun bindende werking. Het zal, nog steeds volgens het NIC rapport, voor regeringen steeds moeilijker worden om effectief beleid te voeren en macht uit te oefenen. Tot slot, er is door deze trends een toenemende kans op het uitbreken van conflicten.¹⁸⁷ Colin Gray was hier al van overtuigd in 2005 toen hij een doorkijk gaf over wat de 21ste eeuw zou brengen. De titel van zijn uitgebreide studie die gebaseerd is op de ervaringen van de 20ste eeuw was helder: *Another Bloody Century*.¹⁸⁸

Sommige analisten echter betwijfelen de waarde a priori van dit soort toekomstbespiegelingen, vanwege de grote mate van onzekerheid die internationale veiligheid kenmerkt. Dat inspireert anderen om methoden te ontwikkelen hoe om te gaan met de inherente mate van onzekerheid in de veiligheidspolitieke omgeving.¹⁸⁹ Weer andere kritische studies beoordelen deze visies meer op hun merites of suggereren criteria waarmee bepaald kan worden of een generiek scenario plausibel is en relevant voor de veiligheidsbeleid van een land. De inzichten vanuit 2500 jaar krijgsgeschiedenis zijn daarbij een goed hulpmiddel.¹⁹⁰ Factoren zoals geografie, de mate van economische ontwikkeling, de nabijheid van agressieve buurlanden, de mate van stabiliteit van een maatschappij, de kwaliteit van een bondgenootschap waar het lid van is, het opleidingsniveau van de bevolking, de kwetsbaarheid van een maatschappij voor verstoring, de mate waarin een land expansionistische aspiraties heeft, zijn zo maar een paar van de factoren die een rol spelen bij de vraag of een scenario relevant is. De toekomst van oorlog ziet er voor Nederland deels anders uit dan voor landen als de VS of Zuid Afrika. De toekomst is meervoudig, stellen Hoffman en Johnson ieder afzonderlijk terecht vast. Zij waarschuwen voor een te eenzijdig perspectief en het risico van defensiebeleid dat uitgaat van slechts één specifiek toekomstscenario.¹⁹¹ De Westerse ervaringen van de afgelopen drie decennia hebben dat voldoende gedemonstreerd.

4. Krijgswetenschappen en het schild van Athena

Een terugblik op de discussie

Ik begon mijn betoog met de stelling dat het Westen, inclusief Nederland, al sinds 9 november 1989 gedurende 30 jaar in oorlog is. Die datum luidde het einde van de Koude Oorlog in. Wat volgde was een periode waarin met name Europese maatschappijen ontkenen in oorlog te zijn, terwijl zij vrijwel continue het militaire instrument hebben ingezet tot ver buiten de Europese grenzen. Drie decennia waarin Westerse krijgsmachten nieuwe typen missies moesten uitvoeren in verafgelegen gebieden met een variëteit aan doelstellingen, waartoe zij niet waren uitgerust of voorbereid, tegen nieuwe typen actoren. Een periode waarin zij tegelijkertijd drastisch moesten bezuinigen, terwijl de maatschappij immer hogere ethische eisen en juridisch randvoorwaarden stelde aan het optreden. Die militaire inzet ging verhuld in allerlei bedekkende termen zoals wederopbouwmissie of vredesoperatie. Feit is echter dat het oorlogen zijn geweest waarin het Westen besloot te intervenieren, en dat een militaire interventie een de facto besluit is om ook oorlog te voeren.

Het was ook een periode waarin het voor Westerse politici en militaire commandanten moeilijk bleek om de strategische logica uit te leggen van het optreden, wat succes precies betekende en waarom succes toch vooral uitbleef. Een periode waarin indrukwekkende militaire prestaties zijn geleverd en soms ook duidelijke successen zijn behaald, maar ook een periode waarin lacunes in de strategische kennis van invloed zijn geweest op de wisselende mate van succes van militaire interventies. In die dertig jaar heeft het politici en militairen grote moeite gekost om in de nieuwe veiligheidspolitieke context met militaire middelen politieke doelstellingen te bereiken. En dat ondanks het feit dat het Westen militair gezien onbetwist superieur is geweest in alle operaties. De opmerking van Michael Clark was zeker terecht toen hij in 2001 stelde dat “*The Western world has a real problem with the concept of war these days*”.¹⁹²

Het is ook een periode geweest waarin krijgswetenschappen een hernieuwde bloeiperiode heeft gekend, nadat deze tak van wetenschap eind jaren 80 sterk werd bekritiseerd en de waarde ervan betwijfeld werd. Die kritiek is niet meer terecht. Krijgswetenschappelijke studies hebben inmiddels licht geworpen op de complexe dynamieken in deze nieuwe strategische contexten en op de merites van toegepaste operationele concepten. Oude strategische theorieën zijn herontdekt en de waarde van nieuwe technologieën geanalyseerd. Er zijn verklaringen gevonden voor de operationele obstakels die succes in de weg stonden en voor strategische trauma's die ook Nederland ondervonden heeft. Dat begon bij de onderliggende strategische cultuur in veel West-Europese landen en een beperkte conceptualisering van het fenomeen oorlog. Oorlog was uit de collectieve psyche “verdwenen” als legitiem instrument. In de confrontatie met andere typen actoren werd duidelijk dat zij oorlog en oorlogvoering wezenlijk anders interpreteerden. Andere belangrijke factoren die aan het licht kwamen, zijn strategische vaagheid, ongefundeerd optimisme over onbeproefde oplossingsrichtingen, kennislacunes en institutioneel geheugenverlies. En daarin ligt een paradox: aan de ene kant problemen die deels kunnen worden teruggevoerd op gebreken in het strategisch referentiekader, terwijl aan de andere kant tegelijkertijd een levendig debat gaande was juist over die veiligheidspolitieke en militaire ontwikkelingen en problemen. Dit proces leverde soms inzichten op die nog tijdens lopende operaties van waarde hadden kunnen zijn, en bij besluitvorming over nieuwe missies wellicht problemen hadden kunnen voorkomen.

De paradox verklaard

Deze paradox kent voor de hand liggende verklaringen. Gedege academisch werk kost tijd en is daardoor onvermijdelijk in zekere mate reactief. Met de herontdekking en actualisering van kennis over *coercive diplomacy* waren meerdere jaren gemoeid. Herziening van *peacekeeping* doctrines duurde eveneens jaren, inclusief de trauma's van Srebrenica en Rwanda en de daaropvolgende crisis in VN vredesoperaties, waarin het

Westen weinig trek meer had in het opzetten of deelnemen in VN operaties. Het duurt ook geruime tijd voordat dit soort nieuwe inzichten verwerkt worden in militaire doctrines, VN handleidingen, nieuwe curricula in universitaire onderwijsprogramma's en militaire opleidingen. Vervolgens is het maar de vraag of dergelijke kennis tijdig ook een strategisch besluitvormingsproces kan beïnvloeden.

Studies over institutionaliseringsprocessen, leerprocessen en militaire innovatie suggereren bovendien dat de verspreiding en borging van nieuwe kennis, doctrines en praktijken niet altijd spoedig verlopen in krijgsmachten, met hun sterke identiteit en organisatie cultuur. Zij hebben een behoudende aard als het gaat om ideeën die wellicht nog niet in de praktijk hun merites hebben aangetoond.¹⁹³ Recente studies in militaire innovatie hebben aangetoond, dat er ook andere afweermechanismen een rol spelen. Krijgsmachtdeelbelangen en rivaliteit tussen de krijgsmacht delen, identiteit van krijgsmacht delen, lopende investeringsprogramma's, nationale prioriteiten, dit soort factoren kunnen als een filter werken. Analyses met inzichten die vanuit het perspectief van een krijgsmachtdeel niet relevant zijn – want reganderen vooral een ander krijgsmachtdeel – of in het gevecht om slinkende budgetten in het voordeel zijn van een ander krijgsmachtdeel, kunnen worden gebagatelliseerd. Of er kan worden beargumenteerd dat de meest recente oorlog een unieke en eenmalige casus betreft. Er kan ook worden beargumenteerd dat een bepaalde casus voor een land als Nederland niet vaak zal voorkomen. Analyses worden daarmee gepolitiseerd.¹⁹⁴

Wat hierbij eveneens een grote rol heeft gespeeld, is het hoge tempo van veranderingen waar krijgsmachten sinds 1990 op moesten reageren. De geopolitieke reikwijdte van hun inzet en de variëteit aan missietypen werd alleen maar groter. Van volledig getraind, uitgerust en onderwezen in de doctrine van *Air-Land Battle*, *Follow-on-Forces-Attack*, het beweeglijke gevecht van verbonden wapenen – *joint warfare* – waarin tanks, pantterwagens, artillerie en jachtvliegtuigen gecoördineerd de Rode

Vijand zouden weerstaan, en waar eenheden klaar stonden om op basis van voorbereide gedetailleerde plannen naar hun start positie te gaan of doelen aan te vallen, naar de Blauwhelmen missies om zonder wapens vrede te bewaren die er niet was. Van de Duitse laagvlakte naar Afrikaanse landen om humanitaire nood te lenigen, van de Atlantische Oceaan om Russische onderzeeboten te onderscheppen naar het bestrijden van piraterij in de Indische Oceaan, naar Afghanistan om het land op te bouwen en een venijnige *insurgency* te onderdrukken, en naar Jordanië om ISIS in Irak te bestrijden. En, net teruggekeerd uit Afghanistan en of het luchtruim boven Libië en Irak, bleek dat eenheden zich moesten voorbereiden op het grootschalig gevecht, inclusief nucleaire afschrikking. Dit is slechts een greep uit de operationele veranderingen die Europese krijgsmachten te verwerken kregen, en dat te midden van voortdurende bezuinigingen, reducties, het sluiten van kazernes en vliegbases en het opheffen van eenheden en staven. Dit heeft zijn weerslag gehad op het leervermogen van krijgsmachten en de betrokken ministeries.

Tijdens operaties is er voorts wel degelijk voortdurend sprake geweest van snelle adaptatie-processen door de uitgezonden eenheden, wanneer de tactische situatie ter plekke sterk afweek van de initiële militaire en politieke inschattingen. Dit kon resulteren in nieuwe tactieken, snelle introductie van nieuw materieel, of verzoeken om *Rules of Engagement* aan te passen.¹⁹⁵ Eenheden speelden, veelal via informele leer- en communicatieprocessen, pijnlijk opgedane ervaringen aan elkaar door. In een krijgsmacht met institutionele *lessons learned* processen en bijbehorende organisaties zoals in de VS (en in zekere mate ook in het Verenigd Koninkrijk) resulteerde dit na enige tijd door samenwerking tussen militaire experts met recente operationele ervaring en academici in uitstekende nieuwe doctrines op het gebied van COIN, stabilisatie operaties, en strategische communicatie.¹⁹⁶

Het is echter begrijpelijk dat tegen de achtergrond waarin defensie organisaties onder voortdurende spanning stonden,

het institutionaliseren – internaliseren – van *lessons learned* in eenheden veelal problematisch was, of zelfs achterwege bleef. Zeker als er geen geformaliseerde leerprocessen bestonden, wat het geval was in de meeste Europese krijgsmachten.¹⁹⁷ Krijgsmachten zijn ook van huis uit niet zo zeer wetenschappelijk georiënteerd maar uitvoerend. Het merendeel van het personeel is geplaatst bij operationele eenheden op het tactische uitvoerende niveau. Bij de staven van de krijgsmacht delen en de ministeries van defensie ligt de nadruk vooral op intern gerichte management- en beleidsprocessen. Daar gaat het over investeringen, personeelsbeleid en instandhoudings- en vervangingsvraagstukken. Slechts een zeer klein deel van het officiersbestand is dagelijks bezig met het plannen en aansturen van operaties. Een nog kleiner deel heeft als taak zich te buigen over daadwerkelijk militair strategische vraagstukken. Ook bij de ministeries van buitenlandse zaken en defensie is het referentiekader ten aanzien van militair strategische vraagstukken veelal schraal. Vele Europese lidstaten kennen bovendien geen nationaal hoofdkwartier waar militaire strategie wordt ontwikkeld; dat thema is de facto gedelegeerd aan de NAVO. In diverse landen bestaat er ook geen intensief contact tussen de theoretische academische wereld, de ministeries van defensie en buitenlandse zaken en de ‘*operators*’ binnen de krijgsmachten. En soms, zo bemerkte Elliott, praten die andere talen.¹⁹⁸ Het zijn aparte epistemologische *communities*. Terwijl deze verschillen volstrekt te verwachten zijn, ligt het gevaar van institutioneel isolationisme op de loer: iedere organisatie beziet de strategische problemen vanuit een eigen beperkt perspectief en vanuit de eigen organisatie-specifieke rationaliteit

Een andere reden voor problemen in het borgen van kennis is geweest dat na één type missie of conflict, een andersoortige missie de aandacht vroeg van diezelfde eenheden waarbij dat andere type wezenlijk andere expertise vereiste. Dat speelt zich vanaf 2014 af; de vraag naar expertise, training en oefening voor COIN missies met aandacht voor een *population centric* benadering, een 3D aanpak en niet-kinetische beïnvloedingsmethoden, is voor de meeste Europese krijgsmachten minder

prangend dan het herwinnen van expertise in het voeren van het grootschalig gevecht, welke een expliciete *enemy-centric* benadering vereist.¹⁹⁹ Dit is van directe invloed op de vraag welke kennis en expertise wel en welke niet geborgd en geactualiseerd blijft. Temeer wanneer vanuit het politieke niveau wordt gesteld, dat een type conflict zoals collectieve verdediging erg onwaarschijnlijk is, maar vanwege bondgenootschappelijke belangen de nadruk moet krijgen. Het risico van institutioneel geheugenverlies is dan is te verwachten.

Dit is ook aantoonbaar het geval geweest in de afgelopen dertig jaar. Kritiek op Westerse politici en militaire commandanten moet, vanwege deze achtergrond, genuanceerd worden. Maar er ligt ook een waarschuwing in. Gezien de verworven kennis lijkt het me niet alleen onnodig, maar ook onverantwoord dat Westerse landen deze problemen nogmaals ervaren. En dat brengt me tot de vraag naar de waarde van krijgswetenschappen.

De waarde van krijgswetenschappen

De eerste categorie functies houdt verband met de mogelijke gebruikers van krijgswetenschappelijke kennis: krijgsmachten en overheidsinstanties die betrokken zijn bij de besluitvorming over de toekomst van een krijgsmacht en de inzet van het militaire instrument. Krijgswetenschappen, zo blijkt uit het landschap van thema's die in de afgelopen 30 jaar aandacht kregen, is een zeer responsieve tak van wetenschap die nadrukkelijk beoogt kennis te produceren die relevant kan zijn voor defensiebeleid en toekomstige strategievorming. Het kan bijdragen tot de ontwikkeling van militaire doctrine, of wel de identificatie van ‘*best practices*’, en variabelen aangeven, die succes en falen beïnvloeden. Een andere belangrijke functie in dit kader is die van kennisborging: van krijgswetenschap mag worden verwacht dat kennis over oorlog en oorlogvoering levend wordt gehouden, geactualiseerd en gedoceerd. Tot slot, krijgswetenschappen biedt zicht op nieuwe contouren van en trends in moderne oorlogvoering.

In wetenschappelijk opzicht liggen er in de voorgaande beschouwing ten minste drie functies van *War Studies* besloten. Dit betreft het bestuderen en beschrijven van het karakter van specifieke conflicten en, door comparatief onderzoek, zicht bieden op de aard van hedendaagse oorlogen en oorlogvoering. Bovendien heeft het een analytische en verklarende waarde, in die zin dat het tracht bloot te leggen wat de logica is geweest van de inzet van militair geweld door een actor en in welke mate daarmee succes is bereikt, of waarom niet. De derde wetenschappelijke functie is die van theorievorming en toetsing: de beschouwing van meerdere soortgelijke conflicten kan leiden tot plausible generalisaties, die wellicht nuttig kunnen zijn voor het analyseren van nieuwe casuïstiek.

Samengevat ligt de waarde in de kennis die het kan verschaffen over de functie van het militaire instrument in hedendaagse veiligheidspolitieke ontwikkelingen, en met name over de complexiteit van oorlog en de limieten van wat met militaire inzet bereikt kan worden. Dat lijkt mij maatschappelijk relevant en urgent, zeker voor studenten die zich in de toekomst professioneel zullen bezighouden met vraagstukken van internationale veiligheid.

Ik zeg dit ook met enige zorg, want ik spreek deze oratie uit in een verontrustend tijdsgewricht. We leven in een interregnum, een fase waarin de oude orde vervaagt maar nog niet duidelijk is welke orde, of ordes daarvoor in de plaats komen. Wat zeker is, is dat dat volatiele periodes zijn. Een tijdsgewricht dat door de EU al als een existentiële crisis wordt geduid in haar strategische visie van 2016: *Our Union is under threat. Our European project, which has brought unprecedented peace, prosperity and democracy, is being questioned. To the east, the European security order has been violated, while terrorism and violence plague North Africa and the Middle East, as well as Europe itself.*²⁰⁰

Sinds 2014 wordt het Westen, en zeker Europa, geconfronteerd en verrast met een veiligheidspolitieke ontwikkelingen waarvan werd gedacht en gehoopt dat die niet meer zouden

voorkomen op het Europese continent. We praten over strategische competitie, een assertief Rusland, de opkomst van nationalistische en extreemrechtse groeperingen die de cohesie ondermijnen binnen de EU en de NAVO (de hoekstenen van het Nederlandse veiligheid en defensiebeleid). Dat is de tragedie die Europa momenteel tekent. Daar waar tot 2014 beargumenteed kon worden dat echte veiligheidsrisico's ver weg waren, ziet Europa, en het Westen in brede zin, zich geconfronteerd met nieuwe geopolitieke rivaliteit en zorgwekkende militaire ontwikkelingen aan de rand van Europa.

Wat lang onzeker was, betrof het risico op interstatelijke conflicten op Europees grondgebied, maar de annexatie van de Krim heeft ten aanzien van deze vraag de heersende onzekerheid weggenomen. Tegelijkertijd toont een terugblik op de dertigjarige oorlog, in wat de EU de gordel van instabiliteit noemt, dat er veel bekend is over de locatie van internationale conflicten, de geografische omstandigheden aldaar, over het type actoren, hun tactieken en hun conceptualisering van oorlog en over het soort missies dat krijgsmachten zullen moeten uitvoeren. Er is weinig dat suggereert dat dit de komende jaren wezenlijk en in positieve zin zal veranderen. Met andere woorden, de kans is erg groot dat conflicten in de gordel van instabiliteit ook de komende jaren weer aanleiding zullen zijn voor Westerse militaire inzet. Gekoppeld aan de kennis over de Westerse militaire ervaringen van de afgelopen drie decennia en de vele studies over de ontwikkelingen op het gebied van oorlogvoering die hiervoor zijn geschetst, moet dus helaas worden geconstateerd dat er voldoende informatie beschikbaar is om een beeld te geven waarop het Westen voorbereid dient te zijn. De toekomst is daarom minder onzeker dan in allerlei studies wordt beweerd. Er is naast veel noviteit veel continuïteit in maatschappelijke processen, zo ook op het gebied van internationale veiligheid en oorlogvoering. Zoals Nicholas Taleb provocerend stelde, *the future is here, the most important parts of it were made long ago.*²⁰¹ En dat is niet per se een opbeurende constatering.

Uitgedrukt in de visies op de toekomst van oorlog die in het vorige hoofdstuk werden samengevat, betekent dit een toekomst waarin moet worden opgetreden in een context van *sophisticated barbarism*, waarin het Westen vredesoperaties zal proberen uit te voeren om humanitaire noodtoestanden op te lossen. Dit is Kaldor's visie. Maar het Westen zal vermoedelijk zoveel mogelijk trachten het politieke risico te minimaliseren en zal daartoe regelmatig gebruik willen maken van het *proxy warfare* model. Tegelijkertijd zal het alert moeten zijn en noodgedwongen actief moeten worden in de context van de *Cool War* die onderdeel is van strategische competitie welke zich ook afspeelt op Europees grondgebied. Diezelfde strategische competitie impliceert ook de noodzaak om het risico op *major war* weer serieus te nemen en de maatregelen te treffen die nodig zijn om conventionele en nucleaire afschrikking geloofwaardig te maken. *The future of war is plural*, om Frank Hoffman nog eens aan te halen.

Dankwoord

Dit is een bijzondere leerstoel en ik wil dank uitspreken jegens degene die een belangrijke rol hebben gespeeld in de realisatie ervan. Ten eerste het bestuur van de KVBK, onder leiding van generaal majoor Ivo de Jong, en het curatorium van deze leerstoel War Studies, dat naast hem, bestaat uit Mees Dekker, professor Joachim Koops en professor Bibi van den Berg. Daarnaast wil ik de decaan van de Haagse Campus, professor Erwin Muller bedanken voor het enthousiasme waarmee hij het idee voor deze leerstoel oarmde. Dat geldt ook voor professor Rob de Wijk, mijn voormalige copromotor, die eveneens direct dit initiatief actief steunde, en voor professor Patrick Oonincx, decaan van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie. Ik dank hen voor het in mij gestelde vertrouwen.

Het lijkt me, kijkend naar het voorgaande, dat de Leerstoel *War Studies* op een zeer opportuun moment is ingesteld. En als militair vervul ik die niet alleen vanuit wetenschappelijke betrok-

kenheid, maar terdege ook vanuit een zorg over de Europese en daarmee de Nederlandse veiligheid. Ik hoop dat ik, samen met de collega's van ISGA een zinvolle bijdrage kan leveren om het complexe fenomeen oorlog te begrijpen. Oorlog, zo stelde Hew Strachan recent, moet met alle bijbehorende terminologie weer terug worden geplaatst in onze discours. Niet om het met een zekere mate van onverschilligheid weer als een normaal verschijnsel te beschouwen, maar wel om het referentiekader ons weer eigen te maken zodat we dit tragische fenomeen kunnen begrijpen in al haar facetten en het militaire instrument, indien nodig, strategisch verantwoord kunnen inzetten. Aldus Hew Strachan. Wellicht had de intellectuele vader van *War Studies*, Michael Howard, gelijk toen hij in 2000 schreef dat oorlog historisch gezien de norm is en vrede een recente fragiele uitvinding en historische uitzondering.²⁰² Oorlog, zo vrees ik, heeft een rooskleurige toekomst. Kennis daarover is het schild van Athena.

Ik heb gezegd.

War:

late Old English *wyrre*, *werre* “large-scale military conflict,” from Old North French *werre* “war” (Old French *guerre* “difficulty, dispute; hostility; fight, combat, war;” Modern French *guerre*), from Frankish *werra*, from Proto-Germanic *werz-a-* (source also of Old Saxon *werran*, Old High German *werran*, German *verwirren* “to confuse, perplex”), from PIE *wers-* (1) “to confuse, mix up”. Cognates suggest the original sense was “to bring into confusion.”

Bronverwijzingen

- 1 Zie voor inleidingen over war studies en strategic studies onder meer John Baylis, James Wirtz, 'Introduction', in John Baylis, James Wirtz and Colin S. Gray (eds.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford: Oxford University Press, 2010 or 2016, pp. 1-14;
- 2 Michael Howard, The Use and Abuse of History, *The RUSI Journal*, Volume 138, 1993 – Iss. 1. Dit is een reprint van een lezing die hij in 1962 gaf.
- 3 Zie het magnum opus van Lawrence Freedman, *Strategy, A History*, Oxford University Press, Oxford, 2012, voor een uitstekende duiding en waardering van de klassieke theorieën.
- 4 Voor een goed beknopt overzicht van de discipline *strategic studies*, waar krijgswetenschappen nauw aan verwant is, zie onder meer hoofdstuk 1, The history and Scope of Strategic Studies, in Ken Booth and Eric Herring, *Strategic Studies*, Mansell, London, 1994.
- 5 Michael Howard, The Forgotten Dimensions of Strategy, *Foreign Affairs*, 1979, Vol. 57, 5, 975-986
- 6 Zie voor deze kritieken, en weerlegging ervan onder meer Pascal Vennesson (2017), Is Strategic Studies narrow? Critical Security and the misunderstood scope of strategy, *Journal of Strategic Studies*, 40:3, 358-391; Columbia Peoples, Strategic Studies and its Critics, in John Baylis, James Wirtz and Colin S. Gray (eds.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford: Oxford University Press, 2016; Lawrence Freedman, Does Strategic Studies have a future?, in John Baylis, James Wirtz and Colin S. Gray (eds.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford: Oxford University Press, 2010 or 2016, pp. 374-390.
- 7 Zie Bradley Klein, *Strategic Studies and World Order: The Global Politics of Deterrence*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994
- 8 Barry Buzan, *People, States and Fear, an Agenda for International Security in the Post-Cold War Era*, Rienner, London, 1991
- 9 Huib Modderkolk, *Het is Oorlog Maar niemand die het ziet*, Podium, Amsterdam, 2019
- 10 Anne Marie Kas, Nu zegt Rutte het ineens wel: Nederland is in oorlog met IS, *NRC*, 16 nov. 2015. Dit was volgens sommige analisten vooral een bewuste stap om duidelijk te maken binnen welk juridische kader de acties van Nederlandse IS strijders vielen.
- 11 Alex Bellamy and Paul Williams, Chapter 2, *Understanding Peacekeeping*, 2nd edition, Polity Press, Cambridge, 2010, 13-41.
- 12 Peter Viggo Jakobsen, The Yugoslav Wars, in Peter Viggo Jakobsen, *Western Use of Coercive Diplomacy After The Cold War*, Palgrave, London, 1998, 70-109; Elizabeth Cousens and David Harland, Post-Dayton Bosnia and Herzegovina, in William Durch, *Twenty First Century Peace Operations*, United States Institute of Peace, Washington D.C., 2006, 49-141
- 13 Frank Harvey, Deterrence and Ethnic Conflict, The Case of Bosnia Herzegovina, 1993-1994, *Security Studies* 6, no.3 (Spring 1997):
- 14 Robert Owen, 'Operation Deliberate Force', in John Olson, *A History of Air Warfare*, Potomac Books, Washington DC, 2010; Daniel Byman and Matthew Waxman, 'Defeating US Coercion', *Survival*, Vol. 41, no.2, Summer 1999, 107-20; Stephen John Stedman, Spoiler Problems in Peace Processes, *International Security*, Vol. 22, No. 2 (Fall 1997), pp. 5-53; Thierry Tardy's two chapters on UNPROFOR om Croatia and Bosnia-Herzegovina, in Joachim Koops, et al (eds), *The Oxford Handbook of United Nations Peacekeeping Operations*, Oxford University Press, Oxford, 2015, pp. 371-394
- 15 Bellamy, op cit.
- 16 Zie voor uitgebreide analyses en discussies over Allied Force waar deze korte uiteenzetting op is gebaseerd bijvoebeeld Benjamin Lambeth, *NATO's Air War for Kosovo*, RAND, Santa Monica, 2001; Ivo Daalder and Michael O'Hanlon, *Winning Ugly, NATO's War to Save Kosovo*, Brookings, Washington, D.C., 2000, chapters 4, 5, and 6. Tony Mason, Operation Allied Force, in John Olson, *A History of Air Warfare*, Potomac Books, Washington D.C., 2010, pp.225-252; Daniel Byman and Matthew Waxman, Kosovo and the Great Air Power Debate, *International Security*, Vol. 24, No.4 (Spring 2000), 5-38; Barry R. Posen, The War for Kosovo, Serbia's Political-Military Strategy, *International Security*, Vol. 24, No. 4 (Spring 2000), pp. 39-84
- 17 Frans Osinga, 'De Strategische Pauze Voorbij: Veiligheid, Defensie en de Westerse krijgsmacht na 9/11', *Militaire Spectator*, Jrg 180, no. 9, September 2011, 398-415.
- 18 Francis Fukuyama (1992). *The End of History and the Last Man*, The Free Press, New York
- 19 Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations?, in *Foreign Affairs*, vol. 72, no. 3, Summer 1993, pp. 22-49; Huntington, Samuel P., *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996; zie voorts Barber, Benjamin R., *Jihad vs. McWorld*, New York, Ballantine Books, 1996

- 20 Fukuyama, Francis. The imperative of state-building, *Journal of Democracy*, 15.2 (2004): 17-31.
- 21 Voor de evolutie en uitleg over statebuilding, zie onder meer Mats Berdal en Domink Zaum, *Political Economy of Statebuilding*, Routledge, Abingdon, 2013; en Bellamy, op. cit., hoofdstukken 11 en 12.
- 22 AIV, *Instabiliteit Rond Europa, Confrontatie met een Nieuwe Werkelijkheid*, Rapport no. 94, april 2015, Den Haag
- 23 Sam Jones, Dmitry Medvedev warns of 'new cold war', *Financial Times*, 13 Feb 2016, at <http://www.ft.com/cms/s/0/a14e8900-d259-11e5-829b-8564e7528e54.html#axzz4liVoaRgz>
- 24 Matthew Kroenig (2015), Facing Reality: Getting NATO Ready for a New Cold War, *Survival*, 57:1, 49-70; François Heisbourg (2015) Preserving Post-Cold War Europe, *Survival*, 57:1, 31-48; Alexander Lanoszka, Russian hybrid warfare and extended deterrence in eastern Europe, *International Affairs* 92: 1 (2016) 175–195; Roger McDermott, et al, Cold War Déjà Vu? Nato, Russia and the Crisis in the Ukraine', in Guillaume Lasconjerias and Jeffrey Larsen (eds), *Nato's response to Hybrid Threats*, Forum Paper 24, Nato Defence College, Rome, 2015
- 25 Deze discussie is mede gebaseerd op Frans Osinga, Net (geen) oorlog(?): Hybrid Warfare en de uitdaging van de nieuwe geopolitieke rivaliteit, in *Magazine Nationale Veiligheid en Crisisbeheersing*, 14e jaargang 2016 nr. 5/6, pp. 16-21; en Ida van Veldhuizen, Daniël Turk, Isabelle Duyvesteyn, Michiel Hijmans, Ton van Osch, Frans Osinga, Patrick van Schie, Tim Sweijts, *Geopolitiek en defensie Pal staan voor vrijheid en veiligheid*, Geschrift 136, Teldersstichting, Den Haag, 2017
- 26 De volgende beschrijving vloeit voort uit Heidi Reisinger and Alexander Golts, Russia's Hybrid Warfare: Waging War Below the Radar of Traditional Collective Defence, in Guillaume Lasconjerias and Jeffrey Larsen (eds), *Nato's response to Hybrid Threats*, Forum Paper 24, Nato Defence College, Rome, 2015, pp.113-136
- 27 Todd C. Helmus, Elizabeth Bodine-Baron, Andrew Radin, Madeline Magnuson, Joshua Mendelsohn, William Marcellino, Andriy Bega, Zev Winkelman, *Russian Social Media Influence; Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe*, RAND, Santa Monica, 2018
- 28 Luke Harding, We Should beware Russia's Links with Europe's Right, *The Guardian*, 8 december 2014; Peter Foster and Matthew Holehouse, Russia accused of clandestine funding of European parties as US conducts major review of Vladimir Putin's strategy, *The Telegraph*, 16 januari 2016; Stefan Meister en Jana Puglierin, Perception and Exploitation: Russia's Non-Military Influence in Europe, DGAPkompakt vol. 10, oktober 2015, <https://dgap.org/en/article/getFullPDF/27185>, (laatst geraadpleegd op 28 september 2019); NATO Parliamentary Assembly Report, *The battle for the hearts and minds: countering propaganda attacks against the Euro-Atlantic Community*, <http://www.nato-pa.int/default.asp?SHORTCUT=4012>, (laatst geraadpleegd op 28 september 2019).
- 29 Andrew Monaghan, The 'war' in Russia's Hybrid Warfare', *Parameters*, vol. 45(4) winter 2015-16, pp. 66-74; Patrick J. Savage, The Conventionality of Russia's Unconventional Warfare, *Parameters* 48(2) Summer 2018, 77-85
- 30 Dmitri Trenin, The Revival of the Russian Military; How Moscow Reloaded, *Foreign Affairs*, May/June 2016, Vol.95, no.3, pp. 23-29; Giles. Op. cit., pp. 13-28.; Polina Sinoviets and Bettina Renz, Russia's 2014 Military Doctrine and Beyond: Threat Perceptions, Capabilities and Ambitions, in Guillaume Lasconjerias and Jeffrey Larsen (eds), *Nato's response to Hybrid Threats*, Forum Paper 24, Nato Defence College, Rome, 2015, pp.73-91
- 31 Jay Ballard, What is Past is Prologue, Why the Golden Age of Rapid Air Superiority is at an End, *Joint Air and Space Power Journal*, edition 22, Spring/Summer 2016, pp. 56-64;
- 32 Elbridge Colby & Jonathan Solomon (2015), Facing Russia: Conventional Defence and Deterrence in Europe, *Survival*, 57:6, 21-50; Martin Zapfe & Michael Carl Haas (2016), Access for Allies?, *The RUSI Journal*, 161:3, 34-41; Franz-Stefan Gady, US Air Force: Russia Has Closed Air Power Gap With NATO, *The Diplomat*, September 16, 2015, at <http://thediplomat.com/2015/09/us-air-force-russia-has-closed-air-power-gap-with-nato/>; Stephan Frühling & Guillaume Lasconjerias (2016), NATO, A2/AD and the Kaliningrad Challenge, *Survival*, 58:2, 95-116; Dave Majumdar, Can America Crush Russia's A2/AD 'Bubbles'?, *The National Interest*, June 29, 2016, at <http://nationalinterest.org>; Alexander Lanoszka & Michael A Hunzeker (2016), Confronting the Anti-Access/Area Denial and Precision Strike Challenge in the Baltic Region, *The RUSI Journal*, 161:5, 12-18
- 33 Jens Ringsmose & Sten Rynning (2017), Now for the Hard Part: NATO's Strategic Adaptation to Russia, *Survival*, 59:3, 129-146
- 34 Dmitry (Dima) Adamsky (2017), From Moscow with coercion: Russian deterrence theory and strategic culture, *Journal of Strategic Studies*, 1-25; Kristin Ven Bruusgaard (2016) Russian Strategic

- Deterrence, *Survival*, 58:4, 7-26
- 35 AIV rapport 106, *De Toekomst Van De Navo En De Veiligheid Van Europa*, Den Haag, 2017
- 36 Zie voor een soortgelijke analyse ook Isabelle Duyvesteyn and Jeffrey Michaels, *Revitalizing Strategic Studies in an Age of Perpetual Conflict*, *Orbis*, Winter 2016, 22-34
- 37 Mueller, J. (1989), *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*, New York, Basic Books; John Mueller, *The Remnants of War*, Cornell University Press, Cornell, 2007; John Mueller, War has almost ceased to exist: an assessment, *Political Science Quarterly*, Vol. 124, number 2, 2009, 297-321; Zeev Maoz and Azar Gat, *War in a Changing World*, University of Michigan Press, 2001; Osinga, F.P.B. (2001), 'Een Nieuwe Totale Oorlog als Dialectisch Moment', *Vrede en Veiligheid*, 30, 4, 447-480
- 38 Charles Moskos, John Allan Williams, David Segal, (eds), *The Postmodern Military, Armed Forces After the Cold War*, Oxford University Press, Oxford, 2000.
- 39 Fukuyama, F. (1992), *The End of History and the Last Man*, New York, Penguin.
- 50 40 Mary Kaldor and Andrew Salmon, Military Force and European Strategy, *Survival*, vol. 48, no.1, Spring 2006; Mary Kaldor, et al, Human Security: a new strategic narrative for Europe, *International Affairs* 83:2 (2007) 273-288; Adrian Hyde-Price (2004) European Security, Strategic Culture, and the Use of Force, *European Security*, 13:4, 323-343; Heiko Biehl, Bastian Giegerich, Alexandra Jonas, Introduction, in Heiko Biehl, Bastian Giegerich, Alexandra Jonas (eds.) (2013). *Strategic Cultures in Europe: Security and Defence Policies Across the Continent*. Springer.
- 41 Smith, R., and Ilana Bet-El (2005), *The Utility of Force, The Art of War in the Modern World*, New York: Knopf, p.1
- 42 David Gompert, Richard Kugler and Martin Libicki, *Mind the Gap, Promoting a Transatlantic Revolution in Military Affairs*, Institute for National Strategic Studies, National Defence University Press, Washington, D.C.; zie voorts onder meer Frans Osinga, The Rise of Transformation, in Theo Farrell, Terry Terriff and Frans Osinga, *A Transformation Gap, American Innovations and European Military Change*, Stanford university Press, Stanford, 2010; en Stephen Larrabee, Stuart E. Johnson, et al, *NATO and the Challenges of Austerity*, RAND, Santa Monica, 2012
- 43 Frans Osinga and Rob de Wijk, 'Innovating on a shrinking playing field; military change in the Netherlands', with Rob de Wijk, chapter in Terry Terriff, Theo Ferrill and Frans Osinga (eds), *The Dynamics of European Military Transformation*, Stanford University Press, (2010).
- 44 Voor een recente samenvatting van deze trends zie onder meer Mike Bourne, War and Killing, in Mike Bourne, *Understanding Security*, Palgrave, New York, 2014, pp. 136-157; A.J. Lyle, The decreasing utility of the Armed Forces: Society, State and War in the Post-Modern World, *Defence Studies*, 12:3 (2012), 375-412
- 45 Therese Delpech, *Savage Century, Back To Barbarism*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 2006, xviii-xix
- 46 Carl von Clausewitz, *On War*, (transl. Peter Paret and Michael Howard), Princeton University Press, Princeton, 1976, p.89
- 47 Alan Beyerchen, 'Clausewitz, Nonlinearity, and the Unpredictability of War', *International Security*, Vol. 17, No.3. Winter 1992, pp. 55-90; voor een uitgebreide discussie over de relatie tussen oorlog en chaos/complexiteit theory, zie Frans Osinga, *Science Strategy and War, The Strategic Theory of John Boyd*, Routledge, Abingdon, 2006, met name hoofdstukken 3 en 4.
- 48 Michael Ignatieff, *The Warriors Honor*, Vintage, London, 1999
- 49 Therese Delpech, *Savage Century, Back To Barbarism*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, D.C., 2006.
- 50 Mark Galeotti (2016), Hybrid, ambiguous, and non-linear? How new is Russia's 'new way of war'? *Small Wars & Insurgencies*, 27:2, 282-301; Samuel Charap (2015), The Ghost of Hybrid War, *Survival*, 57:6, 51-58; Sandor Fabian (2019), The Russian hybrid warfare strategy – neither Russian nor strategy, *Defense and Security Analysis*, 35:3, 308-325
- 51 Qiao Liang and Wang Xiangsui, *Unrestricted Warfare*, Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House, February 1999
- 52 Boot, M. (2005), *War Made New*, New York, Gotham Books; Cohen, E.A. (1995), *Revolution in Warfare? Air Power in the Persian Gulf*, Annapolis, Naval Institute Press. Cohen, E.A. (1994), The Mystique of U.S. Air Power, *Foreign Affairs*, 73, 109-124; Cohen, E.A. (1995), A Revolution in Warfare, *Foreign Affairs*, Vol. 75, No.2, 37-54
- 53 Rasmussen Mikkel Vedby (2006). *The Risk Society at War: Terror, Technology and Strategy in the Twenty-First Century*, Cambridge University Press; Coker, C. (2002), *Globalisation and Insecurity in the 21st Century: NATO and the Management of Risk*, Adelphi Paper 345, Oxford University Press, Oxford; Williams, M.J. (2008), (In)Security Studies, Reflexive Modernization and the Risk Society, *Cooperation and Conflict*, Vol. 43(1), 57-79 ;Frans Osinga,

- Overall risico's(?) Denken over veiligheid 1989-2009, in Rene Moelker et al (eds), *Krijgsmacht en Samenleving*, Boom, 2010.
- 54 Coker, C. (2002), *Globalisation and Insecurity in the 21st Century: NATO and the Management of Risk*, Adelphi Paper 345, Oxford: Oxford University Press.
- 55 Martin Shaw, *The New Western Way of War*, Polity, Cambridge, 2005; zie voor een soortgelijk argument, Colin McInnes, *Spectator Sport Warfare*, Lynne Rienner, London, 2002; Ignatieff, M. (2000), *Virtual War. Kosovo and Beyond*, London: Vintage.
- 56 Eikenberry, K.W., (1996), Take No Casualties, *Parameters*, Summer, 109-118; Ferrill, T. (2005), *The Norms of War, Cultural Beliefs and Modern Conflict*, London, Lynn Rienner; Luttwak, E.N. (1995), Toward Post-Heroic Warfare, *Foreign Affairs*, May/June; Sapolsky, H.M. and Jeremy Shapiro (1996), Casualties, Technology, and America's Future Wars, *Parameters*, Summer, 119-127; Sarkesian, S., (2001), Humanitarian Intervention; The Price Paid by the Military, *Orbis*, Fall 2001.
- 57 Christopher Coker, *Humane Warfare*, Routledge, Abingdon, 2001, pp 1-23. Zie ook Christopher Dandeker, From Victory to success: the changing mission of Western armed forces, in Isabelle Duyvesteyn & Jan Angstrom, *Modern War, Rethinking the Utility of Force*, Routledge, 2010, 16-39; en Thomas Ward, *The Ethics of Destruction, Norms and force in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 2001.
- 58 Rob de Wijk, *Vechten met één hand op de rug*, Clingendael, Den Haag, 1998
- 59 Ben Barry, *Harsh Lessons, Iraq, Afghanistan and the Changing Character of War*, IISS, London, 2016
- 60 Zie bijvoorbeeld Andrew Mack, Why big nations lose small wars, in Thomas Mahnken, *Strategic Studies, A Reader*, Routledge, 2008; Theo Farrell and Antonio Giustozzi, The Taliban at War: Inside the Helmand Insurgency, 2004-2012, *International Affairs*, 89: 4 (2013); Tim Foxley, The Taliban Propaganda Activities, SIPRI Project Paper, Helsinki 2007; Thomas Johnson, Taliban Adaptation and Innovations, *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 24, No. 1, 3-27.
- 61 Betz, David(2008), The virtual dimension of contemporary insurgency and counterinsurgency, *Small Wars & Insurgencies*, 19:4, 510 - 540
- 62 Dunlap, C.J. (1999), Technology: Recomplicating moral life for the nation's defenders, *Parameters*, 29, 3, 24-53; Charles Dunlap, Lawfare: A Decisive Element of 21st-Century Conflicts?; *JFQ*, issue 54, 2009, 34-39; Charles J. Dunlap Jr., Lawfare 101: A Primer, *Military Review*, 97, 8-17 (May-June 2017)
- 63 I.G.B.M. Duyvesteyn, *Strategisch analfabetisme. De kunst van strategisch denken in moderne militaire operaties* (Oratie, Leiden, Universiteit Leiden, 2013) 4.7H. Amersfoort, 'Nederland, de weg kwijt. Over de teloorgang van de militaire strategie en de noodzaak van geschiedenis', in: *Militaire Spectator* 185 (2016) (5) 217-231.
- 64 Richard Betts, 'Is Strategy an Illusion?', *International Security*, Vol. 25, No. 2 (Fall 2000), pp. 5-50
- 65 Hew Strachan, The lost meaning of strategy, *Survival*, Vol. 47, Iss. 3, 33-54,
- 66 Colin Gray and Jeanine Johnson, The Practice of Strategy, in John Baylis, James Wirtz and Colin Gray, *Strategy in the Contemporary World*, 5th edition, Oxford University Press, Oxford, 2016, 356-373
- 67 NATO grapples with 'war by committee', *CNN*, April 19, 1999
- 68 Hew Strachan (2005), The lost meaning of strategy, *Survival*, 47:3, 33-54; Hew Strachan (2008) Strategy and the Limitation of War, *Survival*, 50:1, 31-54; Christopher Elliott, *High Command: British Military Leadership in the Iraq and Afghanistan Wars*, Hurst, London, 2015; Hew Strachan, *The Direction of War*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013
- 69 Celeste Ward Gventer, David Martin Jones & MLR Smith (2015) Deconstructing counter-insurgency: COIN discourse and the devaluation of strategy, *Cambridge Review of International Affairs*, 28:3, 348-372;
- 70 Christopher H. Tuck, The "Practice" Problem: Peacebuilding and Doctrine, *Parameters*, 46(2) Summer 2016, pp. 69-80; Marla C. Haims, David C. Gompert, Gregory F. Treverton, Brooke K. Stearns, *Breaking the Failed-State Cycle*, RAND, Santa Monica, 2005; Daniel Serwer and Patricia Thomson, A Framework for Success: International Intervention in Societies Emerging from Conflict, in Chester Cocker et al (eds), *Leashing the Dogs of War, Conflict Management in a Divided World*, United States Institute of Peace Press, Washington DC, 2007, pp. 369-388.
- 71 Cedric de Coning and Karsten Friis, 'Coherence and Coordination: The Limits of the Comprehensive Approach', *Journal of International Peacekeeping*, 15 (2011), 243-272.
- 72 Barrie, op cit.
- 73 M.W.M. Kitzen en F.H. Thönissen, Strategische vaagheid, Hoe het gebrek aan strategische visie het lerend vermogen van de Koninklijke Landmacht beperkt, *Militaire Spectator*, Jaargang 187 Num-

- mer 4 – 2018, pp. 206-223. Zie voor de diverse obstakels die de effectieve implementatie moet overwinnen bijvoorbeeld Cedric de Coning and Karsten Friis, Coherence and Coordination: The Limits of the Comprehensive Approach, *Journal of International Peacekeeping*, 15 (2011), 243-272
- 74 Zie voor een uitvoerige discussie Robert Mandel, 'Defining Postwar Victory', in Jan Angstrom and Isabelle Duyvesteyn, *Understanding Victory and Defeat in Contemporary War*, Routledge, London, 2007, pp. 28-46.
- 75 Rupert Smith, *The Utility of Force*, Knopf, New York, 2007
- 76 Stephen Downes-Martin, Operations Assessment In Afghanistan Is Broken, What Is To Be Done?, *Naval War College Review*, Autumn 2011, Vol. 64, No. 4, 103-325; Paul Davis, et al, *Dilemmas of Intervention; Social Science for Stabilization and Reconstruction*, RAND, Santa Monica, 2011
- 77 Voor een uitgebreide studie naar oorlogvoering in coalitieverband, zie Patricia Weitsman, *Waging War, Alliances, Coalitions and Institutions of Interstate Violence*, Stanford University Press, Stanford, 2014; voorts zie US General Accounting Office, *Kosovo Air Operations: Need to Maintain Alliance Cohesion Resulted in Doctrinal Departures*, Report, Washington DC, July 27, 2001.
- 78 Zie onder meer Grandia, M. (2014) *Deadly Embrace? The Decision Paths to Uruzgan and Helmand*. Leiden: Leyden University, Chapter 6, The Dutch Case, pp. 113-152; en Martijn van der Vorm en Ivor Miltenburg, *Small State Strategic Thinking: The Case of the Netherlands*, online article, at <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2019/9/23/small-state-strategic-thinking-the-case-of-the-netherlands>, September 23, 2019.
- 79 Patrick Mello (2019), National restrictions in multinational military operations: a conceptual framework, *Contemporary Security Policy*, 40:1, 38-55
- 80 Grandia, op cit.
- 81 Rudra Chaudhuri and Theo Farrell, Campaign Disconnect: operational progress and strategic obstacles in Afghanistan, *International Affairs*, 87:2 (2011), 271-296; Christopher Paul, *Counterinsurgency Scorecard, Afghanistan*, RAND, Santa Monica, 2011; Seth Jones, *In the Graveyard of Empires: America's War in Afghanistan*, W. W. Norton & Company, New York, 2010
- 82 Theo Farrell, *Unwinnable, Britain's War in Afghanistan 2001-2014*, The Bodley Head, London, 2017
- 83 Clausewitz, op. cit, p.88
- 84 Stoessinger, *Why Nations Go To War*, St. Martin's press: New York, 1982
- 85 Mandell, R. (2007), Reassessing Victory in Warfare, *Armed Forces & Society*, Vol. 33, No.4, July 2007, pp. 477-488
- 86 Zie ook Hew Strachan (2019), Strategy in Theory; strategy in practice, *Journal of Strategic Studies*, 42:2, 171-190
- 87 Martijn Kitzen, Bas Rietjens and Frans Osinga, 'Soft power, the hard way: adaptation in the Netherlands Task Force Uruzgan', Theo Farrell and James Russell, *Military Adaptation and the War in Afghanistan*, Stanford, 2013
- 88 Dit is gebaseerd op Frans Osinga and Julian Lindley-French, Leading military organizations in the Risk Society: Mapping the new strategic complexity, in Joseph Soeters, Paul van Fenema en Robert Beerens (eds), *Managing Military Organizations*, Abingdon, Routledge, 2010.
- 89 Mats Berdal, A Mission Too Far? NATO and Afghanistan, 2001-2014, in Daniel Marston and Tamara Leary (eds), *War, Strategy and History, Essays in Honour of Professor Robert O'Neill*, ANU Press, Canberra, 2016, pp. 155-178. Zie voorts Rudra Chaudhuri and Theo Farrell, Campaign Disconnect: operational progress and strategic obstacles in Afghanistan, *International Affairs*, 87:2 (2011), 271-296; Seth Jones, *In the Graveyard of Empires: America's War in Afghanistan*, W. W. Norton & Company, New York, 2010; Theo Farrell, *Unwinnable, Britain's War in Afghanistan 2001-2014*, The Bodley Head, London, 2017
- 90 David Ucko, Peacebuilding after Afghanistan: Between Promise and Peril, *Contemporary Security Policy*, Vol. 31, no.3 (December 2010), 465-485
- 91 David A. Shlapak and Michael Johnson, *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics*, Santa Monica, CA: RAND, 2016
- 92 Zie voor een uitleg van dit proces onder meer UK MOD, Joint doctrine Publication 01, *Campaigning*, London, 2010
- 93 Richard Betts, Is Strategy an Illusion?, *International Security*, Vol. 25, No. 2 (Fall 2000), pp. 5-50
- 94 Thomas Keaney and Eliot Cohen, *Revolution in Warfare? Air power in the Persian Gulf*, Naval Institute Press, Annapolis, 1995, chapters 2, 3, 5, 9; Eliot Cohen, A Revolution in Warfare, *Foreign Affairs*, Mar/April 1996; 75, 2, pp. 37-54; Keith Shimko, *The Iraq Wars and America's Military Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010, chapters 1 -3; Williamson Murray, 'Thinking About Revolutions in Military Affairs', *Joint Force Quarterly*, 16, Summer 1997, pp. 69-76; Eliot Cohen, 'Change and Transformation in Military Affairs', *Journal of Strategic Studies*, 27:3 (2010), pp. 395-407

- 95 Stephen Biddle, 'Victory Misunderstood: What the Gulf War Tells Us about the Future of Conflict', *International Security*, vol. 21, Number 2 (Fall 1996) pp. 139-179; Thomas Mahnken and Barry Watts, 'What the Gulf War Can (and Cannot) Tell Us About the Future of Warfare', *International Security*, Vol.22, No.2 (Fall 1997), 151-162
- 96 Paul Norwood, et al, Capturing the Character of Future War, *Parameters*, 46(2), Summer 2016, 87
- 97 Frans Osinga, 'The Rise of Transformation', in Terry Terriff, Frans Osinga and Theo Farrell, *A Transformation Gap? American innovations and European Military Change*, Stanford University Press, Stanford, 2010, pp. 14-34; 'The Emergence of the Post-Modern Warform: Assessing a Decade of Changes in Military Affairs', (with Rob de Wijk) chapter in Fred van Staden, Jan Rood and Hans Labohm (eds), *Cannons and Canons, Clingendael Views of Global and Regional Politics*, Assen, 2003.
- 98 Sean Edwards, *Swarming on the Battlefield: Past, Present, and Future*, RAND, Santa Monica, 2000; John Arquilla and David Ronfeldt, *Swarming and the Future of Conflict*, RAND, Santa Monica, 2000
- 99 Benjamin Lambeth, *The Unseen War*, Naval Institute Press, Annapolis, MD, 2013; Max Boot, 'The New American Way of War', *Foreign Affairs*, (July/August 2003), Vol 82, 41-50; Walter Perry, Richard Darilek et al (eds), *Operation Iraqi Freedom, Decisive War, Elusive Victory*, RAND, Santa Monica (2015); Michael O'Hanlon, 'A Flawed Masterpiece', *Foreign Affairs* (May/June 2002), 47-63
- 100 Voor een uitgebreide en sceptische discussie over de merites van de RMA thesis, zie onder meer Colin Gray, *Strategy for Chaos, Revolutions in Military Affairs and the Evidence of History*, Frank Cass, London, 2002
- 101 Alexander George and William Simons, *The Limits of Coercive Diplomacy*, 2nd Edition, Westview Press, Boulder Co., 1994; Lawrence Freedman (ed), *Strategic Coercion*, Oxford, 1998; Peter Viggo Jakobsen, *Western Use of Coercive Diplomacy After the Cold War*, MacMillan, London, 1998; 182-228; Daniel Byman and Matthew Waxman, *The Dynamics of Coercion*, Cambridge; Edward Rhodes, 'Conventional Deterrence', *Comparative Strategy*, 2000, 19: 221-253; Michael Gerson, 'Conventional Deterrence in the Second Nuclear Age', *Parameters*, Autumn 2009, pp. 32-48; Micah Zenko, *Between Threats and War, US discreet Military Operations in the Post-Cold War World*, Stanford University Press, Ca, 2010; Patrick Bratton, 'When is coercion successful? And Why can't we agree on it?', *Naval War College Review*, Summer 2005, Vol. 58, No.3, 99-120; Per Viggo Jakobsen, Pushing the limits of military coercion theory, *International Studies Perspectives* (2011) 12, 153-170; Peter Krause (eds), *Coercion, the power to hurt in international politics*, Oxford University Press, Oxford, 2018;; August 2012; Alexander Downes, Step aside or face the consequences; explaining the success and failure of compelling threats to remove foreign leaders, in Kelly Greenhill and Peter Krause (eds), *Coercion, the power to hurt in international politics*, Oxford University Press, Oxford, 2018, pp.93-116
- 102 Robert Pape, 'The Limits of Precision Guided Air Power', *Security Studies* 7, no.2,(Winter 1997/98): 93-114; Barry Watts, 'Ignoring Reality, Problems of Theory and Evidence in Security Studies', *Security Studies* 7, no.2, (Winter 1997/98): 115-71; Karl Mueller, 'Strategies of Coercion: Denial, Punishment and the Future of Air Power', *Security Studies* 7, no.2, (Winter 1997/98)
- 103 Zie bijvoorbeeld Peter Viggo Jakobsen, Reinterpreting Libya's WMD Turnaround – Bridging the Carrot-Coercion Divide, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 35, No.4, 489-512
- 104 Pape, R. (1997), "Why Economic Sanctions Do Not Work," *International Security*, 22(2): 90-136, Elliott, K. (1998) "The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?" *International Security*, 23(1): 50-65
- 105 Mueller, J. and K. Mueller (1999). Sanctions of Mass Destruction. *Foreign Affairs* 78(3): 43//
- 106 Stephen Collins, 'Dissuading State Support of Terrorism: Strikes or Sanctions? (An Analysis of Dissuasion Measures Employed Against Libya)', *Studies in Conflict & Terrorism*, Volume 27, Issue 1, 2004, 1-18. Bruce W. Jentleson and Christopher A. Whytock, 'Who "Won" Libya? The Force-Diplomacy Debate and Its Implications for Theory and Policy', *International Security*, Vol. 30, No. 3 (Winter 2005/06), pp. 47-86
- 107 Kirshner, J. (1997) "The Microfoundations of Economic Sanctions" *Security Studies* 6 (3):32-64
- 108 Brooks, R. (2002). Sanctions and Regime Type: What Works, and When? *Security Studies* 11(4): 1//
- 109 Daniel Drezner, Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice, *International Studies Review* (2011) 13, 96-108; Joy Gordon, Smart Sanctions Revisited, *Ethics & International Affairs*, 25, no.3 (2011), pp. 315-335; Alex Vines, Review Article The Effectiveness of UN and EU Sanctions: Lessons for the 21st Century, *International Affairs*, 88: 4 (2012) pp. 867-877

- 110 Juan Zarate, *Treasury's War, The Unleashing of a New Era of Financial Warfare*, Ingram, New York, 2014
- 111 Baldwin, D. A. (2000), The Sanctions Debate and the Logic of Choice. *International Security* 24(3): pp. 80-107
- 112 Francesco Giumelli, Understanding United Nations targeted sanctions: an empirical analysis, *International Affairs* 91: 6 (2015) 1351-1368
- 113 Alex Bellamy and Paul Williams, *Understanding Peacekeeping*, Polity Press, 2019; Alex Bellamy, Humanitarian Intervention, in Alan Collins, *Contemporary Security Studies*, 4th edition, 2016, 328-340; Mats Berdal, 'Lessons not learned: The use of force in 'peace operations in the 1990s', *International Peacekeeping*, 7:4 (2000), 55-74;; James Sloan (2014) The Evolution of the Use of Force in UN Peacekeeping, *Journal of Strategic Studies*, 37:5, 674-702
- 114 De voorgangers in deze discussie was Charles Dobbie, *A Concept for Post-Cold War Peacekeeping*, Forsvarsstudier, 4/1994. Oslo, wat een uitwerking is van A Concept for Post-Cold War Peacekeeping, *Survival*, vol. 36, 3, 1994, 121-148; en Robert Cooper and Mats Berdal, Outside Intervention in Ethnic Conflict, *Survival*, vol. 35, 1, pp. 118-142.
- 115 Charles Hunt, All Necessary Means to what ends? The unintended consequences of the robust turn in UN peace operations, *International Peacekeeping*, (2017) 24:1, 108-131
- 116 Virginia Page Fortna, 'Does Peacekeeping keep Peace?', *International Studies Quarterly* (2004), 48, 269-292; Monica Duffy Toft, Ending Civil wars, A Case for Rebel Victory?, *International Security*, Vol. 34, No. 4 (Spring 2010), pp. 7-38; Christopher Chivvis, Toppling Qaddafi, *Libya and the Limits of Liberal Intervention*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014; Kjell Engelbrekt (et al, eds), *The NATO Intervention in Libya*, Routledge, Abingdon, 2014; Robert Pape, 'When Duty Calls, A Pragmatic Standard of humanitarian Intervention', *International Security*, Vol. 37, No.1 (Summer 2012), pp. 41-80.; Alan J. Kuperman, A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign, *International Security*, Vol. 38, No. 1 (Summer 2013), pp. 105-136; Roland Paris: The 'Responsibility to Protect' and the Structural Problems of Preventive Humanitarian Intervention, *International Peacekeeping*, Vol 21, no 5 (2014) pp 569-603; David Chandler, The R2P is Dead, Long Live the R2P: The successful Separation of Military Intervention from the Responsibility to Protect, *International Peacekeeping* (2015), 22:1, 1-5; Ramesh Thakur, R2Ps Structural Problems: A response to Roland Paris, *International Peacekeeping*, (2015), 22:1, 11 - 25; Alexander B. Downes and Jonathan Monten, Forced to be Free? Why Foreign-Imposed Regime Change Rarely Leads to Democratization, *International Security*, Vol. 37, No. 4 (Spring 2013), pp. 90-131.
- 117 Martin van Creveld, *The Transformation of War*, New York, The Free Press, 1991; Mary Kaldor, *New and Old Wars, Organized violence in a Global Era*, Polity Press, Cambridge, 1999; Robb, J. (2007), *Brave New War, The Next Stage of Terrorism and the End of Globalisation*, John Wiley & Sons, New York; Voor een samenvatting van deze diverse visies, zie onder meer Frans Osinga, On Boyd, Bin Laden and Fourth Generation Warfare as String Theory, in John Olsen, *On New Wars*, Oslo, 2007, pp. 168-198. Zie voorts Mark Penecy and Yuri Bosin, 'Winning with Warlords', *Small Wars & Insurgencies*, vol.22, No. 4, October 2011, 603-618; Martine van Bijlert, Unruly Commanders and Violent power Struggles, Taliban Networks in Uruzgan', in Antonio Giustozzi (ed), *Decoding the New Taliban, Insights from the Afghan Field*, Columbia, New York, 2009, 155-178;; Klejda Mulaj (ed), *Violent Non-State Actors in World Politics*, Columbia University Press, New York, 2010; Richard Shultz and Andrea Dew, *Insurgents, terrorists and Militia's, The Warriors in Contemporary Conflict*, Columbia University Press, New York, 2006; Bunker R. (ed), (2005), *Networks, Terrorism and Global Insurgency*, Abingdon: Routledge; Bunker R. (ed) (2008), *Criminal-States and Criminal Soldiers*, Abingdon: Routledge.
- 118 Bunker, R. (ed) (2003), *Non-State Threats and Future Wars*, London, Frank Cass; Mats Berdal, *Building Peace After War*, IISS, Routledge, London, 2009, pp. 29-94; Stuart Kaufman, Symbolic Politics or Rational Choice? Testing Theories of Extreme Ethnic Violence, *International Security*, Vol. 30, No.4 (Spring 2006), pp. 45-86; Michael Boyle, Explaining Strategic Violence after Wars, *Studies in Conflict and Terrorism*, 32:3, 209-236; Richard Jackson & Helen Dexter, The Social Construction of Organized Political Violence: An Analytical Framework, *Civil Wars*, 16:1, 1-23; Peter Krause, The Political Effectiveness of Non-State violence: A two-Level Framework to Transform a Deceptive Debate, *Security Studies*, (2013) 22:2, 259-294; Ersel Aydinli (2015) Assessing violent nonstate actorness in global politics: a framework for analysis, *Cambridge Review of International Affairs*, 28:3, 424-444
- 119 Chris Hedges, *War Is A Force That Gives Us Meaning*, PublicAffairs, New York, 2002

- 120 Een kleinde greep uit de literatuur: Antonio Giustozzi (ed), *Decoding the Taliban*, Columbia University Press, New York, 2009; August Norton, *Hezbollah*, Princeton University Press, Princeton, 2007; en Jessica Stern and J.M. Berger, *ISIS, the State of Terror*, Harper Collins, New York, 2015; Blaker, Lisa (2015) The Islamic State's Use of Online Social Media, *Military Cyber Affairs*: Vol. 1 : Iss. 1 , Article 4. Audrey Kurth Cronin, ISIS Is Not a Terrorist Group, Why Counterterrorism Won't Stop the Latest Jihadist Threat, *Foreign Affairs*, March/April 2015, 87-98; Thomas Maurer (2018) ISIS's Warfare Functions: A Systematized Review of a Proto-state's Conventional Conduct of Combat Operations, *Small Wars & Insurgencies*, 29:2, 229-244; Andrea Beccaro (2018) Modern Irregular Warfare: The ISIS Case Study, *Small Wars & Insurgencies*, 29:2, 207-228
- 121 Stern, J. (2003), *Terror in the Name of God*, New York, Ecco; Scheuer, M.(2004), *Imperial Hubris: Why the West is Losing the War on Terror*, Washington, DC, Potomac Books; Scruton, R. (2002), *The West and the Rest: Globalization and the Terrorist Threat*, London, Continuum Books; Rapoport, D. C. (2001), 'The Fourth Wave: September 11 in the History of Terrorism', *Current History*, December, 419-424; Sageman, M. (2004), *Understanding Terror Networks*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia; Gray, J (2003), *Al Qaeda and What it Means to be Modern*, London, Faber and Faber; Mark Juergensmeyer, M. (2003), *Terror in the Mind of God*, Berkeley, University of California Press; Kepel, G. (2004), *The War for Muslim Minds*, Cambridge, Ma., Belknap Press; Dima Adamsky (2009) Jihadi Operational Art: The Coming Wave of Jihadi Strategic Studies, *Studies in Conflict & Terrorism*, 33:1, 1-19; Gunaratna, Rohan and Oreg, Aviv(2010) 'Al Qaeda's Organizational Structure and its Evolution', *Studies in Conflict & Terrorism*, 33: 12, 1043-1078; Daniel Byman (2013) Fighting Salafi-Jihadist Insurgencies: How Much Does Religion Really Matter?, *Studies in Conflict & Terrorism*, 36:5, 353-371; Audrey Kurth Cronin, How al-Qaida Ends The Decline and Demise of Terrorist Groups, *International Security*, Vol. 31, No. 1 (Summer 2006), pp. 7-48;
- 122 Een fraai voorbeeld is het overzicht van Paul Rich en Isabelle Duyvesteyn, *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency*, Routledge, Abingdon, 2012.
- 123 Zie Martijn Kitzen, *The course of co-option: Co-option of local power-holders as a tool for obtaining control over the population in counterinsurgency campaigns in weblike societies. With case studies on Dutch experiences during the Aceh War (1873-c. 1912) and the Uruzgan campaign (2006-2010)*, PhD Dissertation, Breda, 2016; Antonio Giustozzi, Hearts and Minds, and the Barrel of a Gun: The Taliban's Shadow Government, *Prism*, Vol. 3, No.2, 3/2012
- 124 Zie voor de theory of competitive control hoofdstuk 3 in David Kilcullen, *Out of the Mountains, the Coming of age of the Urban Guerilla*, Oxford University Press, Oxford, 2013; voorts zie Kitzen, op cit.
- 125 Een belangrijke stem in dit debat was David Kilcullen (2006), Counter-insurgency Redux , *Survival*, 48:4, 111-130; David Kilcullen, *Accidental Guerrilla*, Oxford University Press, 2009; David Kilcullen, *Counterinsurgency*, Oxford University Press, 2010. Voorts Frank Hoffman, Neo-Classical Counterinsurgency?, *Parameters*, Summer 2007, 71-87; Metz, S., and Raymond Hillen (2004), *Insurgency and Counterinsurgency in the 21st Century: Reconceptualizing Threat and Response*, Strategic Studies Institute, Carlisle Barracks; Long, Austin, *On "other war" : lessons from five decades of RAND counterinsurgency research*, RAND Santa Monica, 2006; Paul Staniland Organizing Insurgency Networks, Resources, and Rebellion in South Asia, *International Security*, Vol. 37, No. 1 (Summer 2012), pp. 142-177; Christopher Paul, Colin P. Clarke, Beth Grill, Molly Dunigan, *Paths to victory : lessons from modern insurgencies*, RAND, Santa Monica, 2013;
- 126 William S. Lind, Colonel Keith Nightengale (USA), Captain John F. Schmitt (USMC), Colonel Joseph W. Sutton (USA), and Lieutenant Colonel Gary I. Wilson (USMCR), The Changing Face of War: Into the Fourth Generation, *Marine Corps Gazette*, October 1989, 22-26; William Lind et al, The changing face of war: into the fourth generation, in Terry Terriff et al (eds), *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict*, Routledge, London, 2008; Thomas Hammes, War evolves into the fourth generation, in Terry Terriff et al (eds), *Global Insurgency and the Future of Armed Conflict*, Routledge, London, 2008; T.X. Hammes, *The Sling and the Stone*, Motorbooks International, New York, 2006; Brigadier General Itai Brun (2010) 'While You're Busy Making Other Plans' – The 'Other RMA', *Journal of Strategic Studies*, 33:4, 535-565; Matt Matthews, *We were caught unprepared : the 2006 Hezbollah-Israeli War*, Combat Studies Institute Press, Fort Leavenworth, Kansas, 2008; David Johnson, Hard fighting : Israel in Lebanon and Gaza, RAND, Santa Monica, 2006; Frank Hoffman, *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*, The Potomac Institute, or Policy Studies Arlington, Virginia, December 2007

- 127 Betz, David(2008), The virtual dimension of contemporary insurgency and counterinsurgency, *Small Wars & Insurgencies*,19:4, 510 - 540; Tom McCauley (2015) The war of ideas on the Internet: An asymmetric conflict in which the strong become weak, *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 8:1, 79-90
- 128 Giovacco, Carl J.(2009), The Contours of Al Qaeda's Media Strategy, *Studies in Conflict & Terrorism*,32:10,853 – 875; Martin Rudner (2017) "Electronic Jihad": The Internet as Al Qaeda's Catalyst for Global Terror, *Studies in Conflict & Terrorism*, 40:1, 10-23; Kaufman, Stuart J.(2009), Narratives and Symbols in Violent Mobilization: The Palestinian-Israeli Case', *Security Studies*,18:3,400 - 434; James P. Farwell and Darby J. Arakelian, Using Information in Contemporary War, *Parameters* 46(3) Autumn 2016, 71-86; Jytte Klausen (2015), Tweeting the Jihad: Social Media Networks of Western Foreign Fighters in Syria and Iraq, *Studies in Conflict & Terrorism*, 38:1, 1-22; James P. Farwell (2010) Jihadi Video in the 'War of Ideas', *Survival*, 52:6, 127-150
- 129 Lisa Blaker,(2015) The Islamic State's Use of Online Social Media, *Military Cyber Affairs*: Vol. 1 : Iss. 1, Article 4.; Haroro J. Ingram (2015) The strategic logic of Islamic State information operations, *Australian Journal of International Affairs*, 69:6, 729-752; James P. Farwell (2014) The Media Strategy of ISIS, *Survival*, 56:6, 49-55
- 130 Gideon Avidor and Russell W. Glenn, Information and Warfare: The Israeli Case, *Parameters* 46(3) Autumn 2016, 99-107;
- 131 Eric V. Larson, et al, *Foundations of effective influence operations*, RAND, Santa Monica, 2009; US Joint Forces Command, *Commander's Handbook for Strategic Communication and Communication Strategy*, Suffolk, Va, 2010; UK MoD Joint Doctrine Note 1/12, *Strategic Communication, The Defence Contribution*, HMSO, London, 2012; US Army Doctrine Manual FM 3-13, *Inform and Influence Activities*, Washington, D.C., 2013; Paul, Christopher, *Assessing and evaluating Department of Defense efforts to inform, influence, and persuade : desk reference*, RAND, Santa Monica, 2015; Kurt Braddock & John Horgan (2016) Towards a Guide for Constructing and Disseminating Counternarratives to Reduce Support for Terrorism, *Studies in Conflict & Terrorism*, 39:5, 381-404;
- 132 Colin F. Jackson (2016) Information Is Not a Weapons System, *Journal of Strategic Studies*, 39:5-6, 820-846,
- 133 Munoz, Arturo, *U.S. military information operations in Afghanistan : effectiveness of psychological operations 2001-2010*, RAND , Santa Monica, 2012; George Dimitriu and Beatrice De Graaf, Fighting the War at Home: Strategic Narratives, Elite Responsiveness, and the Dutch Mission in Afghanistan, 2006–2010, *Foreign Policy Analysis* (2016) 12, 2–23; G.R. Dimitriu, Winning the story war: Strategic communication and the conflict in Afghanistan, *Public Relations Review* (2011); Jens Ringsmose & Berit Kaja Børgesen (2011): Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives, *European Security*, 20:4, 505-528
- 134 Tobias Debiel and Patricia Rinck, Statebuilding, Myriam Dunn Cavelly and Thierry Balzacq, *Routledge Handbook of Security Studies*, 2nd Edition, Routledge, Abdingdon,2017, pp. 404-412; Astri Suhrke, A Contradictory Mission? Nato from Stabilization to Combat in Afghanistan, *International Peacekeeping*, (vol 15, no.2), April 2008, 214-233; David Ucko, Peacebuilding after Afghanistan: Between Promise and Peril, *Contemporary Security Policy*, Vol. 31, no.3 (December 2010), 465-485; Roland Paris and Timothy Sisk, *Managing Contradictions, The Inherent Dilemmas of Statebuilding*, International Peace Academy Press, New York, 2007; Roland Paris and Timothy Sisk, *The Dilemmas of Statebuilding*, Routledge, London, 2009.
- 135 Nicolas Lemay-Hébert (2009): Statebuilding without Nation-building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutional Approach, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3:1, 21-45; Amin Saikal (2012) The UN and Afghanistan: Contentions in Democratization and Statebuilding, *International Peacekeeping*, 19:2, 217-234; David Roberts (2011) Post-Conflict Peacebuilding, Liberal Irrelevance and the Locus of Legitimacy, *International Peacekeeping*, 18:4, 410-424; Jacqueline Hazelton, The Hearts and Minds Fallacy, *International Security*, Vol. 42, nr. 1 (summer 2017), pp. 80-113; Roland Paris, (2010). Saving liberal peacebuilding. *Review of International Studies*, 36(2), 337–365; Paulina Pospiszenszka and Gerald Schneider, The illusion of 'peace through power-sharing': constitutional choice in the shadow of civil war, *Civil Wars*, 15:3, 44-70; Andreas Mehler, Consociationalism for weaklings, autocracy for muscle men? Determinants of constitutional reform in divided societies, *Civil Wars*, 15:3, 21-43; Christoph Daniel Schaefer, Local Practices and Normative Frameworks in Peacebuilding, *International Peacekeeping*, vol. 17, No.4, August 2010, pp. 499-51; Mac Ginty, Roger, and Oliver P. Richmond. 'The local turn in peace building: A critical agenda for peace.' *Third World Quarterly*, 34.5 (2013): 763-783

- 136 Douglas Porch, The dangerous myths and dubious promise of COIN, *Small Wars & Insurgencies*, Vol. 22, No.2, May 2011, 239-257; Douglas Porch, *Counterinsurgency: Exposing the Myths of the New Way of War*, Cambridge University Press, 2013; David Ucko, Whither Counterinsurgency, in Paul Rich and Isabelle Duyvesteyn, *The Routledge Handbook of Insurgency and Counterinsurgency*, Routledge, London, 2012, pp. 67-79
- 137 Mack, A. (2008), 'Why big nations lose small wars, in Thomas Mahnken and Joseph Maiolo (eds), *Strategic Studies, A Reader*, Abingdon: Routledge, 2008, 308-325; Gil Merom, *How Democracies Lose Small Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003; Ivan Arreguin-Toft, *How the Weak Win Wars*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005
- 138 Stephen Watts, et al, *Limited Intervention Evaluating the Effectiveness of Limited Stabilization, Limited Strike, and Containment Operations*, RAND, Santa Monica, 2017
- 139 Benjamin Lambeth, Operation Enduring Freedom 2001, in John Olson, *A History of Air Warfare*, Potomac Books, Washington DC, 2010, pp 255-277; Michael O'Hanlon, A Flawed Masterpiece, *Foreign Affairs* (May/June 2002), 47-63
- 140 Stephen Biddle, Afghanistan and the Future of Warfare, *Foreign Affairs* (March/April 2003), Vol 82, 31-48
- 141 Richard Andres, The Afghan Model in Northern Iraq, in Thomas Keaney and Thomas Mahnken, *War in Iraq, Planning and Execution*, Routledge, London, 2007, 52-64; Richard Andres, Craig Wills, Thomas E. Griffith, Jr., Winning with Allies: the strategic value of the Afghan Model, *International Security*, Vol. 30 No. 3 (Winter 2005/206)
- 142 Joseph L. Votel and Eero R. Keravuori, The By-With-Through Operational Approach, *Joint Force Quarterly*, Vol. 89, 2nd Quarter 2018, 40-47; Michael X. Garrett, William H. Dunbar, Bryan C. Hilferty, and Robert R. Rodock, The By-With-Through Approach: An Army Command Perspective, *Joint Force Quarterly*, Vol. 89, 2nd Quarter 2018, 48-55; Patrick Work, Fighting the Islamic State By, With, and Through: How Mattered as Much as What, *Joint Force Quarterly*, Vol. 89, 2nd Quarter 2018, 56-62; John B. Richardson IV and John Q. Bolton, Sacrifice, Ownership, Legitimacy: Winning Wars By, With, and Through Host-Nation Security Forces, *Joint Force Quarterly*, Vol. 89, 2nd Quarter 2018, 63-68; Edward F. Dorman III and Christopher P. Townsend, Laying the Foundation for a Strategic By-With-Through Approach, *Joint Force Quarterly*, Vol. 89, 2nd Quarter 2018, 69-75; Kathleen Bouzis (2015) Countering the Islamic State: U.S. Counterterrorism Measures, *Studies in Conflict & Terrorism*, 38:10, 885-897; Ben Connable, Natasha Lander, Kimberly Jackson, *Beating the Islamic State, Selecting a New Strategy for Iraq and Syria*, RAND, Santa Monica, 2017; Elizabeth Quintana and Jonathan Eyal (eds), *Inherently Unresolved, The Military Operation against ISIS*, RUSI Occasional Paper, London, October 2015
- 143 Dit is een weinig belicht concept. Zie Ivor Wiltenburg, Security Force Assistance: practised but not substantiated, *Militaire Spectator*, jaargang 188 Nummer 2 – 2019, 88-99.
- 144 Amos Fox, Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare, *Journal of Strategic Security*, Vol. 12, no.1 (2019), 44-71; Thomas Waldman (2019) Strategic Narratives and US Surrogate Warfare, *Survival*, 61:1, 161-178
- 145 Michael Boyle, 'The costs and consequences of drone warfare', *International Affairs*, 89, 1 (2013), 1-29; Ophir Falk, (2014) Permissibility of Targeted Killing, *Studies in Conflict & Terrorism*, 37:4, 295-321; Oliver Kessler and Wouter Werner, 'Extrajudicial Killing as Risk Management', *Security Dialogue*, 2008, Vol. 39 (203), 298-308; Frans Osinga, 'Bounding the Debate on Drone Warfare', in Herman Amersfoort, et al (eds), *Moral responsibility & Military Effectiveness*, Asser Press, The Hague (2013), 243-278; Michael Schmitt, 'Targeting and Humanitarian Law in Afghanistan', *The War in Afghanistan, A Legal Analysis*, Naval war College Press, Rhode Island, 2009; Ian Hurd (2017) Targeted killing in international relations theory: Recursive politics of technology, law, and practice, *Contemporary Security Policy*, 38:2, 307-319; Mathias Großklaus (2017) Friction, not erosion: Assassination norms at the fault line between sovereignty and liberal values, *Contemporary Security Policy*, 38:2, 260-280; Thomas Gregory (2017) Targeted killings: Drones, noncombatant immunity, and the politics of killing, *Contemporary Security Policy*, 38:2, 212-236; Martin Senn & Jodok Troy (2017) The transformation of targeted killing and international order, *Contemporary Security Policy*, 38:2, 175-211; Derek Gregory, The everywhere war, *The Geographical Journal* Vol. 177 No. 3, pp. 238-250, 2011; Andrew Cockburn, *Kill Chain, the Rise of High-Tech Assassins*, Picador, New York, 2015; Peter Bergen and Daniel Rothenberg, *Drone Wars, Transforming Conflict, Law and Policy*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015; Laurie Calhoun, *We Kill Because we Can, From Soldiering to Assassination in the Drone Age*, Zed Books, London, 2015; Ian G. R. Shaw (2013): Predator Empire: The Geopolitics of US Drone

- Warfare, *Geopolitics*, 1–24; Michael Carl Haas & Sophie-Charlotte Fischer (2017) The evolution of targeted killing practices: Autonomous weapons, future conflict, and the international order, *Contemporary Security Policy*, 38:2, 281-306
- 146 Daniel Byman, Do Targeted Killings Work?, *Foreign Affairs*, Vol.85, 92 (March/April 2006); Price Bryan, 'Targeting Top Terrorists: How Leadership Decapitation Contributes to Counterterrorism', *International Security*, 2012, Vol. 36, no.4; Patrick Johnston, 'Does Decapitation Work?: Assessing the Effectiveness of Leadership Targeting in Counterinsurgency Campaigns', *International Security*, 2012, Vol. 36, no.4. pp. 47–79;
- 147 Dmitry (Dima) Adamsky (2017) From Israel with Deterrence: Strategic Culture, Intra-war Coercion and Brute Force, *Security Studies*, 26:1, 157-184; Alex S. Wilner: 'Deterring the Undeterrable: Coercion, Denial, and Delegitimization in Counterterrorism', *Journal of Strategic Studies*, 2011, 34:1, 3-37; Efraim Inbar and Eitan Shamir, Mowing the Grass: Israel's Strategy for Protracted Intractable Conflict, *Journal for Strategic Studies*, 2013, pp. 1-23; Alex S. Wilner, 'Targeted Killings in Afghanistan: Measuring Coercion and Deterrence in Counterterrorism and Counterinsurgency', *Studies in Conflict & Terrorism*, Volume 33, Issue 4, 2010, pp. 307-329; T.V. Paul, Patrick Morgan and James Wirtz, *Complex Deterrence, Strategy in the Global Age*, Chicago University Press, Chicago, 2009.; Andres Wenger, Alex Wilner, *Deterring Terrorism*, Stanford University Press, Stanford, 2012; Paul Davis, *Toward an Analytic Basis for Influence Strategy in Counterterrorism*, RAND, Santa Monica, 2010; Alex Wilner, Fencing in Warfare: Threats, Punishment, and Intra-war Deterrence in Counterterrorism, *Security Studies*, 22 (2013) pp. 740-772; Ivan Arreguin-Toft, 'Unconventional Deterrence: How the Weak Deter the Strong', in T.V. Paul, Patrick M. Morgan, & James J. Wirtz, *Complex deterrence: Strategy in the Global Age*, Chicago, 2009, pp. 204-221.
- 148 Alex Wilner (2017) Cyber deterrence and critical-infrastructure protection: Expectation, application, and limitation, *Comparative Strategy*, 36:4, 309-318
- 149 Joshua Davis Hackers Take Down the Most Wired Country in Europe, *Wired*, Issue 15/09, http://www.wired.com/politics/security/magazine/15-09/ff_estonia.
- 150 Jon R. Lindsay (2013) Stuxnet and the Limits of Cyber Warfare, *Security Studies*, 22:3, 365-404,
- 151 By Richard A. Clarke and Robert K. Knake, *Cyber War, The Next Threat To National Security And What To Do About It*, Ecco/HarperCollins, New York, 2011
- 152 Deze paragraaf is gebaseerd op Frans Osinga, Introducing Cyber Warfare, in P. Ducheine, F. Osinga, & J. Soeters (Eds.), *Cyber warfare: critical perspectives*, The Hague: T.M.C. Asser Press
- 153 Martin R. Stytz and Sheila B. Banks, Toward Attaining Cyber Dominance, *Strategic Studies Quarterly*, Spring 2014, 55-87
- 154 Dale Peterson (2013): Offensive Cyber Weapons: Construction, Development, and Employment, *Journal of Strategic Studies*, Volume 36, 2013, 120-124; Thomas Rid & Peter McBurney (2012): Cyber-Weapons, *The RUSI Journal*, 157:1, 6-13
- 155 Matthew C. Waxman; Cyber-Attacks and the Use of Force: Back to the Future, *The Yale Journal Of International Law*, Vol. 36: 2011, 421-459; Schmitt, M. N., Vihul, L., Akande, D., Brown, G. D., Ducheine, P., Gill, T. D., (2017). *Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations* (2 ed.) Cambridge, UK: Cambridge University Press; Ducheine, P. A. L. (2015). Military cyber operations. In T. D. Gill, & D. Fleck (Eds.), *The handbook of the international law of military operations. - 2nd edition* (pp. 456-475). Oxford: Oxford University Press
- 156 Thomas Rid, *Cyber War Will Not Take Place*, Oxford University Press, Oxford, (2013); Martin Libicki, *Cyberdeterrence and Cyberwar*, RAND, Santa Monica, 2009; Martin Libicki, *Crisis and Escalation in Cyberspace*, RAND, Santa Monica, 2012; Lawrence J. Cavaiola, David C. Gompert & Martin Libicki (2015) Cyber House Rules: On War, Retaliation and Escalation, *Survival: Global Politics and Strategy*, 57:1, 81-104; Timothy J. Junio (2013) How Probable is Cyber War? Bringing IR Theory Back In to the Cyber Conflict Debate, *Journal of Strategic Studies*, 36:1, 125-133; Erik Gartzke, The Myth of Cyberwar Bringing War in Cyberspace Back Down to Earth, *International Security*, Vol. 38, No. 2 (Fall 2013), pp. 41–73; Lucas Kello The Meaning of the Cyber Revolution, Perils to Theory and Statecraft, *International Security*, Vol. 38, No. 2 (Fall 2013), pp. 7–40; David Betz (2012): Cyberpower in Strategic Affairs: Neither Unthinkable nor Blessed, *Journal of Strategic Studies*, 35:5, 689-711
- 157 Brandon Valeriano, *Cyber Strategy*, Oxford University Press, Oxford, 2018; Joseph S. Nye Jr., Nuclear Lessons for Cyber Security? *Strategic Studies Quarterly*, Winter 2011, 18-38; Lucas Kello, *The Virtual Weapon and International Order*, Yale University Press, Hartford, 2017
- Joseph S. Nye Jr Deterrence and Dissuasion in Cyberspace, *International Security*, Vol. 41, No. 3 (Winter 2016/17), pp. 44–71;

- Patrick M. Morgan, Applicability of Traditional Deterrence Concepts and Theory to the Cyber Realm, in *Proceedings of a Workshop on Deterring CyberAttacks: Informing Strategies and Developing Options for U.S. Policy Committee on Deterring Cyberattacks: Informing Strategies and Developing Options*, National Research Council, Washington, D.C., 2010; Stephen J. Cimbala (2017) Nuclear deterrence and cyber warfare: coexistence or competition?, *Defense & Security Analysis*, 33:3, 193-208
- 158 Michael Fischerkeller (2017) Incorporating Offensive Cyber Operations into Conventional Deterrence Strategies, *Survival*, 59:1, 103-134; Michael P. Fischerkeller and Richard J. Harknett, Deterrence is Not a Credible Strategy for Cyberspace, *Orbis*, Summer 2017, 381-393; Will Goodman, Cyber Deterrence, Tougher in Theory than in Practice? *Strategic Studies Quarterly*, Fall 2010, 102-135; Erica D. Borghard & Shawn W. Lonergan (2017) The Logic of Coercion in Cyberspace, *Security Studies*, 26:3, 452-481; Uri Tor (2017) 'Cumulative Deterrence' as a New Paradigm for Cyber Deterrence, *Journal of Strategic Studies*, 40:1-2, 92-117; Adam P. Liff (2012) Cyberwar: A New 'Absolute Weapon'? The Proliferation of Cyberwarfare Capabilities and Interstate War, *Journal of Strategic Studies*, 35:3, 401-428; Max Smeets (2018) Integrating offensive cyber capabilities: meaning, dilemmas, and assessment, *Defence Studies*, 18:4, 395-410
- 159 John Stone, Cyber War Will Take Place!, (2012) *Journal of Strategic Studies*; Volume 36, 2013, 101-108; Duchêne, P. (2016). Cyber warfare is taking place! *Internationale Spectator*, 70(6), 4
- 160 Keith B. Payne (2018) Nuclear deterrence in a new age, *Comparative Strategy*, 37:1, 1-8; Elbridge Colby, If You Want Peace, Prepare for Nuclear War, *Foreign Affairs*; New York Vol. 97, Iss. 6, (Nov/Dec 2018): 25-32; Andrew Krepinevich, The Eroding Balance of Terror: The Decline of Deterrence, *Foreign Affairs*; New York Vol. 98, Iss. 1, (Jan/Feb 2019): 62; Baruch N. Malowich (2017), Futile superiority: Decision making and the development of new-generation nuclear weapons, *Comparative Strategy*, 36:2, 99-114; Zenel Garcia (2017) Strategic stability in the twenty-first century: The challenge of the second nuclear age and the logic of stability interdependence, *Comparative Strategy*, 36:4, 354-365, Michal Smetana (2018) A Nuclear Posture Review for the Third Nuclear Age, *The Washington Quarterly*, 41:3, 137-157
- 161 Amitai Etzioni, Dren Etzioni, Pros and Cons of Autonomous Weapons Systems, *Military Review* May-June 2017, 71-81; Irving Lachow (2017) The upside and downside of swarming drones, *Bulletin of the Atomic Scientists*, 73:2, 96-101
- 162 Greg Allen and Taniel Chan, *Artificial Intelligence and National Security*, Harvard Belfer Center, Cambridge Ma. 2017
- 163 Robin Geis (ed), Report for the Federal Foreign Office, *Lethal Autonomous Weapons Systems, Technology, Definition, Ethics, Law & Security*, Berlin, 2017
- 164 Jürgen Altmann & Frank Sauer (2017) Autonomous Weapon Systems and Strategic Stability, *Survival*, 59:5, 117-142
- 165 Markus Wagner, The Dehumanization of International Humanitarian Law: Legal, Ethical, and Political Implications of Autonomous Weapon Systems, *Vanderbilt journal of transnational law*, vol. 47:1371-1423;
- 166 James Johnson (2019) , Artificial Intelligence & Future warfare: implications for international security, *Defence & Security Analysis*, Vol. 35, No.2, 147-169; Keir A. Lieber and Daryl G. Press, The New Era of Counterforce Technological Change and the Future of Nuclear Deterrence, *International Security*, Vol. 41, No. 4 (Spring 2017), pp. 9-49; Kenneth Payne (2018) Artificial Intelligence: A Revolution in Strategic Affairs?, *Survival*, 60:5, 7-32; Mark Fitzpatrick (2019), Artificial Intelligence and Nuclear Command and Control, *Survival*, 61:3, 81-92; Jürgen Altmann & Frank Sauer (2017) Autonomous Weapon Systems and Strategic Stability, *Survival*, 59:5, 117-142; Caitlin Talmadge (2019) Emerging technology and intra-war escalation risks: Evidence from the Cold War, implications for today, *Journal of Strategic Studies*, 42:6, 864-887; Jacquelyn Schneider (2019) The capability/vulnerability paradox and military revolutions: Implications for computing, cyber, and the onset of war, *Journal of Strategic Studies*, 42:6, 841-863; Michael C. Horowitz (2019) When speed kills: Lethal autonomous weapon systems, deterrence and stability, *Journal of Strategic Studies*, 42:6, 764-788; Todd S. Sechser, Neil Narang & Caitlin Talmadge (2019) Emerging technologies and strategic stability in peacetime, crisis, and war, *Journal of Strategic Studies*, 42:6, 727-735; Jesse T. Wasson & Christopher E. Bluesteen (2018) Taking the archers for granted: emerging threats to nuclear weapon delivery systems, *Defence Studies*, 18:4, 433-453; Rupal Mehta (2019), Extended deterrence and assurance in an emerging technology environment, *Journal of Strategic Studies*, 2019
- 167 Voor een kritische discussie over de vele toekomstvisies, zie Lawrence Freedman, *The Future of War, A History*, Public Affairs, New York, 2017

- 168 Mary Kaldor, *Global Security Cultures*, Polity Press, Cambridge, 2018
- 169 Zie bijvoorbeeld Kaplan's boek *The Coming Anarchy: Shattering the Dreams of the Post Cold War*, Vintage Books, New York, 2001; en Wildavsky's werk *The Real World Order: Zones of Peace / Zones of Turmoil*, Chatham House, Chatham, NJ, 1993.
- 170 Seth Jones, The Future of Warfare is Irregular, *The National Interest*, 26 August 2018,
- 171 Daniel Byman, Why States are Turning to Proxy War, *The National Interest*, 26 August 2018
- 172 Andreas Krieg & Jean-Marc Rickli (2018): Surrogate warfare: the art of war in the 21st century?, *Defence Studies*; Thomas Waldman (2019) Strategic Narratives and US Surrogate Warfare, *Survival*, 61:1, 161-178
- 173 Michael Mazarr, et. al. *What Deters and Why*, RAND, Santa Monica, 2018; King Mallory, *New Challenges in Cross-Domain Deterrence*, RAND, Santa Monica, 2018; Michael C. McCarthy, Matthew A. Moyer, Brett H. Venable, *Deterring Russia In The Gray Zone*, US Army SSI, March 2019; Gregory F. Treverton, Andrew Thvedt, Alicia R. Chen, Kathy Lee, Madeline McCue, *Addressing Hybrid Threats*, Swedish Defence University, 2018; Alina Polyakova and Spencer P. Boyer, *The Future Of Political Warfare: Russia, The West, And The Coming Age Of Global Digital Competition*, Brookings Institute, Washington, D.C., 2017;
- 174 David Rothkopf, The Cool War, *Foreign Policy*, February 20, 2013; Noah Feldman, *Cool War: The Future of Global Competition*, Random House, New York, 2013; Michael Gross and Tamar Meisels (eds), *Soft War, The Ethics of Unarmed Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017; Paul Ducheine and Frans Osinga, *Winning Without Killing, The Strategic and Operational Utility of Non-Kinetic Capabilities in Crises*, Springer/Asser, The Hague, 2017
- 175 Todd C. Helmus, Elizabeth Bodine-Baron, Andrew Radin, Madeline Magnuson, Joshua Mendelsohn, William Marcellino, Andriy Bega, Zev Winkelman, Media Influence Understanding Russian Propaganda in Eastern Europe, RAND, Santa Monica, 2018; Michael J. Mazarr, Abigail Casey, Alyssa Demus, Scott W. Harold, Luke J. Matthews, Nathan Beauchamp-Mustafaga, James Sladden, Hostile Social Manipulation Present Realities and Emerging Trends, RAND, Santa Monica, 2019; Ricardo A. Crespo (2018) Currency warfare and cyber warfare: The emerging currency battlefield of the 21st century, *Comparative Strategy*, 37:3, 235-250
- 176 Peter Singer, *LikeWar, The Weaponization of Social Media*, Eamon Dolan, Boston, 2018
- 177 Elie Perot (2019), The Blurring of War and Peace, *Survival*, Vol. 61, no.2, 101-110
- 178 Sean Monaghan (ed), *Countering Hybrid Warfare*, DCDC, Shrivenham, 2018; Lyle J. Morris, Michael J. Mazarr, Jeffrey W. Hornung, Stephanie Pezard, Anika Binnendijk, Marta Kepe, *Gaining Competitive Advantage in the Gray Zone, Response Options for Coercive Aggression Below the Threshold of Major War*, RAND, Santa Monica, 2019; Linda Robinson, Todd C. Helmus, Raphael S. Cohen, Alireza Nader, Andrew Radin, Madeline Magnuson, Katya Migacheva, *Modern Political Warfare, Current Practices and Possible Responses*, RAND, Santa Monica, 2018; Thomas G. Mahnken, Ross Babbage And Toshi Yoshihara, *Countering Comprehensive Coercion: Competitive Strategies Against Authoritarian Political Warfare*, CSBA, Washington, D.C., 2018; Elizabeth G. Troeder, *A Whole-Of-Government Approach To Gray Zone Warfare*, US Army SSI, Carlisle Barracks, 2019
- 179 Michael Mandelbaum (2019), Is Major War Still Obsolete? *Survival*, Vol. 61:5, 65-71; Michael Mandelbaum, *The Rise and Fall of Peace on Earth*, Oxford University Press, New York, 2019
- 180 Keneth Payne, *Strategy, Evolution and War, From Apes to Artificial Intelligence*, Georgetown University Press, Washington, D.C., 2018; Paul Scharre, The Real Danger of an AI Arms Race, *Foreign Affairs*, May/June 2019, 135-144
- 181 Chrisian Brose, The New Revolution in Military Affairs, War's New Sci-Fi Future, *Foreign Affairs*, May/June 2019, 122-134; Robert Latiffe, *Future War, Preparing for the new global battlefield*, Vintage Books, New York, 2017
- 182 Daniel Fiott, A Revolution Too Far? US Defence Innovation, Europe and NATO's Military-Technological Gap, *Journal of Strategic Studies*, Volume 40, 2017, Iss. 3, 417-437; Kevin M. Woods and Thomas C. Greenwood, Multidomain Battle Time for a Campaign of Joint Experimentation, *JFQ* 88, 1st Quarter 2018, 14-21; David G. Perkins and James M. Holmes, Multidomain Battle, Converging Concepts Toward a Joint Solution, *JFQ* 88, 1st Quarter 2018, 54-57; Gen. David G. Perkins, Multi-Domain Battle Driving Change to Win in the Future, *Military Review*, July-August 2017, 6-12; US Army TRADOC, *Multi-Domain Battle: Evolution of Combined Arms for the 21st Century*, Carlisle Barracks, 2018; David E. Johnson, *Shared Problems, The Lessons of AirLand Battle and the 31 Initiatives for Multi-Domain Battle*,

- RAND, Santa Monica, 2018
- 183 King Mallory, *New Challenges in Cross-Domain Deterrence*, RAND, Santa Monica, 2018
- 184 Richard Haass, How a World Order Ends: And What Comes in Its Wake, *Foreign Affairs*; New York Vol. 98, Iss. 1, (Jan/Feb 2019): 22; Christopher J. Fettweis (2018) Trump, China and International Order, *Survival*, 60:5, 233-242; Edward Luce, *The Retreat of Western Liberalism*, Atlantic Monthly Press, New York, 2017; John Peterson (2018) Present at the Destruction? The Liberal Order in the Trump Era, *The International Spectator* 53:1, pp. 28-44; Bart Szewczyk, Europe and the Liberal Order, *Survival*, 2019, 61:2, 31-50; Alina Polyakova and Benjamin Haddad, Europe Alone, what comes after the Transatlantic Alliance, *Foreign Affairs*, July/August 2019, 109-120.
- 185 Ivan Krastev, Eastern Europe's Illiberal Revolution: The Long Road to Democratic Decline, *Foreign Affairs*, Vol. 97, Iss. 3, (May/ Jun 2018); Celeste Wallander NATO's Enemies Within, *Foreign Affairs*, Vol. 97, Iss. 4, (Jul/Aug 2018): 70-81; Ronald Inglehart, The Age of Insecurity: Can Democracy Save Itself? *Foreign Affairs*, Vol. 97, Iss. 3, (May/Jun 2018): 20-28; Jack Snyder, The Broken Bargain, How Nationalism Came Back, *Foreign Affairs*, March/ April 2019, pp. 54-60; Lars Erik Cederman, Blood for Soil, The Fatal Temptations of Ethnic Politics, *Foreign Affairs*, March/April 2019, pp. 61-69. Cas Mudde, Europe's Populist Surge, A Long Time in the Making, *Foreign Affairs*, November/December 2016, pp. 25-30; Fareed Zakaria, Populism is on the March, Why the West is in Trouble, *Foreign Affairs*, November/December 2016, pp. 9-17; Sheri Berman, Populism is not Fascism, but it Could be a Harbinger, *Foreign Affairs*, November/December 2016, pp. 39-45; Michael Lee (2019), Populism or Embedded Plutocracy? The Emerging World Order, *Survival*, 61:2, 53-82; Hal Brands (2018) Democracy vs Authoritarianism: How Ideology Shapes Great-Power Conflict, *Survival*, 60:5, 61-114; Yascha Mounk and Roberto Stefan Foa, The End of the Democratic Century: Autocracy's Global Ascendance, *Foreign Affairs*; New York Vol. 97, Iss. 3, (May/Jun 2018): 29-36. John Mearsheimer, Bound to Fail, The Rise and Fall of the Liberal International Order, *International Security*, Vol. 43, no. 4, (Spring 2019), pp. 7-50; Charles Glaser, A Flawed Framework, Why the Liberal International Order Concept is Misguided, *International Security*, Vol. 43, no. 4, (Spring 2019), pp. 51-87; Rob de Wijk, *De Nieuwe Wereldorde*, Uitgeverij Balans, Amsterdam, 2019
- 186 Zie bijvoorbeeld het Britse rapport *Global Strategic Trends - Out to 2045*, 6th edition, DCDC, Shrivenham, 2018; Randolph Kent, the Future of Warfare, Are We Ready?, *International Review of the Red Cross*, 2016, 1341-1377.
- 187 National intelligence Council, *Global Trends Report, Paradox of Progress*, Washington, D.C., 2017
- 188 Colin S. Gray, *Another Bloody Century: Future Warfare*, London: Weidenfeld and Nicolson, 2005
- 189 Stephan Frühling (2006) Uncertainty, Forecasting and the Difficulty of Strategy, *Comparative Strategy*, 25:1, 19-31; Patrick Porter, Taking uncertainty seriously: Classical realism and national security, *European Journal of International Security*, Vol. 1, part 2, pp. 239-260; Stephan De Spiegeleire (2011) Ten Trends in Capability Planning for Defence and Security, *The RUSI Journal*, 156:5, 20-28, Paul Davis, Uncertainty Sensitive Planning, Chapter 5 in Paul Davis, et al, *New Challenges, New Tools for Defense Decision-making: Rethinking How Much Is Enough*, RAND, Santa Monica, 1994
- 190 MacGregor Knox, 'Conclusion: continuity and change in the making of strategy', in Williamson Murray et al (eds.), *The Making of Strategy: Rulers, States and War*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995; Colin S. Gray (2008) Coping With Uncertainty: Dilemmas of Defense Planning, *Comparative Strategy*, 27:4, 324-331
- 191 Frank Hoffman, The Future Is Plural, Multiple Futures for Tomorrow's Joint Force, *JFQ* 88, 1st Quarter 2018, 4-13; Robert A. Johnson, Predicting Future War, *Parameters*, Parameters 44(1) Spring 2014, 65-76.
- 192 Clarke, M. (2001), War in the new international order, *International Affairs*, 77, 3, 663.
- 193 Adam Grissom, The future of innovation studies, *Journal of Strategic Studies*, 29, no.5, (2006), only pp. 6-24; William C. Fuller, 'What is a military lesson?', in Thomas Mahnken, *Strategic Studies, A Reader*, Routledge, 2008, pp. 34-46; Tom Dyson, The Military as a Learning Organization: establishing the fundamentals of best practice in lessons-learned, *Defence Studies*, 19:2, 107-129
- 194 Andrew Hill and Stephen Gerras, Systems of Denial, Strategic Resistance to Military Innovation, *Naval War College Review*, Winter 2016, Vol. 69, No.1, 109-132; Adam M. Jungdahl & Julia M. Macdonald (2014): Innovation Inhibitors in War: Overcoming Obstacles in the Pursuit of Military Effectiveness, *Journal of Strategic Studies*, 1-33

- 195 Tom Dyson (2012) Organizing for Counter-insurgency: Explaining Doctrinal Adaptation in Britain and Germany, *Contemporary Security Policy*, 33:1, 27-58; Sergio Catignani (2012): 'Getting COIN' at the Tactical Level in Afghanistan: Reassessing Counter-Insurgency Adaptation in the British Army, *Journal of Strategic Studies*, 1-27; Brian Burton and John Nagl, Learning as we go: the US Army Adapts to Counterinsurgency in Iraq, July 2004-December 2006, *Small Wars and Insurgencies*, September 2008, 303-327; Frans Osinga and James Russell, Military Adaptation and the War in Afghanistan, in Frans Osinga, Theo Farrell and James Russell, *Military Adaptation and the War in Afghanistan*, Stanford, 2013. Voor de Nederlandse casus, zie Martijn Kitzen, Bas Rietjens and Frans Osinga, Soft power, the hard way: adaptation in the Netherlands Task Force Uruzgan, Theo Farrell, Frans Osinga and James Russell, *Military Adaptation and the War in Afghanistan*, Stanford, 2013
- 196 Voorbeelden hiervan zijn de US Army Manual 3-24 Counterinsurgency en de Britse Joint Doctrine Note 1/09, *The Significance Of Culture To The Military*, HMSO, London, 2009; UK Joint Doctrine Publication 3-40, *Security and Stabilisation: The Military Contribution*, London, 2009.
- 197 Zie de diverse landenstudies, waaronder een Nederlandse, in Terry Terriff, Frans Osinga and Theo Farrell, *A Transformation Gap? American innovations and European Military Change*, Stanford University Press, Stanford, 2010; Frans Osinga and Rob de Wijk, 'Innovating on a shrinking playing field', in Terry Terriff, Frans Osinga and Theo Farrell, *A Transformation Gap? American Innovations and European Military Change*, Stanford University Press, Stanford, 2010
- 198 Elliott, op cit.
- 199 Zie voor een Nederlands voorbeeld Martijn Kitzen, Afghanistan's Lessons Part I; the Netherlands' Lessons, *Parameters*, 49(3), Autumn 2019, pp. 41-53.
- 200 EU, *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy*, Brussels, June, 2016
- 201 Nassim Nicholas Taleb, *Antifragile Things That Gain From Disorder*, Random House, New York, 2014
- 202 Michael Howard, *The Invention of Peace*, Yale University Press, Hartford, Conn., 2000.

CDRE. PROF. DR. FRANS OSINGA

Professor Osinga is sinds 1 januari 2019 bijzonder hoogleraar *War Studies* aan de Universiteit Leiden. Sinds 2010 is hij tevens hoogleraar Militair Operationele Wetenschappen en Hoofd van de Vakgroep Krijgswetenschappen van de Faculteit Militaire Wetenschappen van de Nederlandse Defensie Academie te Breda. Van 2005 tot en met 2007 was hij geplaatst bij het NAVO hoofdkwartier *Allied Command Transformation* in Norfolk, Virginia. Daarvoor was hij *Senior Research Fellow* bij Instituut Clingendael, docent op het Instituut Defensie Leergangen en beleidsmedewerker op de staf van de Koninklijke Luchtmacht. Van 1986 tot 1994 was professor Osinga operationeel jachtvlieger op de NF-5 en F-16.

Van 1982 tot 1985 doorliep hij de officiersopleiding op de KMA en in 1986 heeft hij met succes de opleiding tot jachtvlieger in de VS voltooid. In 1996 volgde hij de Hogere Staf Vorming aan het Instituut Defensie Leergangen en van 1998-1999 studeerde hij strategie en militaire geschiedenis aan de *School of Advanced Airpower Studies* van de Amerikaanse Air University in Alabama. In 2005 promoveerde hij in de politieke wetenschappen aan de Universiteit Leiden op het proefschrift *Science, Strategy and War, The Strategic Theory of John Boyd*.

In Breda en Leiden doceert hij in Bachelor en Master programma's over internationale veiligheid, contemporaine oorlogvoering, militaire strategie, militaire innovatie en defensiebeleid. Daarnaast verzorgt hij veelvuldig gastcolleges aan diverse opleidingsinstituten. Hij heeft meer dan 70 publicaties op zijn naam staan.

In de afgelopen jaren is hij lid geweest van de defensie advies commissies van de PvdA en de VVD. Van 2011 tot 2019 was hij vice-voorzitter van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap. Hij is lid van het curatorium van de Teldersstichting.

Professor Osinga is getrouwd met Ankie Elders. Zij hebben drie kinderen die intussen allen studeren.

Universiteit
Leiden